

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA EDATLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fahrettin KÖSE tarafından hazırlanan bu çalışma 12/01 /2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Başkan Yrd. Doç. Dr. Çağrı ÖZDARENDELİ (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Leyent DOĞAN

Üye Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZER

İÇİNDEKİLER

sayfa

ÖZET	i
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	xiii
KISALTMALAR	xviii
TANIMI	1
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA BAĞLAMA EDATLARI:	7
Ama:	8
Ancak:.....	9
Artık:	10
Bari:	11
Belki:	12
Çünkü:.....	12
Daha:	13
Değil Mi:	14
Demek Ki:	14
Dolayısıyla:	14
Eğer:	15
Eğer Ki:	16
Esasen:	17
Fakat:	17
Gayrı:	18
Gel Gelelim:	18
Gerçi:	19
Güya:	19
Hakikaten:	20
Halbuki:	20
Hani:	21
Hatta:	21
Hele:	22
Herhalde:	23

Hiç:	23
Hoş:	24
İle:	24
İlla:	25
İllaki:	25
İse:	26
Katiyyen:	26
Ki:	26
Lakin:	28
Madem Ki:	29
Meğer:	29
Meğerse:	30
Mesela:	31
Neyse Ki:	31
Nihayet:	32
Nitekim:	32
Olur Ki:	33
Öyleyse:	33
Sadece:	33
Sanki:	34
Şöyle:	34
Tabii:	35
Tek:	35
Üstelik:	35
Varsa:	36
Ve:	36
Velakin:	37
Velhasıl:	37
Veya:	37
Veyahud:	38
Ya:	39
Ya Da:	39
Yahut:	40

Yalnız:	41
Ya'ni:	41
Yoksa:	42
Zahir:	43
Zaten:	43
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA CEVAP EDATLARI:...	45
Değil:	45
Efendim:	46
Elbet:	47
Evet:	47
Fevkalade:	48
Hayır:	48
Ha/He:	49
Oldu:	50
Olmaz:	50
Olsun:	50
Olur:	50
Peki:	51
Tabi:	52
Tamam:	52
Yok:	53
İyi:	54
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA ÇAĞIRMA/HİTAP	
EDATLARI:	54
A/E:	54
Aba:	55
Abe:	55
Ay/Ey:	55
Be/Ba:	56
Bak Bi:	56
Be:	56
Beyav/Beya:	57
Bravo:	57

Bre:	57
Da:	57
Hadi/Haydi:	58
Hay/Hey:	58
La:	59
Ma:	59
Mari:	59
Oy:	59
U:	60
Ula:	60
Ulan:	60
Ya:	61
Yahu:	62
Yavrum:	63
Hop:	63
Hu:	64
Bey:	64
Mara:	64
Yarabbi:	64
Alo:	64
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA ÇEKİM EDATLARI:	65
Başka:	65
Beraber:	67
Beri:	67
Bile:	69
Böyle:	70
Doğru:	71
Dolayı:	72
Evvel:	73
Gibi:	74
Göre:	76
İçin:	77
İle:	80

Kadar:	82
Karşı:	86
Öte:	87
Rağmen:	87
Sonra:	88
Ta:	90
Üzere:	90
Üzerine:	91
Üzre:	91
Ayrı:	91
Keri:	91
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA GÖSTERME EDATLARI:	92
A:	92
Aha:	92
De:	93
Dey:	94
Ha:	94
İşte:	94
Ta/Te:	95
Deyu/Tö:	96
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA KARŞILAŞTIRMA	
DENKLEŞTİRME EDATLARI:.....	96
Da...Da:	97
Eğer....Eğer:	97
Ha...Ha:	97
Hem...Hem:	98
Kimi...Kimi:	99
Ne...Ne:	99
Ya...Ya:	100
Hı..Hı:	101
Bir Yol...Bir yol:	102
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA KUVVETLENDİRME	
EDATLARI:.....	102

Amma:	102
Asla:	103
Bile:	103
Da/De:	104
Daha:	105
Dahi:	106
Gene:	106
Hatta:	106
Hem:	106
İse:	107
Ki:	107
Muhakkak:	108
Mutlaka:	109
Öyle:	109
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA SORU EDATLARI:	109
Acaba:	110
Ha:	111
Hangi:	111
Hani:	112
Kaç:	113
Nasıl:	113
Ne:	113
Nerde/Nerede/Nereden:	113
Niçin:	114
Nedir:	114
He Mi:	114
Hı:	114
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA TEKERRÜR	
EDATLARI:	115
Daha:	115
Defa:	115
Gene:	115
Kerre:	116

Kez:	116
Yine:	117
ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA ÜNLEM EDATLARI:	117
A:	117
Abu:	118
Aferin:	118
Ah:	118
Aman:	119
Ana:	120
Anam:	120
Ay:	120
Ba:	120
Babo:	121
Bari:.....	121
Bo:	121
Daha:	121
Dey:	121
Di:	122
Ee:	122
Eh:	122
Allah:	122
Ey Gidi:	122
Eyvah:	123
Ha:	123
Haşa:.....	123
Hadi/Haydi:	124
Hay:	124
Hey:	125
Hü:	125
Ih:	125
Keşke:	125
Ma:	126
Ma'alesef:	126

O:	126
Of:	126
Oh:	127
Ola:	127
Oy:	127
Paşa:	127
Ta:	128
Tu:	128
Uş:	128
Uy:	128
Valah/Vallahi:	129
Vay/Vey:	129
Vıh/Vış/Vıy/Vi:	130
Ya:	130
Yallah:	131
Yazık:.....	131
Vah:	131
KAYNAKÇA	132

ÖNSÖZ

Dil, insanların günlük hayatta birbirleriyle anlaşma aracı olarak kullandıkları bir araç olmasının ötesinde duygularını, düşüncelerini, üzüntülerini, sevinçlerini, kederlerini, yaşadıklarını, gördüklerini çevresindekilere aktarma, onlarla paylaşma, aynı zamanda kendini ifade etme yoludur.

Dil bir milletin geçmişte yaşadıklarını, kültürünü, geleneklerini ve göreneklerini, folklorunu, nesillerden nesillere, kuşaklardan kuşaklara aktarılmasını o milletin yaşamasını, hayatını devam ettirmesini sağlayan en önemli unsurdur.

Kullanmakta olduğumuz Türkçe orta Asya'dan başlayarak günümüze kadar uzanan çok uzun bir zaman diliminde, çok uzun bir coğrafyada yaşamını devam ettirmiş, bugün de hala bir çok ülkede kullanılmaktadır. Yüzyıllarca değişik coğrafyada konuşulup tarihi boyunca değişik alfabelerle yazılmış olmasına ve yüzyıllardır yapılan yanlış müdahalelere rağmen hala güçlü ve ayakta olmasına bakılırsa ne denli sağlam bir temelleri olduğu anlaşılır.

Bugün birçok coğrafyada konuşulan ve yazılan Türkçe değişik ülkelerde ve bölgelerde farklı şekillerde ifade edilmekte. Ülkemizde de yazı dili aynı olmasına rağmen konuşma dilinde yer alan farklılıklar bizleri bu alanlarda çalışma yapma yöneltti.

Anadolu'muzun değişik bölgeleri çeşitli araştırmacılar tarafından gezilerek buralarda yer alan farklı konuşma şekilleri incelenerek dilimizin zenginliği ortaya konulmaya çalışıldı.

Daha önce Anadolu ve Rumeli'nin farklı bölgelerini araştırarak Türk dili alanında kaynaklık etmesi maksadıyla hocalarımızın ortaya koyduğu eserleri elde ederek, bu eserlerde yer alan metinleri inceleyerek, bu alanda daha önce yapılmamış olan Anadolu ve Rumeli ağızlarında edatları ve kullanılış şekillerini inceledik.

Yaptığımız çalışmamız sırasında gördük ki gerçekten çok zengin bir dile sahibiz. Farklı bölgelerdeki insanlar farklı konuşmalarına rağmen yine de birbirleri ile rahat bir şekilde anlaşmaları bizleri etkiledi. Bazı edatların birçok bölgede aynı şekilde kullanıldığını, bazılarının ise birbirinden ayrı şekillerde kullanıldığını gördük. Bazı edatların ise sadece o yöreye veya bölgeye has olduğunu öğrendik.

Çalışmamızda Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU'nun hazırladığı “Türk Dilinde Edatlar” adlı kitabından yararlanarak edatların menşei hakkında bilgi sahibi olduk. Edatların sınıflandırılması konusunda birçok kaynaktan inceleme yaparak en uygun sınıflandırma şeklini kullandık.

Birçok ağız kitabından tarama yaparak ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmamızın, Anadolu ve Rumeli'deki bölgeler arasındaki farklılığı ortaya koyacağı gibi bu konuda var olan bir eksikliği kapatacağını düşünüyoruz.

Çalışmamın en başında teşviklerinden ve daha sonraki yardımlarından dolayı değerli hocam Yrd. Doç.Dr. Çağrı ÖZDARENDELİ'ye ve değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN'a diğer hocalarıma, beni her zaman destekleyen ve tezimin hazırlanmasında yaptıkları katkılarından dolayı Oğuzhan DURMUŞ ve İlker TOSUN'a ayrıca benim yanımda olarak çalışmamda maddi ve manevi emeği geçen Sanem GÜRE'ye teşekkür ederim.

Fahrettin KÖSE

2006

GİRİŞ

BÖLÜM 1

a) PROBLEM

Türkoloji araştırmaları başlayalı bir asır olmuştur. Belli bir sahaya yönelmiş böyle bir çalışma için yüz yıllık mazi küçümsenmeyecek kadar uzun sayılır. Bu uzun müddet içinde gerek Avrupalı türkologlar, gerekse Türk ilim adamları, Türkçe'nin birçok meselelerini ele alıp izah etmişler, aydınlığa kavuşturmuşlardır. Aşağı yukarı her medeni millete mensup ilim adamlarının katılması sayesinde Türkoloji sahası milletler arası bir ilmi araştırma zemini haline gelmiştir. Böylece bu sahada ilim tarihine geçecek çapta büyük alimler yetişmiş, enstitüler kurulmuş ve yüzlerce eser neşredilmiştir. Türk dilinin ana metinleri ortaya konmuş, ana meseleleri tespit edilmiştir.¹

Yazılı belgelere dayalı olarak 8. yüzyılda başlayan Türk dilinin 8-11. yüzyıllar arasındaki bölümüne Eski Türkçe devri denir. 11. yüzyıla kadar tek bir yazı dili halinde gelişen Türk dili, Türk tarihinde gerçekeleşen bir takım göçler, savaşlar, sosyal ve kültürel değişmeler, dil içinde iç ve dış dinamik olarak hem fonetik hem morfolojik farklılaşmalara sebep olmuştur. Bunun sonucunda Türk dili içinde farklı lehçe ve şiveler ortaya çıkmıştır.

Karahanlılar döneminde ise din alanındaki değişiklik; sosyal, kültürel ve dolayısıyla dil alanındaki farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu da Türk dili içinde “Orta Türkçe” adı verilen dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemi “Hakaniye Türkçesi” ve “Müşterek Orta Asya Türkçesi” olarak iki aşamada ele almak mümkündür.

13. yüzyıla gelindiğinde ise yine Türk tarihinde gerçekeleşen sosyal-kültürel ve siyasal gelişmeler dilde de yansımaları bulmuş, “Yeni Türkçe” dönemi başlamıştır.

¹ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, MEB. Yay. 1992 İstanbul, s.I

Orta Türkçe döneminde ortaya çıkmaya başlayan, lehçe ve şive oluşumlarının temelini meydana getiren fonetik ve morfolojik farklılıklar bu dönemde iyice belirginleşmiş, lehçe ve şive ayrımları kesinleşerek farklı yazı dilleri haline dönüşmüştür.

Yeni Türkçe dönemini Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi olarak, üç aşamada incelemek mümkündür. Türk dili içinde meydana gelen lehçe ve şive farklılıklarının yanında ağız farklılıkları gündeme gelmeye başlamıştır.

Bir yazının kullanıldığı saha içinde yer alan bütün ağızlar, o yazı dilinin zenginlik kaynaklarıdır. Bir yörenin ağızı esas alınarak ortaya konan yazı dili diğer ağızlardan da çeşitli şekiller ve kelimeler olarak gelişir ve zenginleşir. Ağızlar dilin bozulmuş şekilleri değil, konuşma dilinin bölgeler arasında ses ve şekil yönünden küçük farklılıklar göstermesi ile ortaya çıkan ve tarihi yazı dilleri ile çağdaş lehçelerden bazı izler taşıyan kollarıdır. Dolayısıyla bir yazı dilinin eksiksiz ve tam bir gramerinin yazılması o yazı diline kaynaklık eden ağızların da incelenmesi ile mümkündür.²

Anadolu ağızları tabiri ile siyasi sınırlarımız içindeki ağızlar kastedilmiştir. Türkiye Türkçesi yazı dilinin, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan bazı bölgelerde de kullanıldığı bilinmektedir.

Biz de bu çalışmamızı “Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Edatlar”ı araştıma konusu olarak belirledik.

19. yüzyılda yabancı türkologlar tarafından başlatılan ağızlar üzerinde çalışmalar 1940 yılından itibaren Türk türkologların da ilgisini çekmiş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların arasında çok önemli araştırmalar olmakla beraber, bu konunun tamamen aydınlatılmasındaki eksiklik giderilememiştir. Bu çalışmamızın bu alandaki eksiklikleri gidermede etkili ve yararlı olabileceği kanısındayız.

² Ahad Üstüner, Anadolu Ağızlarında Sıfat-Filler, TDK Yay. 2000 Ankara, s.I

Zaten “edat” parantezinde yaklaşıldığında da tasnif, kullanım ve görevleri bakımından önemli bir gelişme olacağı düşüncesindeyiz.

Bu çalışma ile Türk dilinde edatlar, edatların yapıları, fonetiği, kullanım alanları ve özellikleri konularında önemli bilgilere ve sonuçlara ulaşılabacaktır.

b) AMAÇ

Bu çalışmada amacımız Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan edatları tarayarak edatların kullanım özelliklerini ortaya koymaktır. Bunun yanında Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde yapılan çalışmaları zenginleştirmektir.

Bir başka amaç da hem ağızlar arasında edatlar konusunda bir araştırma yapmak, hem de Türkiye Türkçesi ile ağızlar arasında bir mukayese yapabilmek ve bunları ilişkilendirebilmektir.

c) ÖNEM

Bugün çok geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk dili içinde önemli bir başlık olan Anadolu ve Rumeli ağızlarındaki edatları ve bunların kullanım özelliklerini ortaya koyarak bu alanda yapılan çalışmalara bir yenisini eklemek, gerek Anadolu ve Rumeli ağızları gerek Türk dili gerekse Türkoloji açısından önemli bir yer tutacaktır.

Ayrıca bu çalışma sırasında ağızlar arasında ve ağızların Türkiye Türkçesi, hatta diğer lehçe ve şiveler arasında edatlar bakımından mukayeseli bir gramer incelemesi yapma imkanı bulunacaktır.

d) SAYILTILAR

Bu araştırmada aşağıdaki sayılıtlardan hareket edilecektir :

1. Ağız araştırmaları seçilen bölgede konuşulan dili, yapılan derleme çalışmaları ile fonetik, leksik ve morfolojik bakımdan inceler.

2. Bunun yanısıra, elde edilen bulgular ile diğerk yardımcı bilimlere (sosyoloji, halkbilim, tarih vb.) veri hazırlar.
3. Ağız araştırmalarında çok fazla yer verilmeyen edatlar konusunda Türk dili araştırmaları için veri hazırlar.

e) SINIRLILIKLAR

Bu araştırma içinde genel olarak Türk dilindeki edatları incelemek yerine çalışma alanımızı Anadolu ve Rumeli ağızları olarak sınırlandırıyoruz. Yapılacak olan çalışmanın belirlenen süre içinde, verimli bir şekilde tamamlanabilmesi için bu sınırlandırmanın yapılması gereklidir.

f) TANIM

Arapça bir kelime olan edat, “alet” ve “vasıta” demektir. Edatın gramerdeki anlam ve yerini tespit ederken de bu asli manasını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim bir gramer unsuru olarak da “edatlar tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğerk kelime ve kelime grupları arasındaki çeşitli münasabetler kurmaya yarayan alet sözler”dir. Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse denilebilir ki edatlar, dilin mantiki kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcıdır.³

BÖLÜM 2

YÖNTEM

a) ARAşTIRMA MODELİ

Araştırmamız tarama modelinde yapılacaktır. Ağızlar üzerinde yapılan derlemeler ve metinler üzerinde tarama yapılarak Türk dilinin şiveleri olan Türkiye Türkçesi ile ağızlar arasında kıyaslamalar yapılarak benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılacaktır.

³ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, MEB. Yay. 1992 İstanbul, s.V

b) EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışmamızda bir çalışma evreni bulunmaktadır. Çalışma evreni olarak Anadolu ve Rumeli ağızlarını kabul etmekteyiz. Örneklemimiz ise Anadolu ve Rumeli ağızlarında bulunan edatlardır.

c) VERİLERİN TOPLANMASI

Ağızlar üzerinde bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar taranarak edat ve edat cinsinden kelimelerin kullanımları hakkında bilgi verilerek incelemesi yapılacaktır.

KISALTMALAR

ABE	: Ahmet Bican ERCİLASUN
EK	: Emin KALAY
EE	: Emin EREN
CG	: Cemil GÜLSEREN
TG	: Tuncer GÜLENSOY
AG	: Ahmet GÜNŞEN
ZK	: Zeynep KORKMAZ
MS	: Mukim SAĞIR
SÖ	: Sadettin ÖZÇELİK
FÖ	: Fatma ÖZKAN
ND	: Necati DEMİR
SO	: Selahattin OLCA Y

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Yaptığımız çalışmada çeviri yazı işaretleri konusunda tarama yaptığımız kaynaklara bağlı kalarak, ağız çalışmalarını yapan araştırmacılarımızın kullanmış olduğu çeviri yazı işaretlerini kullandık.

TANIMI

Edat sözcüğünün tanımı üzerine çeşitli görüşler mevcuttur. Bugün Türkçede kullanılan sözcüklere baktığımız zaman bu sözcükleri isim, fiil ve edat olmak üzere üç guruba ayırmak mümkündür. Edatlar bir çok dilbilimci ve araştırmacı tarafından kaleme alınmış tartışılmış bir sözcük grubudur. Çünkü hangi sözcüklerin edat sayıldığı hangi sözcüklerin edat sayılmadığı konusunda tartışmalar vardır.

Edat sözcüğünün anlamına baktığımız zaman Türkçe sözlükte edat tanımı için “Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç” denilmektedir. Gramer terimleri sözlüğünde edat tanımı için “yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelime ile cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran gramer görevli müstakil kelime.” Denilmektedir.

Edat sözcüğünün tanımı üzerine dilbilim araştırmacıları şu görüşleri ileri sürmüşlerdir.

T. Nejat GENCAN dilbilgisinde ilgeç (edat) tanımını yaparken “edat” terimini de dar anlamda kullanmakta ve “sözcükler, kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan ve ancak bu görevleri için kullanılan sözcüklere “ilgeç” denir” demektedir. ss.440

Tahsin BANGUOĞLU da “takı” adı altında “isimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı (postposition) adını veriyoruz.” Tanımı yapmaktadır. ss.333

Tuncer GÜLENSOY da “son çekim edatları” tabirini kullanarak “bu edatlar iletme eki vazifesi gören edatlar olup...” şeklinde kısa bir tanım yaptıktan sonra kullanılışları hakkında bilgi vermektedir. s.201

H. EDİSKUN da “edat” terimini “çekim edatları yerine de kullanılarak: “edatlar başlı başlarına anlamları olmayan, fakat anlamlı kelimelere takımlara kelime gruplarına ulandıkları veya bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir.” Demektedir. ss.357

M. Kaya BİLGEGİL de “edat” sözcüğü ile “çekim edatları” nı kastetmekte ve şu tanımı yapmaktadır. “anlamlarının eksikliği yüzünden tek başına bir hükme hedef olamayan veya haklarında hüküm verilemeyen esasen nefislerindeki mahsur anlamda takip ettikleri isim soylu kelimedenden sonra meydana çıkabilen sözlere edat denir” s.220

M. ERGİN “edat manaları olmayan sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılırken bir dereceye kadar manalanır. Bir ifade kazanır. Böylece bir gramer vazifesi yapacak durumuna gelirler.” Demektedir. ss.598

J. DENY ise tam bir tanım yapmamakta A. U. Elöve dipnotta “ilgeç” terimini Arap tabiri ile “cer” ve “ilsak” yani “çekip ulaştırma edatı” denilen bu kelimeyi biz ilgeç terimi ile karşılıyoruz ki birinci kelimenin sonuna katılan bu edat vasıtasıyla daha sonra gelen bir kelime arasında bir mana ilgisi kurulmaktadır. Bir bakımdan bunlar takılara da benzer ise de takı değildirler.” Şeklinde açıklama getirmektedir. ss.873

Yong-Song Li ise edat sözcüğü yerine “sontakı” sözcüğünü kullanarak “ad, adıl ve ortaçlardan sonra gelerek bağlı olduğu ad, adıl ve ortaçla tümcenin öteki öğeleri arasında zaman, mekân, yön tarz benzerlik, başkalık v.b gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran sözcüklere *sontakı* denir.” Tanımını yapmaktadır. s. 25

E. GEMALMAZ “edatlar tek başlarına ele alındıklarında bu durumları ile ne bir varlığı ne de bir oluş veya hareketi işaret eden kelimelerdir. Bunların dildeki mevcudiyetleri yalnız vazifeleri içindir. Bir bakıma varlıkları ve oluş veya hareketleri işaret eden kelimeler (isim, zamir, fiil, sıfat, zarf) arasında ilgi kurmaları nedeniyle bazılarının vazifeleri isimlerin hale göre çekimlerinde kullanılan eklerinkine benzer. Ancak bunlar ayrı birer kelime veya bazen kelime grubu durumunda olup, bir kısmı hal ekleri aracılığıyla ilgili oldukları kelimelerden sonra getirilir, diğer kısmı bağlama

vazifesi görüp ya bağlayacakları kelime veya kelime grupları arasında ya cümle başında veya bunların sonunda yer alır.” Gibi geniş bir tanım yapmaktadır. s. 298

Ahmet GÜNŞEN edatın tanımı için “tek başlarına anlamları olmayan yalnızca gramer görevleri bulunan kelimelerdir.” Demektedir. s. 153

Tuncer GÜLENSOY ise edatın tanım için “edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan yalnız gramer görevleri bulunan sözcüklerdir.” Demektedir.

N. HACIEMİNOĞLU Türk dilinde edatlar adlı kitabında edatın tanımı için “edatlar tek başlarına manaları olmayıp ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan alet sözlerdir, vasıtalar, daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse denilebilir ki edatlar dilin mantıki kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcıdır. Bu bakımdan vazife itibarıyla isim çekim eklerine benzerler.” Demektedir. Devamında “Dilin bütünü içinde mücerret bir unsur olarak ele aldığı takdirde ise edatlar çekime gelmeyen “donmuş” ve “kalıplaşmış” sözlerdir böylece mahiyet itibarı ile de isim çekim eklerine yaklaşırlar bu bakımdan denilebilir ki Türkçede edatlar isim çekim eklerinin gördüğü vazifelerin de bir kısmını yüklenmiş fakat onlardan daha zengin nüanslı zaruri sözlerdir.” Demektedir.

Araştırmacıların yaptıkları tanımlara bakıldığında edat sözcüğü genel anlamda “tek başlarına anlamları olmayan ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelime ile cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer vazifeli müstakil kelimelerdir.” Şeklinde bir tanım yapılabilir.

Birsel ORUÇ “Türkiye Türkçesinde kullanılan çekim edatları üzerine görüş farklılıklarından kaynaklanan problemler”¹ konulu konuşmasında edatların özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır.

1. Edatlar tek başlarına bir anlam taşımazlar bu konuda bütün dilciler hemfikirdir.
2. Çekime girmezler, yani müstakil kelimelerdir. Dolayısıyla dilin eskiz unsurlarıdır.

¹ Türk gramerinin sorunları II. TDK yay. No:718

3. Yalnız adlara değil her türlü isimlere gelirler; *hasta gibi, bana göre, şimdiye değin, öteden beri* vb. (T. BANGUOĞLU *Türkçenin grameri* s.385-386)
4. Edatlar dilin tam manası ile destekleyici yardımcı kelimeleridir. (M. ERGİN *Türk dilbilgisi* s. 5989)
5. Edatlar iki kavram (iki kelime veya kelime birlikleri) arasındaki ilişkiyi belli etmeye yararlar.
6. Edatlar (takılar) şekilce kelime, işleyişçe isim çekimi ekleri durumunda bulunurlar. Bu ekler gibi iki kavram arasında ilgi kurucudurlar. Çok defa da işleyişleri bir çekim ekiyle karşılanabilir. *Hayvan gibi saldırmış=hayvanca saldırmış* (T. BANGUOĞLU *Türkçenin grameri* s.333)
7. Edatlar isim ve isim soylu kelimelerle çoğu kez tamlama şeklinde kullanılır. Sıfat tamlamaları, zarf grupları kurarlar.
8. Bazı edatlar isim gibi de kullanılırlar. *Ona göresini bulamadık.gibi.*
9. Bir edatın bir isimle birlikte başka bir ismin sıfatı gibi görev yaptığı görülür.
10. Bildirme (ekeylem) olarak yüklem olurlar.
11. Edatlar da öteki kelime grupları gibi, cümlede özne, tümleç, yüklem görevini üstlenirler. Ancak özne olarak kullanılışları çok seyrek.

Hocamız Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU eski Türkçe devresinden beri dilimizde mevcut olan edatları yapı menşei ve mahiyet bakımından beş gruba ayırır. ²

1. Fiilden türeyenler
2. İsimden türeyenler
3. Yapısı ve menşei bilinmeyenler
4. Taklidi söz mahiyetinde olanlar
5. Yabancı asıllı olanlar.

Tahsin BANGUOĞLU ise edatları yapı bakımında dört gruba ayırmaktadır. ³

1. Kök olan takılar
2. İsimden üreme takılar
3. Fiilden üreme takılar
4. Yer yön adlarından takılar.

² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s.VI

³ Tahsin BANGUOĞLU Türkçenin Grameri s.389

J. Deney ise edatları değişik açılardan tasnife tabi tutmakla birlikte bunları bir sistem içinde değil karışık olarak incelemiştir. Mana bakımından da

1. Başkalık farklılık ifade edenler.
2. Benzerlik ve miktar ifade edenler
3. Mekan ve zaman ifade edenler
4. Cihet bildirenler
5. Sebep ve gaye bildirenler
6. Arz ve mukayese bildirenler
7. Beraberlik ve vasıta bildirenler.

Olmak üzere yedi grupta toplar.

Necmettin Hacıeminoğlu edatlar mana ve vazifelerine göre on gruba ayırılırlar demektedir.⁴

1. Çekim edatları
2. Bağlama edatları
3. Kuvvetlendirme edatları
4. Karşılaştırma denkleştirme edatları
5. Soru edatları
6. Çağırma hitap edatları
7. Cevap edatları
8. Ünlem edatları
9. Gösterme edatları
10. Tekerrür edatları

Muharrem ERGİN ise edatları üç ana gruba ayırarak tasnif etmektedir.⁵

1. Ünlem edatları
 - a) Ünlemler
 - b) Seslenme edatları
 - c) Sorma edatları
 - d) Gösterme edatları
 - e) Cevap edatları

⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOğLU Türk Dilinde Edatlar s.VIII

⁵ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 329

2. Bağlama edatları
 - a) Sıralama edatları
 - b) Denkleştirme edatları
 - c) Karşılaştırma edatları
 - d) Cümle başı edatları
 - e) Sona gelen edatlar
 - f) Kuvvetlendirme edatları
3. Son çekim edatları

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA EDATLAR

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA BAĞLAMA EDATLARI:

Bağlama edatları cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibarıyla birbirine bağlayan sözlerdir. Bu bakımdan Türkçe cümle kuruluşlarında bağlama edatlarının yeri ve vazifesi ihmal edilmeyecek kadar önemlidir.⁶

Necmettin Hacıeminoğlu'na göre Türkçe'de bağlama edatlarının teşekkülü Karahanlı devresinden itibaren kendini belli eder. Eski Türkçe'de olmadığı halde sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkanları ile teşekkül etmesi hadisesi gramercilerimiz tarafından yabancı dillerin tesiri ile hususiyle Arapça ve Farsça'nın tesiri ile izah edilmektedir. Çünkü dilimizde ve ağızlarda kullanılan bağlama edatlarına baktığımız zaman birçoğu Arapça ve Farsça kökenli olduğu görülmektedir.

Bağlama edatları N. Hacıeminoğlu'na göre mana ve vazifeleri bakımından 1- cümle başı edatları 2- asıl bağlama edatları 3- denkleştirme edatları şeklinde gruplara ayrılırlar. Kullanılışları bakımından da şu gruplara ayrılır. a) herhangi iki cümleyi bağlar b) şart cümlelerini bağlar c) cümle başı edatları. Ayrıca bağlama edatları menşei bakımından da üç gruba ayrılır. 1- yabancı asıllı olanlar 2- eskiden beri edat olarak kullanılagelenler 3- edat durumunda kullanılan kalıplaşmış kelime grupları.

M. ERGİN bağlama edatları konusunda “bunlar kelimedden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.” Demekte ve şöyle devam etmektedir. “Türkçede aslında bağlama edatı yoktur. Bağlama edatları Türkçede sonradan ve

⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 112

yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıkmıştır. Onun için Türkçe’de kullanılan bağlama edatlarının büyük bir kısmı yabancı asıllıdır.”⁷

Anadolu ve Rumeli ağızlarında karşılaştığımız bağlama edatları; ama, ancak, artık, bari, belki, çünkü, daha, değil mi, demek ki, dolayısıyla, eğer, eğer ki, esasen, fakat, gayrı, gelgelelim, gerçi, güya, hakikaten, halbuki, hani, hatta, hele, herhalde, hiç, hoş, ile, illa, illaki, ise, katiyyen, ki, lakin, madem ki, meğer, meğerse, mesela, neyse ki, nihayet, nitekim, olur ki, öyleyse, sadece, sanki, şöyle, tabii, tek, üstelik, varsa, ve, velakin, velhasıl, veya, veyahud, ya, ya da, yahut, yalnız, yani, yoksa, zahir, zatendir.

Ama:

“fakat lakin, bununla beraber, buna mukabil” Arapça’dır. Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Anadolu metinlerinde bağlama edatı olarak kullanılmıştır. Çekimli fiilden sonra geldiği zaman kuvvetlendirme vazifesi de görür.⁸

Anadolu ve Rumeli ağızlarında *ama* edatı sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir çok ağızda aynı şekilde kullanılmakta ve konuşulmaktadır. Bazı ağızlarda *eme* şekline rastlanılsa da *ama* şeklindeki kullanımı daha yaygındır. *Fakat lakin* edatları ile aynı anlamı taşımaktadır.

ama ğodaqladū için burda da duvalar ėtmīş. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s323/13”

ben tanıķ ama seni bilmem. “Edirne ili ağızları/EK/s.174/76”

iki sene durduķ eme çok_ oldu be ğızanım. “Edirne ili ağızları/EK/s.197/21”

bi ateş yakmışlar onnar ama ısınmışlar kurunmuşlar. “Edirne ili ağızları/EK/s.241/16”

bilmeyem ne kıadan ama, bizim evleri yakmışlar. “Edirne ili ağızları/EK/s.151/65”

ama eyaķķabıyı üç ay soyna tutısan atısan. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.130/23”

biz avcılıķ avcılı çoh severiz ama ava ğaddi süretle tūfekte falan öldürmek için dāl.

“Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/12”

eskiden böleydi ama şindi deyiştı. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.422/36”

ama şindi başlıķ bahalı. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.283/37”

⁷ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 332

⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 116

ema ğar tam göbekde daha fazla. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/29”
 deliganni dedi ki hanım dedi ey hoş ama vahıtsız. “Erzurum ili ağızları/EG/s.12/51”
 yani kürt ama o çoğ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.19/75”
 “bir cıfci bir hedaye gönderdi ama içinde ne var bilmirim.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/24”
 Bağdım ki Yenişehirden Sihanın ordan bir tahşi gelir ama bene uzağ çoğ_ uzağ. “Kars ili Ağızları/ABE/s.165/17”
 eme gel gelelim İsmail çavuş elden çıldı. “Kars ili Ağızları/ABE/s.196/17”
 Ama Şükrü Paşa çekmedi. Çok çalıştı ama ne_ yapısın. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 33/7”

Ancak:

ancak<anç-a-ok “fakat, yalnız, sadece, nihayet, olsa olsa, belki” batı Türkçesinde çok kullanılan bir cümle başı edatıdır.⁹

Anadolu ve Rumeli’de bir çok ağızda kullanılan *ancak* edatının değişik kullanımları mevcuttur. Bir çok bölgede *k* harfi *h* harfine dönüşmüştür. Bazı ağızlarda ise *k* harfi düşmüş *anca* şeklinde kullanılmaktadır.

Ancağ şeyini bile alamaz yani. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s238/2”

Oda iyce tırğanıbiz inin içi iyce karanlık bılaçağ anca körirli bıla tabi. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s72/35”

Ancağ yüz tenede iki adam bacağına ip şalvar giyerdi. “Malatya ili ağızları/CG/s295/1”

Bir de makatya’ya gelmâğ için üş günde anıcağ gelirdik. “Malatya ili ağızları/CG/s281/1”

Biz böon yarın gëdek derken anca bağdığ ki bu sefer yirmi beşinci günüdü.. “Malatya ili ağızları/CG/s372/35”

Fakkırın imtânı anca o kadar olur. “Malatya ili ağızları/CG/s333/46”

Ancağ siye sölim. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.232/164”

Ancağ dedım ya ben ‘alım degilem. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/26”

Ancağ hısım ahraba billikte otururduç. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.447/60”

Doğğuz yaşında ancağ vardım. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.300/13”

İşde anca bu ğadar görünürük bizler. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.120/50”

yapşağ yapacayığ ancağ zor iş. “Erzurum ili Ağızları/EG/s.305”

⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 119

anca yalnız gözümüz görür ama seslerini eşidemirük. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.24/62”

ancağ içine sığırım. “Kars ili Ağızları/ABE/s.162/45”

“baba” diyir “ben ihdiyar adam ben zate davarcı ancağ götürürüm” “Kars ili Ağızları/ABE/s.188/14”

Artık:

artuğ<art-u-k “bundan sonra, nihayet, neticede” Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmıştır.¹⁰

Art- “artmak” eyleminden –uk eki ile türetilmiş olan ve ilk olarak Orhun Türkçesinde *artuk* “fazla” biçiminde tespit edilen bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde fazlalık bildiren bir sontakı olarak çıkma durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır.¹¹

Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılan *artık* edatı ağızlarda ses değişikliklerine uğramıştır. Genelde görülen ses değişikliği sondaki *k* ünsüzünün *h* harfine dönüşmesidir. Zonguldak Bartın Karabük ve Edirne ağızlarında aynı anlamı taşıyan *ğari* ve *kayrı* sözcükleri kullanılmaktadır.

Bêş milîyon döt milîyon ğari alabildúüne isdeyollar. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s170/30”

Onnan sōra ğarik nişandan sōra düvün hazırlıklarına başlanî. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s163/79”

ğari nêrê dürü dellêse dürü alırüz. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s168/9”

ğar bi de ne aldrecêse aldırü. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s168/7”

garer gorlar artığ düğün başlar. “Malatya ili ağızları/CG/s245/11”

zobalarımızı guruyuğ ayrığ gaytTen kurtuluyuğ yanı anlımısın sen? “Malatya ili ağızları/CG/s246/5”

¹⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 120

¹¹ Yong-Song Li Türk Dillerinde Son Takılar s.98

karpuz yetişenden sōra ârîh baĥardîh çırtmalardıh haĥgısı olmuşsa onları toplardıh.. “
 Malatya ili aĥızları/CG/s247/24”
 ayrı bunlar birbirine vururken aĥa hepsini de öldürüyü. “ Malatya ili aĥızları/CG/s253/25”
 ĥayı geri geliyaz. “Edirne ili aĥızları/EK/s.134/13”
 sōra biz de artıĥ bi tepecē birer ĥoluba yaptıĥ. “Edirne ili aĥızları/EK/s.151/70”
 artıh padişahtır işte. “Urfa Merkez Aĥzı/SÖ/s.234/223”
 canım sıhıldı da artıh göĥek, gidek. “Erzincan ve Yöresi Aĥızları/MS/s.306/1”
 artıh binek hayvanı yoĥ yaya olaraĥ. “Erzincan ve Yöresi Aĥızları/MS/s.252/69”
 artıh baĥdım ki kötü oldi. “Erzurum ili aĥızları cilt II/EG/s.25/17”
 artıh biz buradan basdıh. “Erzurum ili aĥızları cilt II/EG/s.64/25”
 artıĥ esir aldıĥımızca aldıh “Erzurum ili aĥızları cilt II/EG/s.64/30”
 artıh gaputuni elin ealan atışı halĥuya alduĥ mesela. “Erzurum ili aĥızları cilt II/EG/s.85/31”
 o arada artıh birez aĥlım başımnan geşmiş. “Kars ili Aĥızları/ABE/s.165/19”
 artık şarapnel başımıza patliir. “Kars ili Aĥızları/ABE/s.168/61”

Bari:

“hiç olmazsa, hiç deĥilse” Farsça’dır. İslami Türk edebiyatının bütün sahalarında bir cümle başı edatı olarak kullanılmıştır. Cümledeki yeri nerede olursa olsun mana ve vazifesi deĥişmez. Temenni yahut yetinme ifade eder.¹²

Aĥızlarda ĥok fazla kullanılma alanı bulamamış olan *bari* edatının Malatya ve Edirne ili aĥızlarında kullanıldığını görüyoruz. Edatın *bali* şekline de rastlanmaktadır.

Diyi bari sen yiyene gader beni dēyi ejderha yesin deyi. “ Malatya ili aĥızları/CG/s252/54”

Bu dēyim birisiyne heĥ bari anlaşın da evlene dēyim. “ Malatya ili aĥızları/CG/s276/9”

Hadi hadi ĥuzucūm dedi otu dedi ısın bari dedi. “Edirne ili aĥızları/EK/s.205/58”

Gel de al bāli dēyi bu şindi. “Edirne ili aĥızları/EK/s.145/7”

¹² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 123

Belki:

belki / beke<bel+ki Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesinde kullanılan bir cümle başı edatıdır. Hiçbir ses değişikliğine uğramadan bu şivelerde kullanılmıştır.¹³

Ağızlarda çok sık olarak karşımıza çıkmasa da bazı bölgelerde ses değişikliğine uğrayarak kullanıldığı görülmektedir.

Bir sōsaña bálki vérīle. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s104/121”

Bizim ev olūdu bel yēdīyüz lirē. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s110/391”

Oğlan çıham da bi gezem belki gözūme çarpar demiş. “Malatya ili ağızları/CG/s348/21”

Dedim beKe gelir. “Malatya ili ağızları/CG/s345/23”

Bekim eşitmişsin. “Malatya ili ağızları/CG/s255/6”

Ben de gideyem de yıhanam belke ölür mölürüm. “Malatya ili ağızları/CG/s349/75”

O pıtırak beki bilmem bilir misiniz? “Edirne ili ağızları/EK/s.252/189”

ğonşular burada, daha var_ısa söylesiñner bekit unutdūmuz olur. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.132/11”

ama var belke beşyüz hane mahac er. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.39/35”

belkē bir on on beş pare köyün şenniği Sipğoron tepēye yığıldı çocuğum emme söyliller işidirim. “Kars ili Ağızları/ABE/s.198/15”

bēke de bu dēlidi, ēle orda ğızımızı öldürür. “Kars ili Ağızları/ABE/s.287/29”

Çünkü:

çünkü<çün+ki Farsçadır. Daha çok Çağatay ve batı Türkçesinde kullanılmıştır. Mana ve kullanılış bakımından çün edatının aynıdır.¹⁴

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı görülen *çünkü* edatında az da olsa ses değişikliği olduğu gözlenmektedir. *Çünkü çünkü* şekillerinde kullanımları mevcuttur.

çünKü ğışın olmas. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.13/43”

cunķu tortulu olur ğaymak yā. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/34”

¹³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 124

¹⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 136

cuñku hayvanın atı öğrek atı denir. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s241/142”

ğurtarsın ğurtarmasın verecez çünki eħdiyaç. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s1157/92”

çünkü mart doğuzunda tarla bitmez delerdi “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s257/2”

çünküt canezenin üzerinde elbise olmaz. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s324/2”

şünkü hayvanın biz ğalınını gönünün ğalınını aluruğ “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s276/9”

çünkü ürek yöh. “Malatya ili ağızları/CG/s243/53”

çünkü “bismillah” yoğ. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.151/6”

çünkü ezıyetli bışe “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.151/16”

çünkü erkân açması şöle. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.266/18”

çünküm düşüniyêrim daşiniyêrim aħşem bu merdüvanını başında bünnan ayağlarımından yeriymeyêrim. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.309/9”

çünkü Mahmut evet deliganni amma namusa tecavüz eden bir deliganni degil. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.15/38”

çünkü barındırmaz idare etmez ke. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.175/83”

çünkü yağışliyidi, gurtaramadığ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.175/105”

Çünkü Rus zamanı ki erâziye ki bölüm yapılmış. “Kars ili Ağızları/ABE/s.175/13”

Daha:

“henüz, bugüne kadar, şimdilik” Türkiye Türkçesi’nde cümle başı edatıdır.¹⁵ Öne getirilen bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. İlaveten, fazla olarak gibi katılma anlamları taşır.¹⁶

Daha gedip daha kocasını göreceğ o işler nen meşgul olacak orda dersin alıy. “Malatya ili ağızları/CG/s257/18”

Daha yimeğ istemeyin. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.232/172”

Daha getirme. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.232/173”

Ölüm mar yirm iki yaşında asgerden daha yiñi eldi. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.142/12”

¹⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 139

¹⁶ Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ Erzurum İli Ağızları cilt 1 s.303

Daa durırsan “Erzurum ili ağızları/EG/s.304”

Değil mi:

“madem ki” Türkiye Türkçesi’nde kullanılan cümle başı edatıdır.¹⁷ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı çok yaygın değildir. Urfa ağızında ve doğu Trakya yerli ağızında kullanıldığı görülmektedir.

Ḥazretü eyyüb deyişen değıl mı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.224/1”

Şındı postal yoḥ değıl mı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.151/15”

Aba dmi dünyeye geldik. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 33/8”

Demek ki:

“öyleyse, yani” Türkiye Türkçesi’nde kullanılan cümle başı edatıdır.¹⁸

Kullanımı çok yaygın olmasa da birkaç bölgenin ağızlarında ses değişikliği ile kullanıldığı görülmektedir.

Dimek ki eşitmiş adımı sanımı. “Malatya ili ağızları/CG/s351/9”

Demah ki diniyiz imaniyiz heppı para. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.183/45”

Hürriyet ilĠn olanda Türk ərmeni ğardaş olıy demek gi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/47”

Dolayısıyla:

dolayı+sı+ile Türkiye Türkçesi’nde kullanılan bağlama edatıdır.¹⁹ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın olmayan bu edatın kullanıldığı saha urfa ve doğu Trakya yerli ağızıdır.

Dolaysile dedı “göttır ekmeğerinı vır. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.247/23”

E_biz askerlik dolayısıyla epi ğездik. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 39/12”

¹⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 140

¹⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 141

¹⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 141

Eğer:

eger / eğer “şayet” Farsçadır. İslami Türk edebiyatının ilk metinlerinden itibaren bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Şart cümlesini esas cümleye bağlar. Umumiyetle cümlenin başında bulunur.²⁰

Ağızlarda kullanımı oldukça yaygın olan bir bağlama edatıdır. Birçok ilin ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. Genellikle *eğer* şeklinde kullanıldığı görülse de *eyer eyer eger* şekilleri de vardır. Ordu ilinde *eer* şeklinde ünlü harflerin birleştiği görülmektedir.

...bi kere eyer isdeklen dört başı memurlūnnan bir olan çocuğ evermek...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/57”

Eyē görücü usulü ise bir aracı olur. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s163/1”

olan evi eĖē para getirirse kızıñ arkadaşları toplanıp ĥamamâ gidiyoşlâ. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s164/36”

eeş ġabûl_olmassa bu nişan geri bi ġalmaĖ icâb edē. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s135/22”

eyer vermek tarafdari isâ hârif cevaplandırır. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s160/2”

ēr bişdise kepce soğarım “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s300/24”

eer sen almağ istersen ben bırakım. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s184/7”

aĥiret didi ki eğer didi siniñ didi bılay ikmek salacaġın bilgen bılsam dedi. “Osmaniye tatar aġzı/FÖ/s104/49”

doġan çocuk eğer erkekse oġlan tarafının bir sevdiġi bir gişiyi bi kirve olarak kabul ediyi. “Malatya ili ağızları/CG/s259/14”

ben eğer evlendim se bi oġlan çocuġum oldu sa ben senin peşine koyacaam. “Malatya ili ağızları/CG/s255/10”

onlardan eğer alabilirse onlardan veriler saġdıç olana teslim ederlēr. “Malatya ili ağızları/CG/s334/6”

kızı nisanlandı ya eğer bir boş damı var ısa o gelini oġlanı yarı goyurmayı istiyolar. “Malatya ili ağızları/CG/s354/26”

²⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 142

eğer ki yemekli olacâsa ik tâne usûlümüz vardır. “Malatya ili ağızları/CG/s283/7”
 dūn yemeklerinden işte, eğer dışarı gidilecēse kız almā buradan koşulur. “Edirne ili ağızları/EK/s.156/18”

eğer ‘ağrıbası oralıhta bulunabılır . “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.196/84”

eğer yadsa hiç kıtiyyen oralığa adım basmazlar. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.196/84”

eğer dorğudan dorğuya yayan gidecek olmuş olsan “Erzincan ve Yöresi Ağzıları/MS/s.233/36”

eğer her kim hacil etmişse Allah oni hacil ede. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.55/5”

eyer o oğul o şey o goğan eğer bir defa oğul vermişse ikinci bir daha verebülürse..

“Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.70/78”

Eğer düşman bozulursa Afyonun solunda Sandıklı cepesinin Tınastepeden Tezektepeden göcatepeden düşman bozuldu. “Kars ili Ağzıları/ABE/s.168/37”

Eğer Ki:

eğer+ki her ağızda olmasa da bazı ağızlarda kullanılan bir edattır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılmadığı görülmektedir.

Eyē_ki ğıs tarafı daha böle kendisine şan şöreT istiyosa ik üş sofrā olan tarafından yemē alāğor ölen üsTü. Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.136/53

Diyer hususda eyer kim boğgunnuğ verip de olan tarafı ben bu ğızı...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s239/70”

Eğerkinî bunu işē dip de çocuk, çocūnu ver dedii zaman... “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s141/237”

Eğer ki yayan gidersen üş sahağda dört sahağda giden var. “Erzincan ve Yöresi Ağzıları/MS/s.233/35”

Eğer ke ğızın da isdağē varısa ğızı da konuşdurullar erkağē de konuşdurullar. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.61/16”

Esasen:

esasen “zaten, nitekim, aslında” Arapçadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmıştır.²¹

Ağızlarda yaygın bir kullanımına rastlanmamaktadır. Sadece Urfa merkez ağızında kullanıldığı görülür.

Esasen urfa’da tanılacağı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/76”

Fakat:

“lakin, ancak, hatta, ama, acaba” Arapçadır. Batı Türkçesinin Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi devrelerinde bağlama ve cümle başı edatı olarak geniş bir kullanılışı vardır.²²

Birçok ağızda kullanıldığı görülmektedir. Ağızlarda ses değişikliğine uğradığı görülmektedir. *Fagat* şeklinde kullanımı oldukça yaygındır.

Fağat daha eskiden ğayınna muhağğaK benim dediim olsun...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s139/170”

Fağat tercümanın biz o ğursu da ğazanúğ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s155/33”

Fağat bizim dört yüz elli çağıllının dört yüz elli nüfusu var. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s188/2”

Fağat bunu sıfırdan başlıyoz. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s192/2”

Fekât orda nasıssa nası olmuş kıarasu dil de ağırsu imzalanmış Lozan’da. “Edirne ili ağızları/EK/s.256/32”

Fağat paralar bitti ama. “Edirne ili ağızları/EK/s.186/120”

Fağat –allah’ın kuvvet kudreti- bir ceylan derler gelir o’nı o mağarada emzírirmiş. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/31”

fahād buñu duyan dedem yañıl ali bāni diyordu. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.378/60”

sona meselā āşıĥ_osmanın deyişleri çoĥ fağat tâbi ihtiyarladıĥ hâtırımıza ğalmamış.

“Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.292/43”

²¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 146

²² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 147

fağat onnarın mektebine gêtđim dört sene burda. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.248/3”
 fağat Ruslar da sıhede. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.39/29”
 yani okul sırası gelmiş fağat heş bir mütahit buna yanaşıp da hani yo yoğ malzeme
 geleceg bir durumi yoğ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.86/72”
 Fağat içindeki nedir bilmem diyir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.162/55”
 Fakat başka oynacak taşım yok “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/4”

Gayrı:

“gayrı<ğayr+i “artık” Arapça *ğayr* sözü batı Türkçesinde çekim edatı olarak kullanıldığı gibi cümle başı edatı olarak da kullanılmaktadır. Ancak bu kullanılışı umumiyetle halk dili ve halk edebiyatındadır.²³

Aslen Arapça *ğayr* sözcüğünden geçen bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde “-den başka” anlamında bir sontakı olarak çıkma durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır.²⁴

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok fazla kullanılmadığı görülmektedir. Bazı ağızlarda *gayrı* bazı ağızlarda *gayrîh* şeklinde kullanımı vardır.

“gayrı dağılacâz der. “ Malatya ili ağızları/CG/s378/22”

Biz ıhtıyarığ gayrı. “ Malatya ili ağızları/CG/s379/3”

Gayrığ herkeş gelen atar. “ Malatya ili ağızları/CG/s378/24”

Bir tene vuracâm sen öldüğ gayrığ. “ Malatya ili ağızları/CG/s286/11”

Onu *ğayrı* saplı tası elimize alırığ, onu *dâdırığ* sufrayı sereri.. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.119/4”

Hinci *ğayrı* eski k_îbi *ğal*madı pek. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.127/44”

ğapî açın da Didim gitsiñ *ğayrı* bu adam didim. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.151/21”

ğayrı çorab öreller î eğiriller. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.174/25”

Gel Gelelim:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok fazla kullanılmamış bir edattır. Bütün ağızlarda *gel gelelim* şeklinde kullanılmaktadır.

²³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s.149

²⁴ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s. 225

Padişahın oğlu orda ğalsın gelgelelim peri ğızına. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

ġahviye girdih çaylari ısmarladıġ gel gelelim paramız yoġudi ki vereh “Erzurum Ağzı/SO/s79”

ha Şındı gelgelelim bu nesle göre bu Őındıki durumiyıza göre Allah muġafaza etsın ġafayız heppı parada. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.184/48”

demeseydiġ eyidi gel gelelim bir oyun demiş bulunduġ. “Erzurum ili Ağızları/EG/s. 306”

eme gel gelelim İsmail çavuş elden çıġdı. “Kars ili Ağızları/ABE/s.196/17”

Gerçi:

gerçi / gerçi ki / gerçi kim “er ne kadar, gerçi” Farsçadır. Çaġatay, Kıpçak ve batı Türkçesinde kullanılan baġlama edatıdır.²⁵ Birkaç bölge ağzında kullanıldıġı görölen bir edattır. Kullanılma sahası dardır.

Gerçi içi de aynı, dıŐı da aynı da “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s192/2”

Hazır gerçi bik yılatmıylar iken. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s71/11”

Evet lisanımız gabâ düşerse de gerçi Şehiri andırır kelimelerdir yanı. “ Malatya ili ağızları/CG/s325/2”

Gerçi ondan sora bir ermeni on tene adami götürir de wurir. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.27/41”

Güya:

güyâ / güyyâ / güyyâ “sanki, adeta, sözde” Farsçadır. Çaġatay ve batı Türkçesinde kullanılmış bir cümle başı edatıdır.²⁶

Ağızlarda kullanımı yok denecek kadar azdır. Edirne ve Erzurum ağızlarında az da olsa görölmektedir.

Baġayım bi göreyim çok sev̄usa seni sev̄emiŐ onu göyâ. “Edirne ili ağızları/EK/s.157/14”

Göya ki annamir. “Erzurum ili Ağızları/EG/s.306”

²⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 151

²⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 152

Bize yabancılar gacal derler, gûya çingene demekmiş onlar güroh. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/2”

Hakikaten:

“gerçekten” anlamında kullanılan bir bağlama edatıdır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı kısıtlıdır. *Hekketten hağğâten* şeklinde kullanımları vardır.

Dêyî yav hekketten de êyî atdan anlimiş bu. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.218/21”

Yetiştikten sorna hağğâten de bi iş yapmadan babasının hazırını yemeğe başlıyı.

“Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.250/4”

Gêdiyi ki hağğâten dış ğapıyı açıyî ki bütün bahça ğaliyle dōşeli. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.251/28”

Hağğâten de saanın içine bir paslı pindi saanın içerisine bir kilo . “Kars ili Ağızları/ABE/s.238/24”

Hağğâten kōrpe çocuğ ağlıyir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.239/73”

Dûru amma hakikat üle imiş. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/16”

Halbuki:

halbukiz<hal+bu+ki “buna mukabil, buna rağmen, gerçi” Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde bağlama edatı olarak kullanılır. Mana ve netice bakımından bir birine zıt iki cümleyi bağlar.²⁷ Ağızlarda kullanımı azdır. Kullanılan bütün ağızlarda *halbuki* şeklinde kullanıldığı görülür.

Halbuki ebiyim de silah yerine koyıp tabanca yerine koyıp...“Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s101/93”

Her gün bene selam verir halbuysa ben oni tanımıram. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

ğarnım acığdi diyir ağlir halbuysam birez ögde ähmeh verdim yädi. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

²⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 154

halbuķı bizim dilmizi annasa s̄ gözün s̄ cebinde sol gözün sol cebinde.. “Edirne ili Ağızları/EK/s.192/315”

ħalbuki deve ín heķıki sa’ıpleri da yuħarda. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.170/14”

ħalbuki ora dört saħat vermiş o boħcaya dört saħat su vermiş. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/79”

ħalbuki an eel buraya baėlıydıħ. “Kars ili Ağızları/ABE/s.244/3”

Hani:

“hatırlıyor musun, bilirsin ya, hatta, bile” Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır. Bazen bir hatırlatma bazen de tenkit sözü vazifesi görür.²⁸

Kullanımı çok yaygın olmayan *hani* edatının bazı ağızlarda *hanı* şeklinde yer aldığı görülmektedir.

Hani bu evin yakışığı “ Malatya ili ağızları/CG/s313/44”

Kevgir diyolar tama onda eziyolar onda süzüyolar biz güççüg idik. “ Malatya ili ağızları/CG/s330/7”

Bi çig kífte ya’ni yarı pişmiş hanı elle yoğrılı ya ħararet meydana geli. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.138/12”

Hanı asbap geydiħtan soyra devrísı günü gece, kına gecesı olı bi de asbap gecesı olı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.196/93”

Hanı hiç kimseden bişe eşitmemiş, görmemiş ya.. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/44”

Hanê gelen geçen arebalari yoħlêaceėiz. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.261/25”

Hanê Ermeni yeddi göbeg sayir ya. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.374/19”

Hani biz bilmayiz amma dedelerimizin dedesi borda yatar. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s.33/2”

Hatta:

“bile, dahi” Arapçadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde bir cümle başı edatı olarak kullanılır. Başında bulunduğu cümlenin manasını daha önceki cümleye nispetle kuvvetlendirir.²⁹

²⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOğLU Türk Dilinde Edatlar s. 155

²⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOğLU Türk Dilinde Edatlar s. 155

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Acısını hattâ yaharışlarını dile getirerek.. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/33”

Haddâ elemteriye ğadar dayım biraz oğumuşlū var ıdı. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.432/20”

Hele:

“nihayet, sonunda, şimdilik, şükür ki, neyse ki” Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde çok kullanılan bir edattır. Umumiyetle başta geldiği zaman cümle başı sonda geldiği zaman kuvvetlendirme edatı olarak vazife görür.³⁰

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı oldukça yaygın bir bağlama edatıdır. Bütün ağızlarda *hele* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Hele sen derdini söyle. “Malatya ili ağızları/CG/s243/45”

Cafer gağ hele gağ.. “Malatya ili ağızları/CG/s352/10”

Hele dur derdimi ânadabilirsem. “Malatya ili ağızları/CG/s333/51”

Eşo dur hele Alâni seversen kekligi kim vurdu? “Malatya ili ağızları/CG/s332/15”

Hele gât onu getir. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Hala baħağ bunun soni ne olacağ. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Diyîr ki hele gidim baħim ne oldî? “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Padişah oğli heyretde ğalîr hele baħki elimizden awi ğaçırdığ diyîr. “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hüseyin hele bir tene de sen dâ “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hele bu çocuğın çocuğluğuna bağ hele bu ğonuştuğ kelamına bağ. “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hele ben işimi bitirim sora gideh. “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hele benimkisi daha eyiydi. “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hele hele! Ambu yani ğariya bağ neler diyîr. “Erzurum Ağzı/SO/s82”

Hele bi kınşızı çağır çoğ öksemişem. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.155/86”

Dédım hele bu adamın bi tükeninî görüm. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.173/4”

³⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 156

“hele baħ bēle ħeyretıme ğetti de baıyam onın uĉun. “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.130/38”

Baħıñ hele Şu felāñ iÇine “Kırşehir ve yōresi aĝızları/AG/s.438/46”

Baħ hele geline ne giydirillerdi. “Kırşehir ve yōresi Aĝızları/AG/s.450/28”

Hadin baāħ buyrun hele. “Erzincan ve Yōresi Aĝızları/MS/s.249/62”

Hele bi kere bin-nirayı sayiyler he dēmeye. “Erzincan ve Yōresi Aĝızları/MS/s.256/8”

Hele bir aynayı al da baħ. “Erzurum ili aĝızları cilt II/EG/s.13/85”

Efendeme soyleym hele bugūn benem vaħdım yoħ. “Erzurum ili aĝızları cilt II/EG/s.51/21”

Bugūn benem hele hele vaħdım yoħ bir ğeden bir daha ğelen falan vaħdınēze ikeleyen.
“Erzurum ili aĝızları cilt II/EG/s.51/26”

Aham bugūn vereceĝiħ aham sabah vereceħ hele Őimdiye ğadar bi ğuruŐ vемemiŐiĝ.
“Kars ili Aĝızları/ABE/s.173/3”

Hele Gūrcū ēnmemiŐ Posofa daa. “Kars ili Aĝızları/ABE/s.217/64”

Herhalde:

herhalde<her+halde “galiba, belki, muhakkak” Farsĉa her Arapĉa hal kelimeleri ile Tūrkĉede –de ekinden teŐekkūl etmiŐ olan bu edat Osmanlıca ve Tūrkiye Tūrkĉesinde kullanılmaktadır.³¹

Aĝızlarda kullanım alanı fazla olmayan bir edattır. Urfa aĝzında *herhal*, Malatya aĝzında *heral* Şeklinde kullanımına rastlanmaktadır.

He dedi ya heral kızım ğōynū varıdı anası da “ha” dedi. “Malatya ili aĝızları/CG/s340/19”

Yav her ālde bu saĉmayı eridū. “Edirne ili aĝızları/EK/s.169/90”

Sene herħal kırħ altı filan vardı. “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.131/57”

“herhalde benı yaratan rebbım, Allah’ım bu yıldızdır.” “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.139/37”

Oni pek sevmēyler herhalde. “Erzincan ve Yōresi Aĝızları/MS/s.259/22”

Hiĉ:

Farsĉadır. Tūrkiye Tūrkĉesinde cūmle baŐı edatu olarak kullanılmaktadır.³²

³¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĝLU Tūrk Dilinde Edatlar s. 158

³² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĝLU Tūrk Dilinde Edatlar s. 158

Anadolu ve Rumeli ağızlarında neredeyse kullanımı yok denecek kadar az olan bir cümle başı edatıdır. Malatya ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. *heç* şeklinde kullanıldığı görülür.

Heç kirvenin silsilesinde Kız almaḡ yoḡudu. “ Malatya ili ağızları/CG/s341/58”

Hoş:

Farsçadır. Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.³³

Kullanım sahası olmayan bir cümle başı edatıdır. Erzurum bölgesi ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Ḥoş bu söyleneceḡ laf degilidi amma işde dādiḡ. “Erzurum Aḡzı/SO/s81”

İle:

“ve” umumiyetle iki kelimeyi birbirine bağlar.³⁴

Anadolu ve Rumeli ağızlarında bağlama görevi olarak kullanımı olan *ile* edatının neredeyse tamamının kendinden önceki sözcüḡe baḡlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kendinden önceki sözcüḡe *-inan* şeklinde bağlanan *ile* edatının diḡer sözcüklerden ayrı olarak kullanımına çok fazla rastlanmamaktadır.

Gomuş haca ḡetmiş babasiyna anası. “ Malatya ili ağızları/CG/s253/3”

Dāmed ilen gelin ḡızı dikeldirle ḡöle masaya. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s211/15”

Eyeḡ isdeklen dört başı memurlūnnan bir ölan çocuḠ evermek istedīn zaman ... “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/57”

U meyvalı ile meyvalı ile ceyḡanlı yani müşderēdi. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s178/37”

Emmileri diḡ ki geliye eve mārada bī ḡız İnan bī ölan var diyo. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s290/31”

Mine bizniñ enişte Fikret bīlen İzzet ikisi işte ḡaldılar. . “Osmaniye tatar aḡzı/FÖ/s81/21”

Yeter ey dil nice bir rezm ile ma’na oḡırız. “Urfa Merkez Aḡzı/SÖ/s.136/97”

Bi ḡocanan bi adam ḡalılar o ce’attan. “Urfa Merkez Aḡzı/SÖ/s.183/40”

³³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOḖLU Türk Dilinde Edatlar s. 159

³⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOḖLU Türk Dilinde Edatlar s. 160

Ekmegen nar yirdiḡ ekmegen ḡarpuz yirdiḡ, üzmen yirdiḡ, o zaman. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.184/49”

Nürüñ ile peygamberi yaratdıñ. “Kırşehir ve Yöresi Ağzları/AG/s.428/93”

Davulla dümbelene getiririz evimize indiririz. “Kırşehir ve Yöresi Ağzları/AG/s.419/24”

bize de helil çawuşınan barabar düzüldüḡ. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.115/94”

aḡılınan devlet bir gün bahsa giriller. “Kars ili Ağzları/ABE/s.161/6”

İlla:

illā ki / illā kim “ancak, fakat, lakin” Arapçadır. Harezmi, Kıpçak ve batı Türkçesinde kullanılmıştır. İki cümleyi birbirine bağlayarak manaları arasında bir karşılaştırma yapar.³⁵

Ağzılarda kullanımı çok yaygın değildir. Malatya ili ağzlarında *ille* şeklinde kullanıldığı görülür.

İlla barışacaḡlar yani o adamlar barışmasa görgüde koymayacaḡ. “ Malatya ili ağzları/CG/s297/11”

İlle benimişe olursan ol olmazsan büyük oḡlunu öldüreceḡem. “ Malatya ili ağzları/CG/s253/13”

İllegam bahşış vereceksiniz. “ Malatya ili ağzları/CG/s295/6”

Benden habersiz bir yere misafir de almān illahim ben görecēm. “ Malatya ili ağzları/CG/s55/46”

İllaki:

illā ki / illā kim “ancak, fakat, lakin” Arapçadır. Harezmi, Kıpçak ve batı Türkçesinde kullanılmıştır. İki cümleyi birbirine bağlayarak manaları arasında bir karşılaştırma yapar.

Ağzılarda kullanımı yok denecek kadar azdır. Ordu ilinde kullanıldığı görülmektedir.

İlla ki bazar gün cumartesi gün diye bi şī yoḡdu. “Ordu ili ve yöresi ağzları/ND/s240/8”

³⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOḒLU Türk Dilinde Edatlar s. 1610

İse:

ise<ı-se eski i- fiilinin şart şeklidir. Fakat kalıplaşmak sureti ile edat haline gelmiştir. Batı Türkçesinde bağlama edatı olarak kullanılmıştır.³⁶ Yaygın bir kullanımı yoktur.

Küçük kıızı ise bir çocu seviyormuş. “Edirne ili ağızları/EK/s.254/2”

Katiyyen:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımına sadece Urfa ili ağızlarında rastlanmaktadır.

Kız katiyyen hiç göremez. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.195/75”

Ki:

Farsçadır. Türkçenin Kıpçak, Çağatay, ve batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye bağlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Ancak bu vazifeyi görürken yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduğu ilgi sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme bakımlarındandır.³⁷

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı oldukça fazla olan bir bağlama edatıdır. Ağızlarda kullanım şekli çok fazla değişmemiştir. Bazı bölgelerde *ki* şeklinde kullanımlarına rastlanmaktadır. Zonguldak ve yöresinde ise *kın* şeklinde kullanımı mevcuttur.

āşam dedi ki: “yarın āşam bu vağıtlā beni gözeetleyin.” “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s107/260”

Bu dēdi kin “ana” dēdi. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s109/357”

yārisı ğún dēye kı ğānanası “ğızım” diyē. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s129/31”

babamīz bize derdi kin: “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s140/21”

esgi muħdarın būvasī dēğer şeylerin bilmēyān ki ben onnarın. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s158/20”

³⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 163

³⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 167

d yolarķın  gadaşlar biz bu p vazları g yalım siz  ıķı dışarı. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s141/74”

bu esgi ğarısı diya ki şindiki ğarısı m med   diya bundan sıra ғанım manım yok. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s227/220”

u zaman d miş ki işde buranın büyükleri. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s279/15”

gine b  gün m med  y  d  kı ğalk yimek yiyelim. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s220/37”

d  kı ğarıya a bu d  şu g rgeni baķac m... “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s309/5”

gel ke d  kı şu  oc  d  biraķdum. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s309/14”

vari baķı ki ağa ğavlan  ř büyük içerisi boş. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s309/16”

bir o ki seni gördüm barabar gideh “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Allah razı olsun bir o ki buni söyledin. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

K ve g tt ni dedil ki   boll nda h fis dedil  k  içinde. “Edirne ili ağızları/EK/s.184/41”

K  k bacı son çapı açarken, a ı bahı ki  apının arhasında siyah bi p sik. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.227/34”

Yimeği yere t kerler ki birez soyra gene yiyecağlar. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.229/93”

 le bezenmiş ki gözler görmemiş heç b le. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.232/162”

B z  oh şükür Allaha ki  aram  atmadığ b le yaşadığ. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.131/61”

 azret-i peyğamber medine’ye g ttuğında o bağı ki patişah ayağını uzatmış ‘arabada gidiler. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.133/1”

şind  de telefonu sattım. Sattım ki  dim. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.154/52”

B z bunu b ld ğ ki bi ğezebtir. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.183/44”

Diyo  u hoca b le b le olmuş diyo. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.354/14”

Telefonda diyoņ kine nasılsın. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.288/13”

y ni  retmenimiz bize didi ki: şey getir  şığ vahdetiyi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.290/3”

şindi döller ki felan yirden diyelim ki bizim bayram uş na yalın medetsiz  oy  “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.200/77”

Halep altından duyduğ antebi duymadı ki. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.411/4”

Eyle bir mutluyduğ ki. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.416/79”

Belle ği t milce uzun saņir “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.344/10”

Bi de g tmiŐ g z açmış ki sa inden asili Őundan_aŐŐađi  c tene deliğanni. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/59”

ŐoŐur k  gemiğe deg l. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.315/4”

Zabatdan varmıŐlar ki g zlar kesilmiŐ orda. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.148/10”

Ben ki sene ki diyerem ki orya getme peki sen niye gidirsen ki o da seni d vs n. “Erzurum ili Ağızları/EG/s.304”

Garılar bağdılar ki bu herif ağıl galdırmıŐ. “Erzurum ili ağızları/EG/s.12/36”

Devlet diyir ki “yau sen kimsin?” diyir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/7”

Yallah edince öyle bir bağırdı ki yanı d meg olsun ki yoğarı g ağdı. “Kars ili Ağızları/ABE/s.255/119”

Şimdi bana dese ki bu tütün ney  otuz bu deyil. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/6”

Lakin:

“fakat, ancak, amma, nitekim” Farsçadır. İslami Türk edebiyatının  ağatay ve batı Türkçesi sahalarında görülmektedir. Mana itibarı ile birbirine zıt iki cümleyi bağlar.³⁸ Ağızlarda kullanımı çok yaygın değildir. Bu edatın yerine *fakat* edatı daha çok tercih edilip kullanılmıştır. Ağızlarda *lakin* Şeklinde kullanımı vardır.

Lakin b  de cami yapdurucak buriye. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s323/8”

Epey  oğ b  zaman yatmıŐıđ lakin birez b zde bi a lığ h ssediyoğ. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.159/14”

Lakin o'nın p rens b   led r. “Urfa Merkez Ağzı/S /s.152/11”

Zabt deceyh alacağlar. L kin ben d yiyim ölünceye g der burda otıracam. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.309/13”

İyi para çoğ bi para l kin g t bitdiği sene var çoğ bitdiği sene var. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.143/20”

l kin suyuğ gendisi hiç yoğ.. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.159/88”

laken eymey  lazım Şinde heç yoğ “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.138/29”

laken biz mkeler gene ermanilerden almıŐlar. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.138/33”

³⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOğLU Türk Dilinde Edatlar s. 174

Madem Ki:

mâdâm / mādâm ki / mâdem ki “öyle ise” Arapçadır. Geniş şekilde batı Türkçesinde görülmektedir. Bu sahanın eski Anadolu, Osmanlıca, Türkiye Türkçesi devrelerinde kullanılmıştır. Bağlama ve cümle başı edatıdır.³⁹ Ağızlarda kullanımına çok fazla rastlanmayan bir edattır. Ses değişikliği ile *madam* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

O ki bu ğış az ğar yağdı, ekin de az olur. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Sen onnari tanirmisan? Heyir e nasıl gâtdin onnarnan beraber o ki tanımirdin? “Erzurum Ağzı/SO/s80”

O ki oğumağ bülmişsen hâş bir işe giremezsen. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Ha gidelim mâdem dedi şeye dedi ali okulunun banyo yerleri var hamama gidelim dedi. “Edirne ili ağzları/EK/s.173/43”

Madam ki cenab-ı Allah böle nazın geçi biye de du’a et. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.142/108”

Bu madam ki geldí, geçtı geçícídír benim rebbím baqidír.” “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/39”

mâdem êyleyse vër bana yeteri mıhdarda bi para. “Erzincan ve Yöresi Ağzları/MS/s.251/19”

“madam ki sen burda beni buldun götür.” “Kars ili Ağzları/ABE/s.221/35”

Meğer:

meger “demek ki, öyleyse, -den başka” Farsçadır. Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Bağlama ve cümle başı edatıdır.⁴⁰

Ağızlarda az da olsa kullanımına rastlanmaktadır. *Meger megem* şeklinde kullanımları mevcuttur.

Meer ğuyu yandımış bu. “Ordu ili ve yöresi ağzları/ND/s170/15”

arabacıya seslendim cevap vermedi, meger ğulağları duymirmış. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

³⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 177

⁴⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 178

bir de baħdım mutbaħdan duman üsgeldi, et bişirirdim, megerse o yanmış. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

bizim oğlan böğün haşlıħ istemedi, megerise ezesinden almış. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

ğız ağaşda oturirdi megersem padişahın oğli awa gidirmiş oni görmüş. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

dayımı görmeg için evlerine gätdim bulamadım megerimse köwe gätmiş. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

gözüme bir ilaç töhdi megem bu adami kor ädirmiş gözüm başladı bulanmaya. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

oğlan içeri girmiş megemse ora devlerin eviymiş “Erzurum Ağzı/SO/s79”

yoħsa o da şaçacımış. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.176/51”

dëdi:”baba kızları var.” Dëmisen yagenlerimmiş. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.169/20”

hele bir ağzına alsın meger allahım ede gebertmiyim. “Erzurum ili ağızları/EG/s.306”

megem şenniğın özünü ğiracaħlar. “Kars ili Ağızları/ABE/s.176/31”

Meğerse:

meğerse<meger+ise megerse / megersem<meger+isem eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde geniş bir kullanılış sahası olan bu edat Türkiye Türkçesinde de yaşamaktadır. Ancak manası daralmıştır.⁴¹ Yaygın olarak kullanılmış bir edat değildir. *Meğerse* şeklindeki kullanımının yanında *mërse* şeklinde kullanımı da vardır.

Meyësem ğumandarı mumandarı yesir gitmişlë o gece. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s192/121”

Meğerse ğız beğenmëyë gelëymiş. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/33”

Meyerse heş ğaberem yoħ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.75/88”

Megerse daş da zehirden yapılmış. “Kars ili Ağızları/ABE/s.178/17”

Megerse bunnar götürmüş sen Erseli niye vurdun diye. “Kars ili Ağızları/ABE/s.217/665”

Mërse bizim asker gelmiş Kızılâca. “Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 40/17”

Meyerse Bulgar urdaymış dâldı kaçtı. “Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/4”

⁴¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 180

Mesela:

Arapçadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır. ⁴² çok fazla olmasa da bazı illerin ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. *mesela* şeklinde ağızlarda kullanılır.

Mesela, onnar_da tabi ilk seferde hemen dilēni yerine getirmes. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.135/6”

eşikte tutárlar meselâ şeyin çocūn annesi qurān-ı kerim’i şeydirler öptürüler. “Edirne ili ağızları/EK/s.160/13”

meselâ gelin arabası gider gelini almâ. “Edirne ili ağızları/EK/s.160/20”

meselâ hamzabîli köyüne âmet bilmem kime sen başıcaşsın der. “Edirne ili ağızları/EK/s.156/7”

mesela kız şeklnî yanî bir aşrabadan bir qonşıdan verílerdí. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.136/77”

mesela yaddî yaşında zatan ilk oşıla da alılar şındî. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.139/35”

meselâ bunu da ğurmuş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/15”

meselâ Yörükler falan dedimiz böyle.. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/40”

mesela kilosuna göre. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.68/16”

goşan mesela zamqa dedişimiz bir goşandır. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.69/57”

diyek ki mesele İsdambulda bir toplantı varmış. “Kars ili Ağızları/ABE/s.190/87”

mesela söhüre gaharız yimeşimizi yeriz. “Malatya ili Ağızları/CG/s.325/4”

Neyse Ki:

ne+ise+ki Ağızlarda kullanım çok yaygın değildir. Bazı ağızlarda kullanıldığı görülür. *Nese* ve *neise* şekillerinde kullanımları görülür.

Yağmır başladı neyse ki şemsiyeyi almışlı, yoşsa eycemen ıslanacağıdış. “Erzurum Ağızı/SO/s81”

⁴² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 182

Neysel ki soba yandı üşümeden kuruldu. “Erzurum ili Ağızları/EG/s.305”

Nese ğahduh bi köşee yaslandı. “Kars ili Ağızları/ABE/s.239/43”

Neise bahdım ki yavaş yavaş ğapının arhasından gövünir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.239/44”

Be ne işidi? Nese geldi. O günüsü hanım buna yemegi bol verdi doyurdu. “Kars ili Ağızları/ABE/s.290/34”

Nihayet:

“sonunda artık” Arapçadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.⁴³ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı fazla değildir. Edirne ilinde *nāyeti* şeklinde kullanımına rastlanmaktadır.

nāyeti çok güzel sevdiği sanatkârlêrdan bi sanâtçı tâlip çıkî. “Edirne ili ağızları/EK/s.162/16”

nihayet artıh şehri filan görmeğa başladı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.160/35”

nihayet bahar ki aħşam olunca güneş te gëttî. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/45”

en nihayet hacet hanım’a giderler bir va’d verîrler. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.145/204”

bu adam nehâyet zamanı geliyi vefât ediyi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.250/4”

nihayet bunnar da bigün bir ğahvede otururken sekiz on arhadaş geliyi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.250/9”

benim param yoħ nehayeti bir suci. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.16/102”

nehayet süngê taħma dede, süngüsüz yapaħ dede. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.65/73”

Nitekim:

niteg kim / neteg kim / nitakim “nitekim” “nasıl ki, sanki, zira bununla beraber, madem ki”⁴⁴ ağızlarda kullanımı yoktur. Kırşehir ve yöresi ağızlarında *netekim* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Netekim şimdi resmî kuruluşta. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.431/4”

⁴³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 185

⁴⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 186

Olur Ki:

Sadece Erzurum ağzında kullanıldığı görülmektedir. diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

Duraħra birez behliyeħ olur ki bir dolmuş gâçer. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Bu gece dayımıgile gideħ olu ki evde buluruħ. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Öyleyse:

öyleyse<öyle+ise “o kadar, o derece” eski Anadolu ve Osmanlıca devirlerinde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde yoktur.⁴⁵ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanım alanı geniş olmayan bir edattır. *Eleyse* ve *ülese* şeklinde kullanımları mevcuttur.

Eleyse diyir bu terlih degil benim başımın terligi. “Erzurum Ağzı/SO/s99”

Ülese ben de sene barbáber gitçem. “Edirne ili Ağızları/EK/s.190/261”

Öyleyse dēyi̇ mümkün. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.251/50”

Sadece:

sadece<sade+ce “ancak, fakat, yeter ki” Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır. Kullanılışı sade gibidir.⁴⁶ Edirne ili ve urfa ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. Edirne ağzında *sāde* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Oldu beyā sāde o iş olsun. “Edirne ili ağızları/EK/s.159/73”

Sadece ulaħtan eitimiz rivayete üç günde üç aylıħ böyümüş. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/26”

⁴⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 189

⁴⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 189

Sanki:

Batı Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılır.⁴⁷ Anadolu ve Rumeli ağzlarında yaygın olarak kullanılan bir bağlama edatıdır. *Sanki* şeklinde kullanıldığı görülür.

Günüz sanki dersin ki gölge gibi bele gah arsa gölge gibi insan kölgeye galydı. “Malatya ili ağzları/CG/s251/14”

Geyinmiş guşanmış sanki tezedden gelin olmuş bâña. “Malatya ili ağzları/CG/s242/24”

Sanki malatyanın her tarafına ata biraşmışlar. “Malatya ili ağzları/CG/s243/39”

Ele fena oldum dârsen (ki) dünya başıma dönür. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

O nasi ağlama dârsen ocağı sönmüş. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Tih tih üzüme baħdi sankim beni tanirdi. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Kendilerine sanki minâsip görmüş gibi bu isimi benimsemişler. “Kırşehir ve yöresi Ağzları/AG/s.213/27”

Hayğırışlarını dile getirerek sanki oy_umuş gibi oğurlar_ımuş. “Kırşehir ve yöresi Ağzları/AG/s.213/35”

Sanķı baña çerçi diyor sarı oķız. “Kırşehir ve Yöresi Ağzları/AG/s.254/42”

Bis_sanki yuħa yapırdıyoħ da ñörüyoħ. “Nevşehir ve Yöresi ağzları/ZK/s.127/19”

Onan sora da ortaluħ birez sanki düzeldi millet geldi yerleşdi. “Kars ili Ağzları/ABE/s.233/101”

Sankinim şindi kalmış urdan bile. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/28”

Şöyle:

Aslında tarz zarfı olan şöyle cümle başı edatı gibi de kullanılmaktadır.⁴⁸ Ağzılarda çok fazla kullanılmamıştır. Edirne ili ağzlarında *şüle* şeklinde kullanılmaktadır.

essâ mı şüle yaparım seni deye büle yaparım biraķırım giderim. “Edirne ili ağzları/EK/s.162/7”

⁴⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 190

⁴⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 192

üzüm ünen bûdayı gelin oynarhana şöyle bi atar döner. “Nevşehir ve Yöresi ağzları/ZK/s.121/22”

Tabii:

“elbette, muhakkak” Arapçadır. Türkiye Türkçesinde cümle başı edatıdır.⁴⁹

O zaman parasını da tabî çocuk tarafı güvê verir. “Edirne ili ağzları/EK/s.161/35”

E tebi şındı bu memleketin adı çıhmış. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.149/19”

Öyli ya tabî tohtur da isderik, her şey_isderik. “Nevşehir ve Yöresi ağzları/ZK/s.131/18”

Tabe orda o ajluğe görduğ. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.39/36”

Ayağımı tabiyi ki yırtmış eliyen. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.89/74”

Ahsidi hani yara tabi. Buni çoğ döğdiler. “Kars ili Ağzları/ABE/s.240/82”

Sen maaşçı bir_adamsın tabi. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/10”

Tek:

tek / dek “sadece, yeter ki” Kaşkarlı’dan beri kullanılan bir edattır.⁵⁰ ağzlarda Erzurum ve Malatya illerinde kullanıldığı görülmektedir. Erzurum ağzında *teh* şeklinde kullanılmaktadır.

Bacı elinji ayağınjı öpem tek elini ver gurban olam. “Malatya ili ağzları/CG/s348/26”

Teğ sen üzülme biz oni dutar gätiririh. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

Bölersen ölür teh sen el wurma ğız senin olsun. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

Bu torpağlar her zaman ey mehsul veriri teh ağbun tökeler. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

On altın verdi ki teh sede üzünü görüm. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

Üstelik:

“ayrıca, hem de” cümle başı edatıdır.⁵¹ Urfa merkez ağzında kullanımına rastlanmaktadır.

⁴⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 195

⁵⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 197

⁵¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 199

Üsteçelik te bu píssike bële delí oldı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/39”

Varsa:

varsa / var ise “ancak, olsa olsa” batı Türkçesinde bağlama ve cümle başı edatı olarak kullanılan bir şekildir.⁵² Malatya ili ağzılarında *var isa* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Kızımızın da Kaderi var isa bu iş olur. “Malatya ili ağzıları/CG/s247/2”

Ve:

ve/vu/vü/u/ü Arapça ve edatı orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülmeye başlamıştır. Ancak bir yandan İran edebiyatının tesiri ile bir yandan da manzum eserlerdeki vezin zarureti yüzünden kelime ve, vu, vü, u, ü olmak üzere çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Yalnız bu kullanım keyfi olmayıp bir gayeye matuftur. Nitekim zamanla ve yalnız cümleleri yahut herhangi iki kelimeyi bağlamak için kullanılır hale gelmiş. Vu, vü, u, ü ise zıt veya müteradif sözleri bağlayarak bir çeşit terkiplerin teşkilinde kullanılmıştır. Fakat nadiren istisnai kullanılış da görülmektedir.⁵³ yazı dilinde yaygın olarak kullanılan bir edat olsa da ağzılarda çok fazla tercih edilmemiştir. Ağzılarda kullanımını *ve* şeklindedir.

Fakir ve fuğaraya teseddük édicēn. “Ordu ili ve yöresi ağzıları/ND/s212/42”

Malatyanın törelerinde çocuğ ve annesi yalanız bırağılmaz. “Malatya ili ağzıları/CG/s247/7”

Büttín arındı ve çıhtı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.247/29”

Bunnar zevk için çalar ve zevk için kullanılan bir sohbet ānında... “Kırşehir ve yöresi Ağzıları/AG/s.213/30”

Yerlere de bi isim verilmişdir ve bu hālen de yāmurlu obalarınıñ içinde mevcuddur.

“Kırşehir ve yöresi Ağzıları/AG/s.213/16”

⁵² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 200

⁵³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 201

Velakin:

“fakat, ancak, amma” Farsçadır. Geniş bir kullanılışı vardır. Kullanılışı veli, velik, likin vb. gibidir.⁵⁴ Malatya ve Kars ili ağızlarında kullanımına rastlanmaktadır. Velâkin bu isteğimize göre bu gendimizi değışmeye göre beş gün daha galdıh. “Malatya ili ağızları/CG/s372/34”
velâkin yiyemez töpühsüz elma “Kars ili Ağızları/ABE/s.174/34”

Velhasıl:

“hasılı, netice itibariyle”⁵⁵ bir çok ağızda kullanımı vardır. *Velhasılı velasıl* şekillerinde kullanımları vardır.

Velâsılı elbisesi, ziyneti, altını beş altı ğat...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s229/7”
velâsil kelim bu sultan kûlü âmet ardalı’ya dedim.. “Edirne ili ağızları/EK/s.172/11”
üç fasıl, velhasılı siniyî boşaldılar, bi daha altın dolî boşaldılar bi daha altın dolî. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.229/103”
velhasıl bíz o gece yatana qeder zemzem suyundan başka bí şey görmedih. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.144/167”
velâsil işde gezerdig öle. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.445/19”
loğum bilî yapmış hevle yapmış bekmez hevlesi velhâsılı oldu üç batman yuk. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.157/29”
orıya yazdılar babam ğahdı burıya geldi kıoye ğay velhâsılı om bësh seniye ğadar hizmet itdim yimëni götürdüm getirdim Abdülhamidiñ. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.163/10”
velhasılı kelam ki igimi dogguzunci. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.29/148”
velhasılı ki bu ğaba Musdafayı da Ermeniler vurdu. “Kars ili Ağızları/ABE/s.207/8”

Veya:

veya<ve+ya “yahut” Arapça ve ile Farsça ya’nın birleşmesi ile teşkil olunmuş bir bağlama edatıdır. Batı Türkçesi dışında az kullanılmıştır.⁵⁶ Günümüz Türkçesinde

⁵⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 206

⁵⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 204

⁵⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 207

yaygın olarak kullanılsa da Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok fazla kullanılmamıştır. Kullanımı Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

U gün eve çalı veya çırpı bî şey getürüsen veya odun filan yılan gelür ümmüş. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s327/8”

Ciketniñ veya hırkanıñ céninnen qaratabız. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s71/28”

Cenab-ı Allah rüya ‘alemінде veya haқиқи bir nida ile gendіne dеyi ki.. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.142/114”

Kesen adam bi bud ali ya cigerinі çoğ istiler. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.170/14”

Şeker bayramı veyā da ramazan bayramı hanı ikisi de söylenir. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.423/45”

Tekrar yemāni yapan aşçı veya bulaşılçı “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.402/126”

Veyahud:

veyahut< ve+yahod “ve, veya, yahut, yoksa, öyleyse, fakat” ⁵⁷ Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık karşılaşılan bir edattır. Genelde kullanım şekli *veyahut*’dur.

Doğuz on kiloluK veyāut oniki kiloluK yūñü, çulu ıslāriz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/47”

Veyāhuttun u göçük çuvalın aşşā düşmüşdür. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s241/138”

Veyahut da benim gürültümü duydūn zaman. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s179/5”

Gecenin saat on iki veyahud da bir sıralanırnda “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s206/17”

Def ĩnen veyaut āzlarinen türkü söleller. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s315/8”

Çırık veyahud çırık bir hāne kadar... . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s92/195”

Terisin de çifteler ‘de veyāt ta İskişcher’de satabız. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s131/46”

Çıgırıkla veyahut iglerne eğirdirdik boyacılar gelirdi. “Malatya ili ağızları/CG/s281/5”

Kız çocuğı vayahit gelin ise de başı bütün boşanmış olmiyacak. “ Malatya ili ağızları/CG/s258/24”

⁵⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 209

Yalan mıdır diye denemek için sórmuş veyāhut arada bi cıdal çıķarmış, māsuzdan ķavġa çıķarmış. “Edirne ili aġızları/EK/s.162/6”

Yanı başıġı veyahut alıp verecaġları neyse ondan soyra dūġın yaparlardı. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.136/80”

Veyahutta ķaldırıp yere vurım, ben de rehet ēdım. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.154/59”

Altı ay veyād da bir sene “Kırşehir ve yöresi Aġızları/AG/s.199/46”

Bizi asker ēdin veyāhud da bizi biraġın. “Kırşehir ve yöresi Aġızları/AG/s.457/14”

Veyahut dēsen ki ben felan yere gidecem ne ġadder çekiy? “Erzincan ve Yöresi Aġızları/MS/s.233/42”

Bir camenen üsdüne veyahut bir even gapısını önüne gızın eneceye even gapısının önüne. “Erzurum ili aġızları cilt II/EG/s.133/20”

Ya:

“hele, yoksa, sanki” Farsçadır. Hem hitap, hem denkleştirme, hem baġlama, hem de kuvvetlendirme edatıdır. Bu mana bilhassa çekimli fiillerden sonra geldiġi zaman açıkça hissedilir.⁵⁸ Aġızlarda kullanımı çok fazla olmayan bir edattır.

almış getirmiş avratlar sabahdan goņşular alısmış ya. “Malatya ili aġızları/CG/s252/7”

sünnet yapıyor ya danışiyā. “Malatya ili aġızları/CG/s362/44”

Buni ki duyır ya gel diyir ben aradıġımı buldum. “Erzurum Aġzı/SO/s82”

Çocuġun aşısı duğdı ya artıġ hāç bir ġäsdelih gelmez. “Erzurum Aġzı/SO/s82”

Bizim de bacanaķ vārdı ismayıl öldü ya. “Edirne ili aġızları/EK/s.215/93”

Ya şındı ba’zı ķuşçı vardır, damdan aġşama ķadar inmez. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.149/13”

Ya Da:

Malatya ve urfa ili aġızlarında kullanıldıġı görölmektedir.

Gızın babası ya da gardaşı emmisi oġlu var isa çağırırılar. “Malatya ili aġızları/CG/s284/10”

A o adam girecaġ ya da para yanacaġ. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.217/55”

⁵⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOġLU Türk Dilinde Edatlar s. 257

Yahut:

yā+ḥod “veya” Farsçadır. Bağlama edatı olarak Türkçenin harezmi, Çağatay, Kıpçak ve batı Türkçesi sahalalarında kullanılmıştır.⁵⁹ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı oldukça yaygın olan bir edattır. *Yahut* veya *yaut* şekillerinde kullanımları vardır.

Salduc unan yahut arkadaşınen filan yellerdi. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s317/59”

Cember yaut da yaşmağ tellik düüne çarullar. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s317/27”

Ya müslümanlığı kabul idigiz Müslüman boluğiz yahut hıristiyanlığı kabul idigiz. .
“Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s91/127”

Ya otız yahud kırık hane kadar bir ereğe toplanıp... . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s92/196”

Eskiden sade çocuklan kız gidērdi, yaut yanında bi kişi sadıcı falan gidērdi. “Edirne ili ağızları/EK/s.160/25”

Bi sever güvēnin yanında adam vārdır tabi amıcalarından yaut sadıcı vārdır. “Edirne ili ağızları/EK/s.161/34”

Şindi efenim dün olucā zaman en evel mūtār kāyeyi bārttırır yaut qorucuyu. “Edirne ili ağızları/EK/s.156/1”

Eşte bi dana verim, meselā hayvan, yavit bi düve verim. “Edirne ili ağızları/EK/s.160/6”

Kim bilemese birer sandık yağut birer sandık elma yaut portakal alıyalar qasaylan.
“Edirne ili ağızları/EK/s.168/55”

Ondan soyra çekeller yahut dögeller. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.179/2”

zāten verēcē yüzünde yahut ta sözlerinde “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.421/6”

tırpana da geçi derisi yāvud gōyun derisi. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.243/16”

eger ben egrisem bir bi şey soyğuna gelmişsem yahut vurğuna gelmişsem gānım gātlim
ükümete helal olsun. “Kars ili Ağızları/ABE/s.228/88”

⁵⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 210

Yalnız:

“ancak, ama, fakat, sadece” Türkiye Türkçesinde çok kullanılan cümle başı edatıdır. ⁶⁰ birçok bölge ağızında kullanımına rastlanmaktadır. *Yalanız* ve *yalnız* şekillerinde ağızlarda kullanılmaktadır.

Yalnız yēni bu sıralarda söleniyo bu. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s183/6”

Yalūz buriye mezelin tanınmış bī kimsenin göyuldū belli dēyil. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s192/21”

Biz para vermiyik yalnız işte çalışıyış yardım ediyiş. “Malatya ili ağızları/CG/s262/28”

Yalnız onun farkı şöyle olur. “Malatya ili ağızları/CG/s261/8”

Yalanız nışanda bir altın dağarlardı. “Malatya ili ağızları/CG/s364/3”

Sen dedi hacilā gitçen yannız dedi yarın ben seni iznē yollāycam dedi. “Edirne ili ağızları/EK/s.148/43”

Yalıñız beni söylemcāñız. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.441/19”

Yalanuz dedi millet ahali seni toprağıne biraħmıy. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/19”

Bunun da yalnız bir tek ğız çocuğı varımış. “Kars ili Ağızları/ABE/s.188/2”

Yalanız bir piriş dānem loħmamdan onun eline dūşdü. “Kars ili Ağızları/ABE/s.208/54”

Ya’ni:

Arapçadır. Cümle başı ve bağlama edatıdır. İzah cümlesini hüküm cümlesine bağlar.⁶¹ Anadolu ve Rumeli ağızlarında bağlama edatı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ağızlardaki kullanımı *yani* şeklindedir.

Yani bu seneniñ modası gibi, mağsi. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.137/95”

Beyle gablara sererik yanı gışa gala diye çir ederik. “Malatya ili ağızları/CG/s256/18”

Yanı ben Allah dostunu sevecām ki o da beni hata götüre. “Malatya ili ağızları/CG/s329/8”

Hep beyle yanyā anlayışlı dinleyişlilerdir benim torunlarım. “Malatya ili ağızları/CG/s264/13”

İrahatlık devrini tekrar bunu yapmıya yani zorsunuyar. “Malatya ili ağızları/CG/s290/69”

⁶⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 211

⁶¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 212

yāni baķıcaķ gibi hanelere külleri. “Edirne ili ağızları/EK/s.156/7”

yāni milletin  z geçmişini b le derdini ārisını acısını hattā yağarışlarını dile getirerek..

“Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/33”

yāni  nd ş b n sen benim gelinime tağarsın yarın da ben senin gelinine tağarım.

“Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.294/22”

yani bu nereden icab  tdi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.257/28”

yāni fenā mı bu? “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.143/19”

yane gız tarafe da oğlan tarafe da atlıların evlere dolanır geliller. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.133/12”

yani o zman ğafile. “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/21”

Geivanda işde bizim burada bir yağın köyümüz var yani bizim esas baba dede köyümüz doğma orayımış. “Kars ili Ağızları/ABE/s.175/8”

Yani bir_adamı ğaldıracaķ ğaralinde. “Kars ili Ağızları/ABE/s.197/39”

yāni cani ğurtardığ. “Kars ili Ağızları/ABE/s.217/42”

muacırların epsi b ledir, yani k ledirler bize. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 35/8”

Yoksa:

yohsa<yok+ise “aksi halde, acaba, yani” bağlama edatıdır. Umumiyetle bir müsbet cümle ile bir menfi cümleyi bağlar yahut bir hükmün belli bir şarta bağlı bulunduğunu bildiren cümleyi bağlar.⁶² Bazı ağızlarda ses değişikliği ile kullanılmaya devam etmektedir. *Yohsa* şeklinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bağam ğız hamārat mı yoksuz tembel mi deye. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s163/5”

Yoķsa başğa türlü yoķ. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s273/9”

B  vatandaş mı yapıdı y sa  le bi teřgilāt var m di unu  yi bilemiyoruz. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s256/4”

şehit mi buldı yoķsa başğa bir türlü  ldi mi nasıl ise bir ğaber kilmedi. “Osmaniye tatar ağzı/F /s84/53”

Bir tazyik bile mi yoķsa  z isteyiğiz bile mi? “Osmaniye tatar ağzı/F /s91/137”

⁶² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 214

Yoħsa göz yumup geiyim. “Malatya ili ağızları/CG/s262/24”

Dersleren ey alış yoğusa sınıfda ğalırsan. “Erzurum Ağzı/SO/s79”

İstasyona paytonunan gideh, yoħ yoğusa (m) tirene yetişemezih “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Bu selvi ağacı kesilirse ben sene ğari oluram yoħ yoğusa ıħar giderem. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

Eve ār dön yoħsam ğapiyi açmam

Yoħsa neden oldığını ben de çözemiyem. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.130/41”

Yoħsa efendime söylşim o zaman bu kafiririn beġe şeyine baħarsın. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.135/44”

Zahir:

“belki, herhalde, galiba” bu edat daha çok konuşma dilinde görölmekte ve umumiyetle cümlenin sonunda bulunmaktadır.⁶³ Sadece Malatya ve Urfa illerinin ağızlarında kullanıldığı görölmektedir. Ses değişikliği ile *zahar* şeklinde kullanılır.

Zenginliğe alışıyoğ zahar dedim. “Malatya ili ağızları/CG/s376/5”

“nedaħ zahar padişahın kışmeti geniş. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.229/105”

Zaten:

zāti “esasen, nitekim, aslında” Arapçadır. Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olarak kullanılmaktadır.⁶⁴ Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanım alanı oldukça geniş bir bağlama edatıdır. Bir çok bölge ağzında yaşamaktadır. *Zaten* şeklinin yanında *zati zahtan zatan* gibi şekilde kullanımları da vardır.

Ben zātın ossun dēyom ben. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s110/392”

Sen ēysen zātē kimse seni isdemez. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s140/9”

Egmek yapsaħ zahdi yoħ ki. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s143/15”

Bi datlı oliya o zamān zahtan bi şey ğörmedük ki. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s143/19”

⁶³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 215

⁶⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 215

Hasdalık zaTTı ğaç seneden beri, çileyen uğrşiyöz. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s145/59”

Davarın but kısmının şeyinden çıkan aşığ zaten herkesçe malum. “ Malatya ili ağızları/CG/s280/14”

Sünnet bir gün sürüyor zaten bir gün sürür. “ Malatya ili ağızları/CG/s275/2”

Zattan ölüme gediyoum. “ Malatya ili ağızları/CG/s243/52”

Zāten bizim iki araba kaldı. “Edirne ili ağızları/EK/s.152/73”

ōrdan da zati unna haber aluyu. “Edirne ili ağızları/EK/s.151/64”

biz kaldık ninemin başına, ninem dedem de huruldu zate. “Edirne ili ağızları/EK/s.152/80”

evel kızanım zate hoş gördü yoktu. “Edirne ili ağızları/EK/s.133/46”

mēmet efendi hasta zaten seroş. “Edirne ili ağızları/EK/s.158/62”

ha onun suratından zatan bu telefonu sattım. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.152/4”

işte o zaman zatana şındı yatah odası tahımı var. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.194/47”

zāten verecē yüzünde yāhut ta sözünde. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.421/6”

zāten ğaleden başğa orta oħul yoħtu. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.290/1”

benim derdim zat fazla. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/9”

zātinek ben söyliyecām sen de yazacāñ ğorōlunuñhunu. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.200/4”

zaten insan ne eğerse etsin her şeyde allahı tanısn, her şeyde allhı bilsin ki Allah onun işini ras getire. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.15/58”

evelden elçiye zaval yoğudu zatan. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.20/116”

“ğızım ben zati köyleri döşiririm.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.189/33”

Zaten arada başka şēlēr varmış. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s.31/4”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA CEVAP EDATLARI:

Bunlar cümle içinde başka kelimelerle bağlı olmadan tek başlarına bir mefhum ifade edebilen sözlere dir. Bazen bir cevap edatı bir cümle yerine geçer hususiyle karşılıklı konuşmalarda her edat bir cümle sayılır. Cevap edatları mana bakımında iki gruba ayrılır 1- tasdik ve kabul ifade edenler 2- red ve inkâr ifade edenler.⁶⁵

M. ERGİN “bunlar tasdik ve red ifade eden edatlardır. Cevap edatları başlı başına kullanılan ve ifade taşıyan yanındaki kelimelere bağlanmayan edatlardır.”⁶⁶ Demektedir.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında karşılaştığımız cevap edatları; değil, efendim, elbet, evet, fevkalade, hayır, ha/he, oldu, olmaz, olsun, olur, peki, tabi, tamam, yok, iyidir.

Değil:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sık olarak karşılaştığımız bir edattır. Ses değişiklikleri ile farklı kullanım şekilleri vardır. Bazı ağızlarda *dēl* bazı ağızlarda *devül* şekillerine rastlanmakla birlikte *değil* şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.

sölemeyen ğali iyî dēl. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s212/38”

bu çok dē mi deriz biz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s219/27”

şimdi öle devül. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s293/17”

bu dōru bī şīy dēyil. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s257/14”

özi işlegen kişi için karlı amele ap kitken kişi için bik karlı tüil. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s133/155”

o sonra zimnenke hâzır tūgil bit zimnenke diyler ol Urusça. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s94/274”

⁶⁵ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s.290

⁶⁶ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s.331

ķabile aralarında dñil. “Osmaniye tatar aēzı/FÖ/s90/101”

şimdiki gibi deēil ki ayrı ev donadasın da oruya goyasın da orda dura. . “ Malatya ili aēizları/CG/s262/20”

âyetleri seēerek oēuyun eyle deâmi gardaş helbetTe canım. . “ Malatya ili aēizları/CG/s244/9”

acı mihdan degil. . “ Malatya ili aēizları/CG/s243/56”

Malatya yanıyı amma nassı yanıyı, eyle bildigün gibi deēil. “ Malatya ili aēizları/CG/s243/39”

Zazalar işte fazla ‘aklı başında degil. “Urfa Merkez Aēzı/SÖ/s.215/5”

Hêç kimsenin ķaryolası êle degil. “Urfa Merkez Aēzı/SÖ/s.232/160”

Pencerin yapraēını degil de sapını... “Urfa Merkez Aēzı/SÖ/s.205/56”

Kardan da degil anaparadan. Allah verir, Allah alır. “Urfa Merkez Aēzı/SÖ/s.217/76”

Yabanni aşireti demek esâsen yabanni dîl de haramey aşireti derler imiş. “Kırşehir ve yöresi Aēizları/AG/s.197/8”

Biz sâyırcı dâlik dimiş. “Kırşehir ve yöresi Aēizları/AG/s.330/43”

Êyi fenê deēil. “Erzincan ve Yöresi Aēizları/MS/s.271/9”

Bişey diyecam eyi gıvamına getdin esmalım dewül. “Erzincan ve Yöresi Aēizları/MS/s.375/56”

şimdi bana dese ki bu tütün neyê otuz bu deyil. “Doēu Trakya yerli Aēzı/SO/s. 31/6”

Efendim:

Kullanımı çok yaygın olmasa da bazı illerin aēizlarında kullanıldıēı görölmektedir. Aēizlarda *efenim efenem* şeklinde de kullanımları vardır.

Efendim deve devamlı bi tarafına gidermiş. “ Malatya ili aēizları/CG/s357/31”

Tamam fennim bı sever iner aşâ. “Edirne ili aēizları/EK/s.160/6”

Efendim yorulmadan ordan Yozēat’dan sât ikide çıēdıē gicenin ikisinde. “Nevşehir ve Yöresi aēizları/ZK/s.158/73”

Var mi boş pda? Var efendim. “Erzurum ili aēizları/EG/s.11/31”

Sen neden diyir her zeman için gelirsin efendim sene söyleyim bele wurir. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.81/60”

Efenem bu çocuğu sara illetine yaħalanmışdır diyorlar. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.104/65”

“efenim bizi öldürmeim diyim.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.238/20”

Elbet:

Ağızlarda çok yaygın olarak kullanılmayan bir cevap edatıdır. Ağızlarda ünlü türemesi ile *helbet* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Helbet alacam. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s31331”

Gelin helbe öyledir. “Malatya ili ağızları/CG/s312/37”

Helbet geleceğim dedim. “Malatya ili ağızları/CG/s264/18”

Helbette yau iki üç ay sürmez vallaha. “Malatya ili ağızları/CG/s290/61”

Âyetleri seçerek oħuyun eyle deâmi gardaş helbetTe canım. “Malatya ili ağızları/CG/s244/10”

Doħsanı geçik de, helbet doħsanı geçik. “Edirne ili ağızları/EK/s.134/2”

O ħattar helbet gelür. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.42/48”

Tebe helbet Allah ona fırsandı verir. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.135/61”

Helbet efendim tanurum Cafer usdayı da tanurum. “Kars ili Ağızları/ABE/s.226/22”

Evet:

“evet, peki” Kaşgarlı kelime hakkında şu bilgiyi vermektedir: peki manasında bir kelimedir. Bunda üç türlü söyleyiş vardır. Yağma, Tohsı, Kıpçak boyları ewet oğuzlar emet, evet öbür Türkler yemet derler. Bu kelime batı Türkçesinin eski Anadolu ve Osmanlıca devirlerinde bağlama edatı olarak kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise sadece cümle başı ve cevap edatıdır.⁶⁷

⁶⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 291

Anadolu ve Rumeli ağızlarında cevap edatı olarak kullanılan *evet* edatının yaygın bir kullanım alanı olduğu görülmektedir. Bir çok ağızda *evet* şeklinde kullanımı olsa da Kırşehir ilinde *eved* şeklinde kullanımı bulunmaktadır.

Evet andan çığış. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s92/175”

Evet lisanımız gabâ düşerse de gerçi şehiri andırır kalimelerdir yanı. “ Malatya ili ağızları/CG/s325/2”

Evet toba deya. “Edirne ili ağızları/EK/s.141/34”

Eved dōru. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.383/203”

Niye dedi babası mısan? Dedim evet. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.374/12”

Evet efendimē söyleyim. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.157/28”

çünkü Mahmut evet deliganni amma namusa tecavüz eden bir deliganni degil. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.15/38”

üzerine yazdır ki evet ben bu adamın kölesiyem. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.15/52”

pâsişah bahir ki evet èyi bi adam. “Kars ili Ağızları/ABE/s.162/72”

“hatemin de bu mu?” dedi “evet” dedi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.208/55”

Kalabalığı gördüm mü evet derim. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 31/3”

Fevkalade:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı neredeyse yok denecek kadar azdır. Sadece Malatya ili ağızlarından kullanıldığı görülmektedir.

Fevgale işte güzel güze oturur, gağarlardı. “ Malatya ili ağızları/CG/s266/6”

Hayır:

Arapçadır. Red ve inkar edatıdır. Evet edatının zıt anlamlısı olarak kabul edilir. Anadolu ve Rumeli ağızlarında da kullanımı *hayır* şeklindedir.

Hayır efendim yok. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s271/9”

“hayır” derler. “Malatya ili ağızları/CG/s378/16”
 yâ hayır sen yememişsen. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/41”
 hayır biz tanımayêz. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.271/7”
 ‘hayır o bazlama şî yoħa o. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.150/33”
 Hayır gece geldi nene götürdi. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.14/13”
 Dædim ki hayır vermirem. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.25/15”

Ha/He:

“evet” Türkiye Türkçesinde umumiyetle konuşma dilinde kullanılan bir kabul ve tasdik edatıdır.⁶⁸

Belirtildiği gibi yazı dilinde kullanılmayan daha çok konuşma dilinde, ağızlarda karşılaştığımız bir edattır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında da yaygın bir kullanımı mevcuttur. *Ha/he* şekillerinde kullanıldıkları görülmektedir.

Hē işde bayram hanı şē dīlardı. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s140/1”
 Ordan soynaması şimdi de o ne diyecēdim ha. “Malatya ili ağızları/CG/s264/2”
 Dorgu söyleyem bulguru yemiyolar hâ. “Malatya ili ağızları/CG/s361/1”
 Ne he ne yoħ. “Malatya ili ağızları/CG/s242/14”
 Ne işe geldiniz? Ölem he. . “Malatya ili ağızları/CG/s324/3”
 E ne istiyin? Can ciğer he gurban. . “Malatya ili ağızları/CG/s340/16”
 Silah atmalar eskiden yassal yoldu hē. . “Malatya ili ağızları/CG/s320/12”
 Yämegin yâdin mi? He yedim. “Erzurum Ağızı/SO/s85”
 Naci sinamiya gâtdiz mi dârse he! Diyeh. “Erzurum Ağızı/SO/s85”
 Ola o parayı sahabına verdin mi? He vallah verdim. “Erzurum Ağızı/SO/s85”
 Bizim yerimize mal yapçek kendine he! “Edirne ili Ağızları/EK/s.202/17”
 Ha gelsin baçalım şindi gidi yere batası gidi. “Edirne ili Ağızları/EK/s.202/17”
 He rehmete gëttî cıgara verîm içi mîsîz? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.151/11”
 Ê ğarbí ğarbıl çektik. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.302/24”

⁶⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 291

Hē kı̇tö gejele var ıdı. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.303/48”

Hē hē iyle dimiş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.331/75”

Nene ha bi de sen söyle de ben de bi belliye-durım. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/39”

Bi yüz lire viriller oriya babaya hē dimesine (onu bilmiyo mu ğı!). “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.137/13”

Hē hepisi de var_ıdı çoğ_udu. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.171/13”

Ondan sora efendem işde ele olde he evet. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.64/31”

Oldu:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yok denecek kadar azdır. Edirne ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Oldu beyâ sâde o iş olsun. “Edirne ili ağızları/EK/s.159/73”

Olmaz:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yok denecek kadar azdır. Edirne ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Olmaz b ölüm deye. “Edirne ili ağızları/EK/s.148/58”

Olsun:

Ağızlarda kullanımı çok azdır. Ordu ili ve yöresi ağızlarında kullanıldığı görülür.

Olsun yaşınnar “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s219/60”

Olur:

Bir cevap edatıdır. Yaygın olarak kullanılmadığı görülmektedir.

Olur evde yapar yersin. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s242/9”

Olur bi de çıkarlar alıc'a dedem pelivan adam bi de bakarlar bu kller epsi gidi anadol'a. "Edirne ili ağızları/EK/s.150/6"

Peki:

peki<pek+iyi kabul ve tasdik edatıdır.⁶⁹ tasdik, kabul etme anlamına gelen bir edattır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı görülmektedir. Az da olsa *peke pekala* şekillerinde kullanımlarına rastlanmaktadır.

Bu mu dedik a'ha bu dedi. pek. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s166/26"

Kellan der bunnara "pek" "Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s121/103"

Peki daha ne gördün. "Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s312/24"

.. peki gızın da gyn var mı? "Malatya ili ağızları/CG/s353/2"

Pekey senin ddigin olsun buni yedim. "Erzurum Ağızı/SO/s85"

ıkarır da iki altın verir una. Peki uzaqlar ne? "Edirne ili ağızları/EK/s.242/47"

Bu sefer adam pek all belnı versin bi gideyim bakalım der. "Edirne ili ağızları/EK/s.162/10"

"peki günde kaç mlyar, maliyet?" "Urfa Merkez Ağızı/S/s.216/43"

"peki Őınd ne eder?" "Urfa Merkez Ağızı/S/s.216/44"

Onnar peki gessinner drler imiş. "Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.198/39"

Beki ondan sona ęoyduę ble ynn arasına yarı itdik yn da damac ya. "Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.303/63"

Peki seni bırağmağ ęolay amma padişah seni bırağduğumuzu duyarsa bizi ldr.

"Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.252/151"

Ben de "peki" didim. "Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.154/26"

Peki o ęun onu getirrik; "Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.172/21"

Sna "peki" diyo. "Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s. 203/12"

Pekala bu adamın bu işi yaptığının sebebi neydi? "Erzurum ili ağızları/EG/s.11/20"

Peke gumalarına dedi ki getirin buna ecele birez çorba verin. "Erzurum ili ağızları/EG/s.12/38"

⁶⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMNOğLU Türk Dilinde Edatlar s. 292

Peki dedi he. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.30/12”

Peki evladım “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.32/82”

“peki” diyiller geliler. “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/10”

Pekala dedi “el bu mu?” dedi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.208/55”

“Peki filan günü getiririm.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.302/14”

Tabi:

Türkiye Türkçesinde evet anlamında kullanılan bir edattır. Anadolu ve Rumeli ağızlarında da karşılaştığımız bu edat çok fazla ses değişikliğine uğramadan kullanılmaktadır.

Tabı kırık dene gızın mezarı vār. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s280/1”

Tabi uralara gidiyalar. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s280/10”

O günler iyiydi tabi şimdiki alıy götürüyü sonâ geziyi, dolaşığı geri cayı. . “Malatya ili ağızları/CG/s275/3”

Tabi helbet üle. “Edirne ili ağızları/EK/s.203/48”

Şindi tabi şeyden dışardadır güvê dışardan onun sādıcı vārdır. “Edirne ili ağızları/EK/s.160/8”

Tabi namussız herif, önce kırediyi almış. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.216/39”

Tabi bekçileri de konuştırdı, işçileri de konuşturdılar. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.216/47”

Onun da vardı tabi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.300/28”

Başga kowlerden de olur tábi burde da olur. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.315/13”

Köwde tabi ya insan melmeketini özlemez mi ya? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.270/28”

Iramazanda orucu tabi dutarıh. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.127/48”

Tābi çorap teni ñ_öre de bilemessiñiz. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.137/24”

Tamam:

Türkiye Türkçesinde kabul etme anlamında kullanılan bir edattır. Ağızlarda kullanımı yaygın olmasa da bazı bölgelerde kullanıldığı görülmektedir.

Tamam isdersek gider başabilürüz. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s208/1”

Yoķ dedi tamam haydi ķapandı ij. “Edirne ili ağızları/EK/s.174/80”

Ordan ‘birer ‘birer ‘alır ‘yirik Ta’mam mı? “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.150/32”

Oni söylemem tamam. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.34/47”

“tamam mı?” “tamam” “ā size de yüzer altın peşin maaş peşgeç. “Kars ili Ağızları/ABE/s.190/112”

Yok:

Bir çok ağızda günümüz Türkçesinde olduğu gibi olumsuzluk anlamı katan hayır anlamında kullanılan bir edattır. Ağızlarda da kullanıldığı görülmektedir. Bazı ağızlarda ses değişikliği ile *k* ünsüzünün *h* ünsüz harfine dönüştüğü görülmektedir.

Yoķ diyen adam dinden çıkar dellerdi. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s272/21”

Yok, semerkand’dan yoķ. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s88/26”

Yoh ana gēt iste. . “Malatya ili ağızları/CG/s258/45”

Ben getirdim yoh dēyi. . “Malatya ili ağızları/CG/s252/8”

Yoh gardaş niye yalan söyleyim. . “Malatya ili ağızları/CG/s375/1”

Yoh yoh ayıbızı görmedim zamanın birinde ben bir düş gördüm.... “Malatya ili ağızları/CG/s287/15”

Yani bacağını derisini yūoh yōh naca hırsızlığına geçiniyoduğ. . “Malatya ili ağızları/CG/s290/76”

Yoķ bi şey be ama. “Edirne ili ağızları/EK/s.174/76”

Yoķ dedi tamam, haydi ķapandı ij. “Edirne ili ağızları/EK/s.174/80”

Yoh şındı uğraşmıyam arħadaşlar burda yerim burası.. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.149/3”

Yoh hiç görmez. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.195/70”

Almancı dālişm yoh. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.234/15”

Dediler yoh. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/62”

Bende bi şey yoh. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.300/22”

Yoh sizden aħıllıyı bulursam Şindi dđner gelirim dimiş. “Nevşehir ve Yđresi ağızları/ZK/s.145/26”

Unnarın ikisi de bende yoh. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.77/41”

“yoh yedirmedin.” Bunu bir dee suĉlandırđller. “Kars ili AĞızları/ABE/s.164/10”

İyi:

Kabul etme anlamında kullanılan bir edattır. AĞızlarda kullanımı yaygın değildir. Sadece Urfa ili ağızlarında kullanıldığı gđrđlmektedir.

Ėyđ dediğ geldiğ urfı’ya. “Urfa Merkez AĞızları/SĐ/s.173/7”

ANADOLU VE RUMELĐ AĐIZLARINDA ĆAĐIRMA/HĐTAP EDATLARI:

Bunlar isimlerden ve ünvanlardan đnce gelerek hitap hareketini bilhassa belirtmekten başka hiĉbir manaları olmayan sđzlerdir. Bir kısmı taklidi kelimelerdir. Bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlarıdır. Bu sebeple menŐelerini tespit etmek gđçtđr. Kullanılış bakımından đbđr edatlardan farklıdırlar. Daha ĉok konuşma dilinde veya senli benli samimi bir eda ile taşıyan Őarkđ tđrkđ, hikaye ve Őiirlerde rastlanır.⁷⁰

M. ERGĐN bu konuda “bunlar ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi Şeklinde bir Şey, bir hal bildirmezler. Hiĉbir ifadeleri yoktur. Sadece hitap, seslenme vasıtalarıdır.”⁷¹ Şeklinde gđrđŐ bildirmektedir.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan ĉaĐırma hitap edatları; a/e, aba, abe, ay/ey, be/ba, bak bi, be, beyav/beya, bravo, bre, da, hadi/haydi, hay/hey, la, ma, mari, oy, u, ula, ulan, ya, yahu, yavrum, hop, hu, bey, mara, yarabbi, alo edatlarıdır.

A/E:

Bazı illerimizin ağızlarında kullanımına rastladığımız bir ĉaĐırma edatıdır. *e/a* Şeklinde kullanımları vardır.

⁷⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMĐNOĐLU Tđrk Dilinde Edatlar s. 284

⁷¹ Prof. Dr. Muharrem ERGĐN Tđrk Dilbilgisi s. 330

İ Őul kine tağı dalıp kitkenmin.. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s103/29”

E kıaydan vırdılar didi kıalkıamdan vırdılar Didim. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s103/8”

E neyine ağlıyıı anam yirmi sene olmuş seni terklemiŐ. “Malatya ili ağızları/CG/s254/14”

Ē de sen de yap bi tene sen niye yapamıysıı. “Malatya ili ağızları/CG/s269/14”

E bunun ki yayan adam. “Kars ili Ağızları/ABE/s.198/18”

E buna hÖkümet verir mi ayluğ? “Kars ili Ağızları/ABE/s.221/51”

A bu Kirmanın o yanısında. “Kars ili Ağızları/ABE/s.221/54”

Aba:

Bu edatın sadece Edirne ili ağızlarında kullanıldığı gÖr÷lmektedir.

Aba d÷lar sen ne yaptın? “Edirne ili Ağızları/EK/s.154/7”

Çıkardıın tabakayı_da içeri suktun aba! “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/1”

Abe:

Aba edatı gibi sadece Edirne ilinde kullanımı mevcuttur. Diğer bÖlgelerin ağızlarında kullanılmadığı gÖr÷lmektedir.

Bu abe dedi ben d÷d÷m o namusuzu çavuş tālimgāda. “Edirne İli ağızları/EK/s.23/17”

Aba d÷lar sen ne yaptın? “Edirne ili ağızları/EK/s.154/7”

Ay/Ey:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılmayan bir çağırma/hitap edatıdır. Bazı illerin ağızlarında kullanılmaktadır. *Ay/ey* Şeklinde kullanımına rastlanmaktadır.

Tezgāımı bozdułā ay ōl÷m. “K÷tahya ve yÖresi ađızları/TG/s203/8”

İy Allā Didim, bir fanila için kıız vazkeçile miken Didim. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s104/68”

İy ağiret de kırip mınça yağa iken, iy ağiret ap kil de yuviym Tidi. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s105/124”

Etiy miña didi ki iy balam didi malayıñi iylendirsen. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s107/201”

İy balam bildi indi bılaçağ digen. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s127/89”

İy balağayım diyim qoyların bar niçik hıızır İlyas’qa kitesin diyim. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s107/217”

Ēy meleklerim anladınız mı nebimin hak nebi olduğunu secdiye vardılar. “ Malatya ili ağızları/CG/s369/23”

“ey insan_oğlu ben yaraliyim bene yemeh mi geldin?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.180/20”

Ey ağalar siza tarif_eyliyem. “Kars ili Ağızları/ABE/s.225/34”

Be/Ba:

Ağızlarda kullanımı yoktur. Sadece Edirne ili ağızlarında *Ba/be* şeklinde kullanılmaktadır

Şeyde ba şey duruyu orda tiren duruya be. “Edirne ili Ağızları/EK/s.151/45”

İstasyonda be edirne’de be. “Edirne ili Ağızları/EK/s.151/45”

Qurtaramadık be aldılar gündendileri. “Edirne ili Ağızları/EK/s.203/40”

Bak bi:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında az kullanıldığı görülmektedir. Sadece Kütahya Kırşehir ve Nevşehir ağızlarında kullanılmaktadır. *k* harfinin *h* harfine dönüştüğü görülmektedir.

Bağ bî, diñne, ben saña bi şe dēverē mi “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s226/57”

Bağ orda harpte on beş sene ğalmış. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.265/2”

Bağ bi bağ Zēneb nenesi bi bağ. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/49”

Be:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın değildir. Sadece bazı bölge ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

... gøyen naporın be. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s233/1”

Sen ziyaynan gitseñ de be isan. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s110/374”

Ystsk yumadan osandım be herif. “Malatya ili ağızları/CG/s347/12”

Ĝahın be dēdi birisi; arkadaşını vuralım yolu keselim de didi haberi gitmesin. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.369/53”

Beyav/Beya:

Ağızlarda sadece Edirne ilinde görülen ve kullanılan bir edattır. Diğer illerin ağızlarında kullanımına rastlanmamaktadır.

Ī beyāv dedim. Zaman geldi. “Edirne ili Ağızları/EK/s.157/24”

Oldu beyā sâde o iş olsun. “Edirne İli ağızları/EK/s.159/73”

Nası at yapársın beyāv. “Edirne ili ağızları/EK/s.163/36”

Bravo:

Ağızlarda yaygın olarak kullanılan bir edat değildir.

Kimse bırava dedi tırakyalılâ dedi tam adammişlar dedi. “Edirne İli ağızları/EK/s.173/60”

A_bravvo üç altı oyna bakaym “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 31/5”

Bre:

Edirne ve Kırşehir illerinde Ses değişiklikleri ile kullanıldığı görülmektedir.

Brah vallâ neyse ba aldılar bizden kıızı geri. “Edirne İli ağızları/EK/s.158/49”

Zor geldi bana birtten bire dedim falan. “Edirne İli ağızları/EK/s.173/69”

Yürü bire çiçek dāī nerden aşar yolun senin. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.292/38”

Da:

Karadeniz bölgesinde kullanımına rastlanan bir çağırma/hitap edatıdır. Diğer bölgelerde kullanılmamaktadır.

Fasiyye gidicēz asvat yola iniyosun dā. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s198/9”
toprā böle sürin dā. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s215/28”

Hadi/Haydi:

Bir çok bölgede kullanımına rastlanan *hadi/haydi* edatı bazı bölgelerde ses değişikliğine uğramıştır. *Adi, hadin, hade* gibi değişik şekilde kullanımları vardır.

Ben seni sevdim sen beni sevdiñ hadi gidek evlenek. “Malatya ili ağızları/CG/s320/25”
yumuşak olur sabunu çaldıñ mı beyle ordan haydi kópük daşar ıdı. “Malatya ili ağızları/CG/s254/13”
haydin diye başımıza geleni söylüyek diyiler. “Malatya ili ağızları/CG/s253/23”
adi u geşti gitti. “Edirne ili Ağızları/EK/s.214/40”
toplın dē güveyye haydi tutmam sizi diyo burda alıyo çocu.. “Edirne ili Ağızları/EK/s.141/36”
yak dedi tamam haydi kapandı ij. “Edirne ili Ağızları/EK/s.174/80”
pāliya zati kākçān hadiyin hoşçağalın tō ilāzım bā verin. “Edirne İli ağızları/EK/s.207/64”
“hade gidin İndi İçerde kōağallar. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/45”
Hadin baāğ buyurun hele. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/62”
Daimadim diye hadi merega girāğ dēdi dēyiy. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.258/11”
Hadēn iş başına “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.373/7”
Buradan hadi babam şey_ıdiyor. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.179/60”

Hay/Hey:

Anadolu ve Rumeli ağızlarının bazılarında kullanıldığı görülmektedir.

Bak sen Müslüman müslümana Neler oldu hey ölüm. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s193/149”
Hey hay huy gāzannar İnan geliyodu yemekler. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s320/112”
İsimner hatırimdan çığa.. hay Allah. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s90/90”

Yarbay haqqat bunu dedi hey. “Edirne İli ağızları/EK/s.22/7”

Üç dört tâne deve kesmiş yok der ki bi arkadaş aşıq māmıd’ın hey dēyi birsi deve kesī deyi. “Edirne İli ağızları/EK/s.145/33”

Hey bene baḡ! “Erzurum ili Ağızları/EG/s.299”

“hey aḡmaḡ Türhler. Ne uymuşuz Musdafa Kemalın sözüne?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.167/4”

La:

Sadece ordu ilinde kullanımına rastlanan *la* edatının yaygın olarak kullanılmadığını görüyoruz.

La ḡardaşlık şu ḡoruz ūnan ḡoyunu diya bazallık yapalım “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s222/80”

La hēç saap çıkmıyo. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s291/7”291

Ma:

Sadece Edirne bölgesinde kullanılan bir edattır.

Ma inge nāpōrsun? Yannisça nāpōrsun? “Edirne İli ağızları/EK/s.207/33”

Mari:

Sadece Edirne ilinde kullanımına rastladığımız bir edattır.

Mari ḡışçazım nāpayım işte ben aldım unu. “Edirne ili Ağızları/EK/s.125/23”

Oy:

Yaygın bir kullanımı yoktur. Sadece Malatya ili ağızlarında kullanıldığı gözlenmektedir.

Tası kapan geliyi öy bacım dēyi duzlanın yokuşu çetin imiş deyi. “ Malatya ili ağızları/CG/s252/8”

U:

Malatya ve Urfa illeri ağızlarında kullanılmaktadır. diğer illerde kullanımına rastlanmamaktadır.

ū yavrum demiş daş gaya olasıñ. “Malatya ili ağızları/CG/s250/15”

ū deyî kırbān oladım. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/34”

Ula:

Bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. Genellikle günümüz ağızlarında kullanıldığı gibidir. *Ola ule* gibi şekillerine rastlanmaktadır.

Millet yiteliyi ula töbe de töbe de. “Malatya ili ağızları/CG/s251/21”

Sen necisin ula mapusânda toprağ basdı istiyisen. “Malatya ili ağızları/CG/s243/52”

Ula sen deyî nêrden gelisen ötekî dünyadan mı gelisen? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.159/18”

Ula dèyem kel dermeníní bulsa gendí başına yahar. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.152/3”

È ula sen bu keder kınişisan ‘ecebe ev sahibisinin müse’desi var mı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.155/87”

Asgermiş bu ula sen elden gidiyo diyişin dengi boz yitişmiş deli Tük dimiş ğaldı mı hindiya at dimiş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.323/49”

Çağırışe ula dèriz. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/22”

Ule n_édiyisen? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/22”

Ola uşah haydinin gidağ teslim olağın. “Erzurum ili Ağızları/EG/s.299”

Ula diyir ben bu gızı nasi elde edim. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.190/18”

“ula yau ne altın? Sen şikaatın yap.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.172/15”

Ulan:

Bir çok bölge ağızında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Genellikle *ulan* şeklinde kullanılsa da *lan* şeklinde kullanımı da vardır.

Seniñ adın ne lē? “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s207/6”

Bahā orda bi çuvāl “ula arhadaş sen kimsin?” “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s124/224”

“ulan bunuñ ucundá ölüm mü vā?” “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s164/129”

Tamam olmaz mı lâ? “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s110/392”

Ulan diya geç ğaldīz diya. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s225/159”

Di git ulan. “Malatya ili ağızları/CG/s345/25”

Kemerimde yastığın altında ulan bunlar yatağın altına silah diyi gurdalarlar. “Malatya ili ağızları/CG/s243/34”

Şikir edin de baħallıh amma gedin çalışın ulan. “Malatya ili ağızları/CG/s332/34”

Parı istiyler ki kapıyı açalar çıktı de len ele orosbular ğedin... “Malatya ili ağızları/CG/s269/23”

Holan deyveri er olan erde iki er bir atta olmaz deyvellē. “Edirne İli ağızları/EK/s.190/274”

Üle gezinī gezinirken holan dēri sen boralı dīlsin.. “Edirne ili Ağızları/EK/s.194/392”

Ulaaa! Delet buna mı verecah? “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.216/29”

Köşger de len savadımı sığıım_ōlu benim_adım köşger dāl mıstafa didi. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.282/12”

Lan āzına yivildimin_ōlu didi. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.284/70”

Ulan dēyi bu burda, bu ses buradan geliyi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/54”

Ulan geliñ yavrım şurdan şiye binelim sa’za Gayseri arabacıları saza ot getirmie geliyollar.. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.157/32”

Ulan şu namıssız sözüm buradan iyi şu kıoye şu çömlek ğalmasıñ didik. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.158/63”

Olan herif ğetme dur! “Erzurum ili ağızları/EG/s.11/23”

Mahmud ağa nedir ulan dēdi dur acımdan ölirem. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.14/32”

“ulan baba yedirmedi mi?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.164/15”

Dedi “olan ben de giderim” “Kars ili Ağızları/ABE/s.255/143”

Ya:

Edirne ve Malatya illerinde kullanımına rastlanılan bir edattır.

Yabu adamın namazı hiç bitmiyecek mi gibi daralmaya durmuş adamlar. “ Malatya ili ağızları/CG/s275/5”

Şişi “yâ pir” deyi çekerdi. “ Malatya ili ağızları/CG/s269/13”

Padişah demiş ki yâ bu ismi di cismi di bu nere gëtti. “ Malatya ili ağızları/CG/s286/10”

Öle oluya yâ. “Edirne ili Ağızları/EK/s.174/80”

Yahu:

Osmanlıcada “Allaha ısmarladık” manasına da gelen bu kelime Türkiye Türkçesinde hem daha çok halk dilinde kullanılmaktadır, hem de senli benli bir hitap sözüdür.⁷²

Uzaktan çağırarak ve konuşmaya dikkati çekmek için kullanılır.⁷³ Daha çok ağızlarda kullanım alanı bulan *yahu* edatı Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. bir çok bölgede kullanıldığı görülmektedir. Günümüz Türkçesinde olduğu gibi kullanılmakla birlikte *yau*, *yav*, *yağ*u şekillerinde kullanıldıkları da görülmektedir.

Yani bunuñ düününü edesiye ğadâ birez ūaşıruz canım tabi yâu. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s218/17”

Şimci evde ayakabı on çif ayakabı va hanĝını ğim ben yav. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s142/82”

“yāv mēkep” demiş. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s162/46”

Yav ben ħamza mīm ħamza dēyil mīm. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s167/6”

En samimi bi arħadaşına diyür ki yau işte ben eger evlendim se bi oğlan çocuğum oldu.

“ Malatya ili ağızları/CG/s255/11”

Salla başını al maişini hocalıĝı nerde yau. “ Malatya ili ağızları/CG/s331/6”

Yau dedi iki ūndur senin peşindeydik biz saħınıyoğ. “ Malatya ili ağızları/CG/s351/28”

Cömât demiş ki yâu hoca sensin oğlun cömâtı terk etti. “ Malatya ili ağızları/CG/s244/3”

O da demiş ki yav ne çeledi adamları var ımış. “ Malatya ili ağızları/CG/s280/4”

⁷² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 289

⁷³ Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ Erzurum İli Ağızları s. 299

Yavu niye görmedini? “Malatya ili ağızları/CG/s357/29”

Ölum dedi yāv memleketten bir haberin mi var? “Edirne ili Ağızları/EK/s.173/64”

Dedim kaç paraya bunnar gidiye yav dedim. “Edirne ili ağızları/EK/s.148/28”

Ne diyo bu yāv diyo. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.352/119”

Bilmek mi yāv. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.279/40”

yāhu ben senin ine arhadaş dāl ğardaş olurum. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s./10”

yawu mısdfa dedim çıĝ alur bizi ğetmiyek. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/21”

ĝız dēyī yawu ěle şey olmaz. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.252/81”

“yāhu bu avratlar” nir_ētdi (nirie ğetdi)” dēmiş. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.124/14”

Yahu ben ne diyerem sen ne annirsan! “Erzurum ili Ağızları/EG/s.299”

Yahu benim gardaşım, o böyüyh guma diyir, gardaşım bu da benim gelinim bu da benim bacım. “Erzurum ili ağızları/EG/s.12/44”

Yaw yolculuĝdan başımdan geĝen heşbir macara yoĝdur. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.85/5”

“yau ben bunu ne yapacam?” diyir esgiden bezirĝannar olurmuş. “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/20”

“yau baba siz ĝerip_adam. Arap elinnen gelmişsiz.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.170/6”

“yaĝu neĝe haber ediyersin? Allaha şükür dedi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.235/62”

Olur mu yahu beş lirā amma yaptın hā yirmi lirā dedim bu sefer ne_āpıyorsun ba dedi.

“Doĝu Trakya yerli Aĝzı/SO/s. 32/14”

Yavrum:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olmadığı görülmektedir. Sadece Malatya ilinde görülmektedir.

Yavrim bulgur kaynatıylıĝ. “Malatya ili ağızları/CG/s260/1”

Hop:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın olamayan bir edattır. Sadece edirne ili ağızlarında görülür.

aldırıvrdım hop gözüme ılık atı. “Edirne İli aızları/EK/s.214/61”

Hu:

Anadolu ve Rumeli aızlarında yaygın bir kullanımı yoktur. Sadece Edirne ve Erzincan illerinde rastlanmaktadır.

H drdim baan ba arıya ıymet drdim istanbul’da amıcam vrdı. “Edirne İli aızları/EK/s.227/69”

H ses vr bana alayn seni. “Erzincan ve Yöresi Aızları/MS/s.231/28”

Bey:

Yaygın bir kullanımı yoktur. Sadece Edirne ilinde kullanılmaktadır.

Bey dedi hakıatan slrmiin be dedi. “Edirne İli aızları/EK/s.167/28”

Mara:

Sadece edirne ilinde kullanıldıı görülmektedir. Dier bölge aızlarında kullanımı yoktur.

Ne annadayım mara ızanım. “Edirne İli aızları/EK/s.140/1”

Yarabbi:

Urfa Kırehir ve Erzincan illerinde kullanıldıı görülür. Dier aızlarda kullanımı yoktur.

“yarabbi, sen eyyb’ı bu eder zengin etti.” “Urfa Merkez Azı/S/s.224/3”

Hata itmissim y rabbi, bunu geri esgi hline evir dimi. “Kırehir ve yöresi Aızları/AG/s.257/23”

yrebbe beni sen urtar. “Erzincan ve Yöresi Aızları/MS/s.285/39”

Alo:

Sadece Urfa azında kullanımı görülür.

“bi dee ‘alo falan umaın fiyatı ne eder?” “Urfa Merkez Azı/S/s.215/23”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA ÇEKİM EDATLARI:

İsimlerden sonra gelerek bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz.⁷⁴

M. ERGİN çekim edatları konusunda “bunlar işletme eki vazifesi gören edatlardır. İsimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hallerini yaparlar. Fonksiyonları bakımından bu edatları hal eklerine benzetebiliriz. Son çekim edatları iki çeşittir. Bir kısmı yalnız edat olarak kullanılanlardır ki bunlar asıl edatlardır. Bir kısmı ise aslında isimken edat gibi de kullanılan kelimelerdir.”⁷⁵ Demektedir.

Hacıeminoğlu’na göre eski Türkçe’den bu güne kadar kullanıla gelen çekim edatları yapı ve menşe bakımından üç çeşittir. 1- fiil meşeli olanlar 2- isim menşeli olanlar 3- yabancı asıllı olanlar. Kullanılışları bakımından da 1- yalnız edat olarak kullanılan donmuş kelimeler 2- aslında isim ve zarf olmakla beraber geçici olarak edat durumunda kullanılan kelimeler olmak üzere iki gruba ayrılır. mana bakımında ise 1- başkalık farklılık ifade edenler 2- benzerlik ve miktar bildirenler 3- mekan ve zaman ifade edenler 4- cihet bildirenler 5- sebep ve gaye bildirenler 6- tarz ve mukayese bildirenler 7- beraberlik ve vasıta bildirenler.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan çekim edatları; başka, beraber, beri, bile, böyle, doğru, dolayı, evvel, gibi, göre, için, ile, kadar, karşı, kimi, öte, rağmen, sonra, ta, üzere, üzerine, üzre, ayrı, kerî.

Başka:

baş+ka baş+ı-k-a “-den gayri” eski Türkçedeki özgenin mukabili olan başka nadir olarak Harezmi sahası metinlerinde daha sonra da batı Türkçesinde görülen bir edattır. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada özge ile yan yana kullanılmış,. 19. asırdan sonra ise özgenin de yerini almıştır. Menşe bakımından baş-ka yahut baş-ı-k-a

⁷⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s.1

⁷⁵ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 345-346

şekillerinde izah etmek mümkün olmakla beraber kesin bir hüküm vermek henüz imkansızdır.⁷⁶

sıfat olarak da kullanılan bu sözcük eski ve yeni Türk dili ve lehçelerinde bir son takı olarak çıkma durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁷⁷

Anadolu ve Rumeli ağızlarında pek çok kullanımı bulunan bir edattır. Günümüz Türkçesinde kullanıldığı gibi kullanılsa da *k* ünsüz harfinin *ğ* ünsüz harfine dönüştüğü görülüyor. *Başğa* şeklinde kullanımı yaygındır.

Cevüz ācından başğa āc dutulmī yani. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s189/4”

Sen bi vezir oldūnu, ben seni vezīfeden tard ettīmden başğa demiş. “Edirne ili ağızları/EK/s.179/97”

Parayı başğa yere yattırmış. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.216/39”

Onnan yanı başğa bi şey yohtı. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.130/50”

Cenab-ı haq orıyı gözlerine başğa bi türlü gösteri bunlar geri dönī. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.160/30”

Başğa bilmiyim. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.283/7”

Çoluğ çocūğu şey etme başğa ne alisaz alın. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.300/24”

Başğa nebim ne var bişi bilmiyom ki. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/37”

Nebim başğa ne söyleyecāh. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/28”

Bilmeyoh başğa bişi. ötāler bağa gētdiler biz başğa iş görmek. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.148/18”

Ben başğa bişey gördüm yoğdur. “Kars ili Ağızları/ABE/s.238/24”

Hindi ayağgabı başğa lasdik başğa cızma başğa hangisini geyersen gey. “Kars ili Ağızları/ABE/s.245/56”

başğa yeřlēde, dē onnā... aırlığ görāmış bizde u yoğ. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s234/4”

Biri diyī başğa çāresin bullım diyī. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 37/6”

⁷⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 12

⁷⁷ Yong-Song Li Türk Dillerinde Son Takılar s.132

Beraber:

beraber<ber-â-ber Farsçadır. Batı Türkçesinde çok kullanılan bir edattır. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada hem vasıta hali ile hem de verme hali ile kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise yalnız vasıta hali ile kullanılmaktadır. Umumiyetle cümlenin zarfıdır.⁷⁸

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan *beraber* edatı bazen ses değişikliği ile *barabar* şeklinde de kullanılmaktadır. birçok ilin ağızında kullanımına rastlanmaktadır.

ğoron ğonşıyla bārābār gidilir. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s160/6”

bılar ikisi birge talaşkannar. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s99/2”

kızdığımız bille ne diyek; tprağ başına derik. “Malatya ili ağızları/CG/s285/2”

zöhürde davul geldiği bille bitiyi gellik zöhürlüümüzü yiyip orucumuzu dutuyuh. “Malatya ili ağızları/CG/s246/14”

hacılar hacca gittiği billü biz gağarığ tanılar oluyu. “Malatya ili ağızları/CG/s246/19”

geldiği bil açardığ Katlar Katlar gor oturur yerdik. “Malatya ili ağızları/CG/s246/2”

namazda geldihler billen çeşmemiz vardır. “Malatya ili ağızları/CG/s339/6”

ben çekildim o tarafa, o da benimle beráber. “Edirne ili ağızları/EK/s.157/25”

hepímíz barabar gidağ. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/26”

bi dene daha vardı, onnan barabar üçini de vurdılar. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.283/13”

suyinan barabar o ğazen doluca olur. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.272/15”

berabarlarına da adam gatiyor gönderiyor. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.105/108”

bize de helil çawuşınan barabar düzülduh. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.115/94”

bu ğızınan barabar pādişah zabağaçah yatiller. “Kars ili Ağızları/ABE/s.192/189”

Beri:

beri / berü / biri<ber-ü ben+rü “-den beri, -den itibaren” Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden zamanımıza kadar bütün sahalarında görülen bir çekim edatı ve mekan

⁷⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 13

zarfıdır. Menşe bakımından hem ber-ü şeklinde bir zarf fiili hem de be-rü şeklinde cihet eki ile yapılmış bir ismi düşündürmektedir. A. von Gabain ve Brockelmann berü'yü isim menşeli göstermişlerdir. Bu edat e>i şivelerinde birü Anadolu Türkçesinde ise beri olarak inkişaf etmiştir.⁷⁹

daha eski biçimi *berü* olan ve “bu yana, bu yanda” anlamında zaman ve mekan hakkında kullanılan bir belirteç olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde bir son takı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁸⁰

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımına rastlanmaktadır. Kullanım şekli günümüz Türkçesinde olduğu gibidir.

Yeşilyurt en eskiden beri hali bu. “Malatya ili ağızları/CG/s261/8”

Yemek için gelenek olmuş özvelden beri bir davar kesecák. “Malatya ili ağızları/CG/s283/10”

“biz aşşâ setirekten beri geliyok. “Malatya ili ağızları/CG/s372/42”

Burama bi tiken battı seni oruya goyduğumunan beri eyi olmuy..” “Malatya ili ağızları/CG/s348/24”

Eski bir köy yani dünya kurulduhta beri eşittiğime Türkmenlerden gelme.. “Malatya ili ağızları/CG/s300/1”

Polatderesi geçmişi üçyüz senedi beri bunların kökeni hoarsanda gelmáhdír. “Malatya ili ağızları/CG/s352/1”

Bubam ördan eçiy beri yaqaya. “Edirne ili ağızları/EK/s.203/61”

yáni bi ğandırma yöntemi tâ önceki senelerden berli geliy_yáni. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.284/49”

onu çohtan belli arıyollarmış “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.440/2”

çoğTan belli gürbet éli gezersin. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.426/31”

beri gel al isgemle. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/60”

⁷⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 14

⁸⁰ Yong-Song Li Türk Dillerinde Son Takılar s.146

Bile:

bile<birle “ile birlikte beraber” Türkçenin çeşitli devrelerinde hem kuvvetlendirme hem çekim hem de bağlama edatı olarak kullanılmış olan bile eski Türkçe devrinden beri hiçbir ses değişikliğine uğramadan yaşamaktadır. Ancak A. von Gabain Alt. Gr. de bu edata yer vermemiş ve bile'nin teşekkül tarzı hakkında da kesin bir şey söylememiştir. Brockelmann onu ile edatıyla beraber mütala etmiş ve fiil menşeli olarak göstermiştir.

A. von Gabain ise bile ile ilgisi olması gereken bilen'i bilen<bir-le-n şeklinde izah etmektedir. (Alt. Gr. 140) fakat diğer yandan da birle'yi bir-i-l-e olarak ayrı bir zarf fiil saymaktadır. Böylece müellif tatmin edici bir izah tarzından uzaklaşmaktadır. Rç Rç Arat ise bunu bile<birle şeklinde izah etmiştir. Bizce de makul izah şekli budur. Nitekim Türkçede hece sonlarında bulunan –r sesinin düştüğü sık görülen hadiselerdendir.⁸¹

Bu son takı *birle* sontakısından –r-'nin düşmesi ile ortaya çıkmıştır. Ve buna araç durum eki +n'nin eklenmesiyle *bilen* sontakısı yapılmıştır. Bağlaç ve belirteç olarak da kullanılan bu sözcük eski yeni Türk dil ve lehçelerinde son takı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁸²

Eski Türkçede kullanımına daha sık olarak rastladığımız *bile* edatı günümüz Türkçesinde ve Anadolu ve Rumeli ağızlarında pek fazla tercih edilmeyen bir edat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ağızlarda *bilem* şeklinde kullanımı da vardır.

Fasillî toplamadım bile bidon alım de dedim. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s170/18”

Ele ağır bir daş ki sen bilem galdıramazsan. “Erzurum Ağızı/SO/s81”

Günü bile gelmiş te yarına da tā güzel olcam, beyaz giydirceklē u gün siyā giydirmişler.

“Edirne ili ağızları/EK/s.127/27”

Çupamız bilem var. “Edirne ili ağızları/EK/s.155/26”

⁸¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 18

⁸² Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s. 157

Ateş bile bastırmiş müşüre ngem. “Edirne ili ağızları/EK/s.129/65”

Bir kümes bile düşmedi . “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.393/24”

Biz bile memur şîlerini getirdik. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 39/3”

Bî_mendil bilem bırakmamışlar. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 33/8”

Böyle:

böyle<bu+y+ile<bu+ile aslında sıfattır. Zarf olarak kullanılır. Yalnız “bundan böyle” şeklinde kalıplaşmış bir ibare içinde batı Türkçesinde çekim edatı gibi de kullanılmaktadır.⁸³

Birçok ilin ağızlarında yaşamaya devam etmektedir. Bazı ağızlarda kullanımı günümüz Türkçesinden farklıdır. *Bele töbüle böle* şeklinde kullanımları vardır.

Kilimlerle, hasırlarla büle sopalârna örtêrler üle gelin olur. “Edirne ili ağızları/EK/s.133/43”

Bêle bêle gelirler ki padişahın çapı karşısimiş. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/29”

Böle böle yerleri vardır verildî gibi. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/21”

dâdı-vêrrik böyle dâdandan sôna damları süpürrük. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.119/10”

Misafir gelir ögünê sucuğ umuş bestil imiş beyle meyvâyımış beyle öglerini doldururuğ.

“Malatya ili ağızları/CG/s264/14”

Töbüle deyi bezi koyársın dēyi töbüle, taçır taçır diker dēyi. “Edirne ili ağızları/EK/s.163/51”

Fırınçî böle yüzine bañî. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.159/17”

Bölece ğalmışlar. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/27”

İşde bêle şeylennen urğaşuruğ. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.283/7”

Eñ iyi bañılan bâ böyl_olur. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.122/39”

âucamda bi çocuğ gibi ne ğötüremem böle oturum yännim duvarda. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/8”

Allahın inayesiyyinen buni bêle âdeceyig. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.135/61”

⁸³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 28

Diyir ki “vallaha eğer pādişah bunu bēle görürse benim derhal boynumu vurdurur.”

“Kars ili Ağızları/ABE/s.162/68”

Bēlesine İrana doğru gētdiler. “Kars ili Ağızları/ABE/s.295/19”

Doğru:

doğru / toğru<toğur-u ? toğru-ğ ? “-a kadar, doğrusuna istikametine –a karşı, sularında sıralarında” daha çok batı Türkçesinde hususiyle Türkiye Türkçesinde çok kullanılan doğru edatı Karahanlı, Kıpçak, ve Çağatay sahalarında toğru şeklindedir ve az kullanılmıştır. Kelimenin teşekkül tarzı hakkında değişik görüşler vardır. Brockelmann bunu toğur- fiilinin zarf fiili şekli olarak kabul etmektedir. J. Deny ise tigrü edatının kalınlaşması neticesinde bu şeklin ortaya çıktığını söylemektedir.

Bizce bu ihtimal varid olamaz. Önce kelimenin toğruğ şekline henüz rastlanmamıştır. Sonra bu söz eğer toğru-ğ bir isim olsa idi kutadgu bilig’de toğru şekline rastlamak kabil olmayacağı gibi eklimenin doğu Türkçesinde de toğruğ olarak inkişaf etmesi gerekirdi. Halbuki Çağatayca’da ve bugünkü Özbekçe’de de toğru şeklindedir. Ayrıca kelimenin toğrı şekline de rastlanılmaktadır. Bu bakımdan Brockelmann’ın izah şekli şimdilik daha makul görülmektedir.⁸⁴

Muhtemelen toğ- “aşmak, geçmek” eyleminin ettirgenlik çatısının ulaç biçimi olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde sontakı olarak da kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁸⁵

Doğru edatı günümüzde Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan bir edattır. Bazı durumlarda ses değişikliği ile *dorgu dōru* şeklinde kullanımları vardır.

ğına yağdığtan son sağat on iki yarıma doğru herkes evine dailır. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s137/89”

ikindiğe taban kıaytabız Hızır İlyas’ını yasap. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s108/239”

⁸⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 36

⁸⁵ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.490

yunan süvarisi mescidke taba çoğup geçtiler. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s85/98”

İslâmiyet durumunuñ kötige doğru kitkenin.. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s89/59”

Eved dōru. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.383/203”

Yani geldik doğru Rusya hüdutuna girmeden geldük orda yezidi’ler bize te āruz êtdiler.

“Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.232/(1-29)7”

Orduyu çekdi getdi doğru Engare’ya. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/(1-29)32”

Parayı alip gēdiyi dorğu pazar yerine. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.251/20”

Çadıra dōru gēddim vardım gayrı oriya. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/36”

Bayburda indiyin kimin bir ik üç tanesini gatıp dpoğri götürir yapıya tıhıllar. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.18/36”

Çamlıbēle doğru gelirken bir çölün birinde bir ellik gurmiş. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.18/74”

Ele yatdım yanımınm üsdüne yuħarılara doğru seyrettim. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.90/91”

Daha doğrese orman kesmiye odun kesmiye gış dey gar burda. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.146/36”

Dōğru getiriller şeyin yanna pādişāğın lāleye teslim ediller. “Kars ili Ağızları/ABE/s.162/67”

Unları dūru vapura aydi! “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/5”

Dolayı:

dolayı<dola-y-ı<tolay-ı “sebebiyle, vesilesiyle, hakkında” eski Türkçeden beri kullanıla gelen ötrü’nün mukabili olarak batı Türkçesinde yaygın kullanılışı olan bir çekim ve bağlama edatıdır. Tola-> dola-‘nın zarf-fiil şeklidir.⁸⁶

Muhtemelen *dola-* “dolamak” (<tolğa) eyleminden türemiş olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerde çıkma durumundaki sözcüklerden sonra getirilerek sebep gösteren bir sontakı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁸⁷

⁸⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 38

⁸⁷ Yong-Song Li Türk dillerinde Sontakılar s.218

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılmamaktadır. Sadece kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanılmaktadır.

Bundan dolayı çevre genişlemeye başlamış “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/36”

Evvel:

“-den önce” Arapça bir edattır. Daha çok zaman zarfı olarak kullanılır. Eski Türkçedeki “öñ öñdün” mukabili olarak batı Türkçesinin eski Anadolu devresinden itibaren çekim edatı olarak kullanılmıştır. Bilhassa Türkiye Türkçesinde bu kullanım yaygındır.⁸⁸

Bir çok ilde kullanıldığı görülen *evvel* edatının bazı ağızlarda ses değişikliğine uğradığı *evel evela* şekillerinde kullanımlarının da bulunduğu görülmektedir.

İlk_evela gelin el_öpē. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.138/120”

Evelden dámat gelinin yanına ayıptı kızanım gelmek. “Edirne ili ağızları/EK/s.132/28”

Şindi bulgar en evel geldi. “Edirne ili ağızları/EK/s.150/3”

En evvel bi kadın gelír. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.140/62”

Evvel ki zamannar yawrum şindikini duşmaz ki. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.306/4”

Ben yoş benden çoş asır evvel. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.248/3”

Oysa o işden evel o zaman, şindi vekâlet deyişler, o zaman sadârât deyişlerdi, devlet erkânına efendi bütün mallarını bangya goymuşlar işde. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/48”

En evvel nerden nasi olacaş? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.257/20”

Evvelâ sürerik tallayı. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.149/22”

âyilem on_iki sen_evel ölmüş_üdü. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.156/7”

Eñ evvelki aldım ayile ağmâ. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.163/1”

Evelden elçiye zaval yoşudu zatan. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.19/115”

⁸⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 39

Oğullarınıñ büyügi en evel gêtmiş babasınıñ mezarını behlemiye. “Kars ili Ağızları/ABE/s.180/3”

Büyük çocuğun birini evvel geçirém diyér. “Kars ili Ağızları/ABE/s.213/29”

Evel zaman devrinde gacallar muacırlara eylik ederlerdi. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 35/6”

Gibi:

gibi<kibi<kip+i “gibi” Türkçenin her devrinde ve şivesinde çok yaygın bir kullanılışı olan kibi batı Türkçesinde gibi telaffuzu ile kullanılmaktadır.

İsimlerin iyelik ve yalın ekli halleri ile zamirlerin de hem yalın hem de ilgi hali ile kullanılan gibi bazen benzetme edatı bazen de cümlenin zarfı olur.⁸⁹

Aslen *kip* (<kēp) “kalıp, şekil, model” sözcüğünün 3. kişi iyelik ekli biçimi olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁹⁰

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir çok bölgenin ağız özelliklerinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Bazı yerlerde ses değişikliği olduğu hatta aynı ilin farklı bölgelerinde bile farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Malatya ili ağızlarında bazı yerlerde *kimi* bazı yerlerde *gimi* bazı yerlerde *yimi* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca *gēbi* şeklindeki kullanımını da görmekteyiz.

Çaşları var ğalem gēbi. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s146/62”

Söylediim gibi işTî düvene ğuruluruz. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s147/23”

Evvelki gibi havta düvünü yoķ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s147/30”

Şinci bulud gelen ğōriya. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s111/423”

Arķadaşım sanke bizim tuvaliti bedava bulmuş gibi tuvalete gidesi geldi... “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s181/9”

Her yir tar şehir yiri ķibik bir yir. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s74/156”

⁸⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 41

⁹⁰ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s. 302

Malatya anıyı amma nassı yanıyı, eyle bildigün gibi değil. “Malatya ili ağızları/CG/s243/39”

Mis gibi piriç çihıyı beyle parıl parıl piriç. “Malatya ili ağızları/CG/s248/6”

Oğlan aslan kibi olmuş. “Malatya ili ağızları/CG/s348/28”

Sağdış da boynuna boyunca aynı onun kibi.. “Malatya ili ağızları/CG/s258/30”

Şimdiki gimi herkeş beğenip almaz.. “Malatya ili ağızları/CG/s271/2”

Şimdi gardaş gimi oldu. “Malatya ili ağızları/CG/s257/12”

Nane atarığ çöreg atarığ içine yuğururum kimi ney kimi bilmüyüm ki ney kimi diyelim saña. “Malatya ili ağızları/CG/s249/9”

Kime ateş ede yigit pehlivan yimi erkekler girerdi. “Malatya ili ağızları/CG/s342/94”

Öyle bir doğuma böz dimi doğurlardı. “Malatya ili ağızları/CG/s305/6”

Aslan kimi bir iğit. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Kaşası misir tēnesi gibi. “Edirne ili ağızları/EK/s.184/36”

Yani baķıcaķ gibi hanelere k̄ileri. “Edirne ili ağızları/EK/s.156/7”

Demin dedıgım gıbı esnaflan bēle güzel bi iş, bol para, halal kaşanç belkım belkım olır. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/51”

Sakķız gıbı derler ya işte ēle olır. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/72”

Dorğılığ kıbı bı şey yoħtır. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.151/3”

Bēle bızım ‘enı bağlılar deveyı perone soħiler. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.170/9”

Tepsının dört bi etrafını halķa gımı dūzersen. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.191/55”

Evinde olduğı kimın işte keser, biçer. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.195/64”

Ķız evinden gelen köppık kımı yastıħlar gelır. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.198/134”

Sanki oy umuş gibi oħurlar ımış “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/35”

Bizim biçercilik yaptımız gimi giri bu maraşa ondan sona halebe bādada deve gótürüller imiş. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.197/14”

O zaman başta hindiki gimi kāt mıt yoğ udu ya. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.420/7”

Makemiye varıncaħ bizim buranıñ salonnar gimi salon var. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.345/34”

Aynı bizim yemekler gimi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.267/32”

Burası da ğırşeer gibi sōūħ elēm. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.207/3”

ğabadurağ altında ğoca çöl gimi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.425/10”
 ële bişer ki çihardursun ğurma gibi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.301/11”
 ama şindi daha evvelkile r gibin devül. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.308/76”
 ĩce keperdir Piriciñ ğabāndan soyulur gibi ĩce keperdir. “Nevşehir ve Yöresi
 Ağızları/ZK/s.119/16”
 è nesi var ğarısınıñ aslan gibi avrat. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/43”
 ğucamda bi çocuğ gibi ne ğötüremem böyle oturrum yānnım duvarda. “Nevşehir ve Yöresi
 ağızları/ZK/s.131/7”
 ğehveden içeri girdiği gibi mahmudi isdanbolda çoğ çoğ çekmezdler. “Erzurum ili ağızları
 cilt II/EG/s.15/38”
 heykel kimin durir. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.18/68”
 genç bir çocuğ şunun kimi “Kars ili Ağızları/ABE/s.216/34”
 aynı bu seneler kimi biz kimiydi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.252/2”
 “bu sağlara ne kibi illaşlar, bunu tedavi edecehsin.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.305/35”
 Ezdik ezdik salça gibi oldu tekrar gaynattık bulama gibi oldu. “Doğu Trakya yerli
 Ağzı/SO/s. 39/25”

Göre:

göre<köre<kör-e “nazaran, nispetle” batı Türkçesinde yaygın kullanılışı olan zarf fiil menşeli bir çekim edatıdır. İsimlerin ve zamirlerin verme hali ile kullanılır.⁹¹

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bazı ağızlarda *ğure ğore* şeklinde kullanılmasının yanında bir çok bölgede *göre* şeklinde kullanılmaktadır.

Evīne ğülen şe yap. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s109/354”

Köylü oldūma göre köy çorbası büşürelim. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s175/15”

İşitkeime ğüre zimnenke mi diyeler. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s94/272”

⁹¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 43

Kilgennerge, marama, tastımal, mendil, kişisine kúre hediyeleribiz bıla. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s125/18”

İşte karşısına göre ona karşı vereceksin. “Malatya ili ağzları/CG/s363/48”

Valla ne bilem işte gëdip geliyik işte eyi bağa göre ne bilem. . “Malatya ili ağzları/CG/s291/4”

Ben de ona göre yanı bir şey alırım biliyöñ mu? . “Malatya ili ağzları/CG/s361/18”

Sönâ o köye göre anasio oturacağ yağlı ekmek kolur yapacağ. . “Malatya ili ağzları/CG/s258/8”

Ya üç lira ya iki lira odununa göre onūnan evin eskikini görürdü. . “Malatya ili ağzları/CG/s333/43”

ğälemini itirmiş bene sorır göre ben almışam. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

kitabını açmış göre çalışır halbuysm yazıların üzüne bağır. “Erzurum Ağzı/SO/s80”

efenim duydūmuza göre bizim bu kōrucu kū dermenner. “Edirne ili ağzları/EK/s.124/18”

ve ona göre biz de dedik ki kendimizi bi tertip alalım, nöbet mällerini ona göre tutalım ve ona göre araket edelim. “Edirne ili ağzları/EK/s.136/10”

gidip ona göre anlaşılardı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.136/79”

benim duydūma göre bilmiyom ya duydūma göre babalarımızdan duydūmuza göre Halep altından gelmiş. “Kırşehir ve Yöresi Ağzları/AG/s.411/1”

işte kimin hediyesi ağırısa oña gre verilir. “Kırşehir ve Yöresi Ağzları/AG/s.404/187”

ona göre ayağın deng al. “Erzincan ve Yöresi Ağzları/MS/s.309/8”

yorğanına göre ayānı uzadır. “Nevşehir ve Yöresi Ağzları/ZK/s.136/49”

bizē göre bişī yoğ. “Nevşehir ve Yöresi Ağzları/ZK/s.168/21”

bene göre hava hoş. “Erzurum ili Ağzları/EG/s. 306”

üş ben lira beş bin lira on bin lira adamına göre bu. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.170/19”

u_bite göre hasdalık ulmadı. “Doğū Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/22”

İçin:

uçun / üçün / içün / için<uç+u-n “hakkında hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla” manalarını ifade ile sebep ve gaye bildiren çekim edatıdır.

Bu edatın teşekkül tarzı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden en yaygın olanı uçun'un uç "nihayet" sözüne -n vasıta hali eki gelmek sureti ile teşkil olduğu kanaatidir. Mesela W. Bang T. Banguoğlu M. Ergin bu kanaattedirler. Diğer taraftan A.Von Gabain de kelimeyi mefhum bir uç- fiilinin -n ile yapılmış zarf fiili saymaktadır. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ise bu edat hakkında yazmış olduğu makalede yukarıda zikredilen görüşlerin münakaşasını yaptıktan sonra onlardan ayrılarak kelimeyi uç "sebeb" ismine -n vasıta hali eki gelmek sureti ile teşekkül etmiş saymaktadır. Prof dr. Zeynep Korkmaz'ın düşüncesine biz de katılmaktayız. Nitekim üçün / uçun edatının mana ve kullanılışı ile uç "sebeb" kelimesi arasındaki münasebet bu kanaati güçlendirmektedir.⁹²

Güney Sibirya'da konuşulan Türk dil ve lehçelerinde rastlanan bu sözcük çeşitli durum ekleri alarak bir sontakı gibi kullanılmaktadır.⁹³

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılan bir edattır. *Çin, çün, uçun* şekillerinde kullanımlarına rastlanmaktadır.

Unuñ için ğan işēsinden böle işē olūyo. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s227/82"

Bu ğayeṭ piyasada düşük fi'yet yapıdī çin yāları ğaynā makineye çevirdik. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/35"

ğızımın ōlu oldū çin aralānda para topladıā altın dağııldı. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s209/16"

esgiden bir mayden içun ğazılmış biṭ yer_olsa gerek. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s1459/17"

onu birez bi_şeileṭ ğatar yanī ḥalkı güldürmek ūçün. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s146/62"

onun ūçün bütün heP çarşı işlēni ben görüyön. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s146/62"

o ğadā erkek güvē salmā çün ne ğada çoḠsa o ğadā erkek alır. "Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s139/155"

benim adam da o ğún için dōvdi anam evine gitdim. "Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s133/32"

⁹² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 98

⁹³ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.665

düvün içcú vaḡTı olan çalgusúynan yapā. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s147/25”

sandalā satiyōz ēhdiyaç görmesi için mesela geçim üzerine çalışıyoz tabi sandallarda.

“Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s157/86”

ōlan evüne ğız tarafı gētmek için artuḡ hazıllanīlardı. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s318/69”

ġabir ġazmaḡ uçun ölen namazından evel evden çıḡdı mı helallaşdurulur. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s324/12”

define üçün de çok ellendi, eşildi. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s191/2”

u ḡorozu unun üçüt götürüyom. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s222/81”

řunuñ için irge bardı, etiy rahmetlik ülgennen soñra Hasan şah’ġa. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s89/42”

tahta kapıysa çamura suvuyu hava geçmemāġ için. “Malatya ili ağızları/CG/s285/7”

düğünü senelTmāġ için bir iki tene genci geydirirlerdi. “Malatya ili ağızları/CG/s354/7”

beyazlatmaġ uçun ineġni mayısı var ya bi guyu eşiydik.. “Malatya ili ağızları/CG/s254/6”

o işlerine uğraşdım için yanı çocuklar ufaḡ okula gēdiyolar. “Malatya ili ağızları/CG/s326/2”

öküzü çif kořtū içi. “Edirne ili ağızları/EK/s.170/7”

eskí urfa ‘acebe onun üçün mı ayaḡta kaldıḡ? “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.130/40”

o piřmedıġ üçün ḡaram olī. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/69”

tabi İbrahim ‘aleyhiselam’ı yoġ etmaġ üçün bir çoġ fırsat kollar. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.140/75”

yaşantımız ēle faḡırlıḡnan geçidí onun üçün ēle herkes oḡıla gēdemezdi. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.133/15”

bíz bu biberí evde yaptığımız için çoḡ lezzetlí olur. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.203/4”

canlı yaḡalayabilmek, canlı yaḡalayabilmek için bunuñ için de ġurallar.. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/14”

ondan sona da eveli ókúz_ünen sürdükler_ için bunnarıñ birer binit atı olurdu. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.199/70”

bālanması_çin ordan ik_üç ġadın ik_üç ērkek geliller. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.198/40”

ġınacı gelir ġına yaḡmaḡ için bayram ġınası. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.423/50”

o yannı vazifeyi ifā eddiimiz için bu yanna ğónderdiler. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.368/36”

āşığ ğaribin canı uçun dimiş vardın yirlerde bunarı di. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.331/60”

Kendine bi āīle itmek için tālib olmuş. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.261/8”

Niye ney uçun ğōyoyñuz bunu diyince sen bir ğún çaldırdın. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.394/63”

Bi işme suyi için mōracāt etdük. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.271/12”

Hamile ğadınar uçun bi ğadın doğdur isdiyoh. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.130/3”

Çoh bildüğü için yaşatmadılar. “Erzurum ili ağızları/EG/s.306”

Amma bağ bizem dinimizin ela olduğı onu için ke bağ size nasıl möhderem dutillar. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.136/91”

Ben onu deşmek için Faig bey sülüyo dedi. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/4”

İle:

ile< il-e “ile” il- fiilinin zarf fiil şekli olduğunda bütün dilciler müttefiktir. Türkçenin Çağatay ve bilhassa batı Türkçesi sahasında eski Türkçedeki bile ve birle yerine yaygın olarak kullanılmıştır. Asli şeklini umumiyetle muhafaza etmiştir. Ancak Türk dilinin bazı sahalarda –n vasıta hali ekinin yerine kâim olduğu için hem i- sesini kaybetmiş hem de la –le şeklinde ahenge uyarak ekleşmiştir. Bilhassa batı Türkçesinin Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi devrinde –la –le şekilleri çok yaygındır. Fakat bugünkü Türkçede bile ile ve –la –le yan yana ve keyfi şekilde kullanılmaktadır. İle’nin ekleşmiş şekli olan –la –le artık bir hal eki sayıldığı için konumuzun dışındadır. Bu kelimenin bağlama ve çekim edatı olarak kullanılışı aşağı yukarı bir birinin aynıdır. Ancak vasıta hali eki gibi kullanıldığı zaman fark açıkça belli olur.⁹⁴

Muhtemelen *il-* “ilmek” eyleminin ulaç biçimi olan ve bağlaç olarak da kullanılan bu sontakı sözcüğün sonuna geldiğinde birliktelik, işteşlik, araç, sebep eya

⁹⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 46

durum anlatır. Bu sontakiya araç durum eki *+n*'nin eklenmesiyle *ilen* biçimi ortaya çıkmıştır.⁹⁵

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Genellikle kendinden önceki sözcüğe bitişik olarak kullanılmaktadır. *İnen –nen bilen – len* şekillerinde kullanımları mevcuttur.

Kim inen ğonuşuyon. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.352/113”

Allah’ın emriyenen bi beh şey edersin gelirsın. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/46”

İlänner inen çıhırılı onu dādırılı ortıya sıcānı onu dādı-vèrrik böyle dādandan sōna damları süpürük. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.119/10”

Vahdıyla ğandār pādışā var ımış. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.353/1”

“abè bīz bunlan ğardaşılı. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.176/56”

Atabızdan ğalğan tarlalarını igip, çeçip, ğaldırıp, şunıñ bīlen keçinip yetiştik. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s84/42”

Her ikisi bile birisi bile düğil. . “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s95/320”

Sen ğızmekerin ğeri yolla ben sennen ğelīrem. “Erzurum Ağızı/SO/s102”

Başlıllar kel oğlannan at sürmiye. “Erzurum Ağızı/SO/s102”

Atlar ğnan götürüllerdi. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s247/10”

At ğnan barabar. Çalgulu olan Çalgū ğnen ğelür. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s239/5”

Sobanın borusundā kömür ūnen ğözel ğene byallar. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s253/4”

Bu kişileri de böle titireme ile bī ğasdalığ tadavısında oludu. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s273/24”

Şimdiki serendüler ğani betonla filan yapılyō. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s254/1”

Böyle sırayle ğane ğane mesela ev ev. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s283/6”

Ne ğonuşmomuşuñ bennen. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s226/55”

Ne ūğraşyon benlen. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s226/53”

Ordā toplanırlar birez ufağ davulle hepbir oynarlar. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s195/9”

Üş liraynan hērşey alıyōdúğ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s104/130”

⁹⁵ Yong Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.237

Sizi sopayınan ğovalā didile. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s133/20”

Biz ayāmızda çāruķnan dūnyaye geldük. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s140/12”

Kapının öğün̄de zencirle vurun. “Malatya ili ağızları/CG/s243/41”

Derede hangısı düşeylerdir süngüyle vuriylardı. “Malatya ili ağızları/CG/s322/15”

Anam inan ğonuşduğumu eşitmiş diyenmiş. “Malatya ili ağızları/CG/s242/23”

Bu çoban ğıza demiş “benimiğe olacaħsın” bu da olmam demiş. “Malatya ili ağızları/CG/s253/3”

Arvat demiş hadi geze geze sennen demiş bi torba sen al bi torba da ben alam. “Malatya ili ağızları/CG/s252/5”

Baħtı kimī zincirle bağlanmış kimī yemeği burnına ğafasına yüzine ğötürī. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.165/39”

Bunı şifonlan bağlılar, eşarptan ğerdanlığ, dallardan mallardan onı bezerler. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.198/139”

Demağ istediğim yanı o zorlığlan ğazanidiħ.. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.130/40”

Ben bu ğıral babaynan evlídım. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.219/46”

Bíz bu ğaldan ğazanıyıħ. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.130/39”

Tefle türkü sölerdi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.454/127”

Alanıñ kenarında oā biri hızlan ğirer. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.295/47”

Evde böle maşayna neylen yapan varsa yapıyodur. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.401/99”

Eller ine babamıñ ölu ğelirse. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.346/24”

Tam ğótüne ayağ_ına tetiē basınca patlamış “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.260/47”

Dedim ki “sennen peynir etmek mi yedim ki seni tanıyım” “Kars ili Ağızları/ABE/s.229/118”

ğızın babasıynan ğonuşma yaparlar. “Kars ili Ağızları/ABE/s.285/5”

üc_aylarda tamamile tutan kocakarlár vardır. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 35/5”

Kadar:

“ğibi, denk, benzer, eşit” Arapçadır. Eski ve orta Türkçede yoktur. Harezmi ve Anadolu metinlerinde görölmektedir. Asıl ğeniş ve yaygın kullanılışı Osmanlıca devresi ile Türkiye Türkçesinde dir. ⁹⁶

⁹⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĒLU Türk Dilinde Edatlar s. 49

Arapça *kadar* sözcüğünden geçen bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde sontakı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁹⁷

Kadar edatı Anadolu ve Rumeli ağızlarında en yaygın olarak kullanılan çekim edatıdır. Günümüz Türkçesindeki gibi kullanımına ağızlarda rastlanmamaktadır. Ağızlarda genellikle *ğada* *ğadak* *ğadar* şekillerinde kullanıldığı görülmektedir.

Çız tarafı ünner, kırK_elli, yüs ğadar. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.136/35”

Kilimine varıncaya ğadar kendimiz doğuruz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s238/55”

İlerī geri sürēken cavır burā ğadā atıyo. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s202/2”

Bu ğadağ masārāf. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s223/11”

Herkez elinden geldii ğadā çeyiz yapıyo. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s164/32”

Biz ğonuşana ğadanı hiç ommassa yimek de hazır ossun. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s122/152”

Bu kelayı çuvala goyip denize gata atalım, başka yolu yoh. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s123/195”

Ö gel di işdē başdan āhīre ğadanı yaptı da on parā almadı bizden. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s104/142”

İki üç saat ışıyana ğadar yayar getürüsün. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s266/8”

Ekim işte öle. Sayoduk. Yılbaşına ğadar. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s184/21”

Bu ğada finfık yōdu esgiden ya. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s218/19”

Çırğ künge hātli yalğız taşlamıybız. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s98/11”

Yitmiş değar kırğ değar bu hātlik. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s133/145”

Atılğan gübre dekarğa otız kilōğa ğadar atıla.. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s133/164”

Şindiye ğadar hiç ğaldırmadığ orazabızını namazıbızını. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s77/19”

Yani ağşamğa ğadar yirip ğaytabız. “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s74/124”

Sabağa kader Kazállen inen şimdi aletirikler boşa yanıyı.. “Malatya ili ağızları/CG/s266/2”

Yoğarı banaziya gader üç dört tene def çalanlar... “Malatya ili ağızları/CG/s242/12”

⁹⁷ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.252

Köyün içërisine kadeK yol götürdüm. “ Malatya ili ağızları/CG/s256/8”

Fasüleye guruduruĥ eyle yaza gadeĥ yerik. “ Malatya ili ağızları/CG/s308/18”

Sabâġa gadaĥ yanar. “ Malatya ili ağızları/CG/s311/4”

Zabâ gadâni daş çekerdik, bulgur çekerdik. “ Malatya ili ağızları/CG/s290/55”

Karınça kadâr aklımız yoĥtur demiş sultan Süleyman. “ Malatya ili ağızları/CG/s272/13”

Güççücük ceviz gadar ceviz gadar işli köfte yaparsın. “ Malatya ili ağızları/CG/s337/2”

Degirmanâ gadar küfteligimizi yarmamızı Kışâ ne ılâzım ise hazırlirik. “ Malatya ili ağızları/CG/s256/15”

Aha şu gıdek ince yollardan gider gelirlerdi. “ Malatya ili ağızları/CG/s270/8”

Şimdiki gaTın aklım olsâ görmeden almam ki. “ Malatya ili ağızları/CG/s307/2”

Mektebe gittim yoĥ okurum o ġadan. “Edirne ili ağızları/EK/s.253/1”

Neme lâzım çok ĩ gitmişin eme şindiye ġıda annatmadın_a. “Edirne ili ağızları/EK/s.198/58”

Tümünü saçarız ġübresini ondan sōna her saba sularız çıkıncaya ġadar. “Edirne ili ağızları/EK/s.231/4”

Su ne ġadâ ġalrġarsa ada u ġadâ ġalkū. “Edirne ili ağızları/EK/s.124/28”

u kèzim ābi ni ġıdara da sâġin ĩsan dedim. Ni ġıdan da büle şey ĩsan sârlak sevdik ani. “Edirne ili ağızları/EK/s.125/28”

misâfir ġalaba olunca ġadâ ġarı düne çıkamamış. “Edirne ili ağızları/EK/s.127/23”

uzak olunca ġadâna ġopârdılar evden. “Edirne ili ağızları/EK/s.128/39”

buradan turnacıġ ġâ ancaġ. “Edirne ili ağızları/EK/s.170/29”

dediġ hele çocıġlara bunda yatariġ elimîze ġenîşe çıġana ġader. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.152/18”

bu da ikkî yüz sene üçyüz seneye ġeder devam eder. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.175/28”

taaa o yemegleri sen kesinceye ġadara şe edī... “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.184/54”

bögün bi adam bunu ancaġ bèle sebeġtan otırsa aġşama ġġder bi tene yapamaz bi ġünde de bitmez.. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.129/15”

aġşama çeyin elinde inesi ipliġi, ġalılıarı tikerdi, ta'mir ederd̄i. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.153/31”

ġayınbaba yatmıyana çin otırırdı. “Urfa Merkez Aġzı/SÖ/s.191/64”

bu evler bezelî, serîlî kırhı da hayada çin mervanlara çin halı serîlî bêle. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.232/162”

aşşamlara teyîn orda oturırdıh. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.192/93”

ğapıp ğapı gezeller bulğur yâ toplalardı zabaħa ğadarı. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.420/6”

bir çaarında ses gelmesse ğóbâne ğader daş oluñ bir didi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.351/91”

zabâ_adar titremiş. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.265/4”

o gençler gireller aşşama ğadar zabâ ğadar orda ğalılar. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.203/175”

al ğader bālikte nası yatıyo? “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.406/21”

ğırhı çıhanaca çimdirmezdi bu çocū. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.396/100”

ben bi yumağ atarım o yumağ neriyece giderse onu ifridin eline vereceg ğaçacağ biliyoñ ñu? “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.351/108”

üçyüz doğğūza ğader târhıs êtdiler. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/24”

işde bu_ğadar. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/37”

böyüylene ğadar iğ_uç sefer çapalarığ anca ğoluña ğuven. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.129/13”

nādar_ossa matağlarıñ ucuzladını isderik. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/34”

yane o ğadar bir tik ke üş sahatda mesela tikin altına geldik miyidi yarabbi buradan uğarı biz acaba nasıl gidip de bunun üstünden köye çıhacayığ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.86/60”

aramız on metire ğadar var. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.89/46”

ben o ğadar bilirim .sabaa ğadar êle çehdim. “Kars ili Ağızları/ABE/s.241/9”

bu o ğada yetirdi ki aha bir kóye yetdî. “Kars ili Ağızları/ABE/s.299/29”

“ne ğeden atiz vardı?” “şu ğāden.” “ne ğāden para êderdi?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.170/10”

O ğadā acamılık var. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/19”

Benim sülecēm laf bu kada. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 34/8”

Karşı:

karşu / karşı < karşı-u < karşı-ş-u “-a doğru, -a karşı” bu söz çekim edatı olarak Kaşgarlı’dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçede Uygur ve Karahanlı metinlerinde bu vazifeyi utru edatı görmektedir. Kaşgarlı’da karşı manasında kullanılan bir de qarū sözü vardır ki bu bize karşı’nun ilk şekli gibi görünmektedir. Yapı bakımından birincisi kar- ikincisi de karşı- fiilinden değişik eklerle yapılmış birer zarf fiil olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁹⁸

aslen *karış-* “kavga etmek, düşmanlaşmak” (<kar-ı-ş-) eyleminin ulaç biçimi olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde bir sontakı olarak verme durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır.⁹⁹

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan bir çekim edatıdır. Ses değişikliği ile *garşı* şeklinde kullanımı görülmektedir. Günümüz Türkçesindeki gibi *karşı* şeklinde de kullanılmaktadır.

Ondan soñura daña ardına baķıb ğarşı gelmedi. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s186/111”

Sabā ğarşı ħa ħa İngiliz ğaraya ayağ basmış. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s208/12”

Bizi duşmana ğāşı ava çıkādı. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s189/9”

Yaza ğāşı da arpa, buldey, misir, bırçaķ, falan ekeriz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s219/37”

Vādiğ ingiliziniñ annacına. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s184/65”

Anası ğıza ğarşı çıkmış. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s219/6”

“ya karınça baā karşı içün yalan söyledin. “ Malatya ili ağızları/CG/s272/12”

İşte karşıısına göre ona karşı vereceksin. “ Malatya ili ağızları/CG/s363/48”

Yüzüne garşı eyi bir rüya deal. “ Malatya ili ağızları/CG/s369/18”

Düşmana garşı yapmadım ya; gocamsın ne var. “ Malatya ili ağızları/CG/s242/24”

“bizi bunlara karşı yanı teşhir ‘am etme.” “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.160/25”

zabāniñ çalallar çırillar zabā ğarşı bu eylence böle yapılır, biterdi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.420/11”

⁹⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 52

⁹⁹ Yong- Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.275

dúşmana ğarşı kótü söyletme. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.314/10”

Öte:

öte < öt-e “-den ileri, -den öte” aslında mekan zarfı olan öte öt- “geçmek” fiilinin zarf fiil şeklidir. Harezmi Çağatay ve Anadolu metinlerinde çekim edatı olarak kullanılmıştır.¹⁰⁰

Aslen *öt-* “geçmek” eyleminin ulaç biçmi olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde sontakı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.¹⁰¹

Anadolu ve Rumeli ağzlarında sadece Edirne ilinde kullanıldığı görülmektedir. Diğer bölgelerde kullanımına rastlanmamaktadır.

Uzunköprü’den öte be ördä getirdilē misir kıoanı ufaladılar. “Edirne ili ağızları/EK/s.152/103”

āavur yalvareye geçin dère ötēna kórkımaym yok bi şey dērken üç kişiyiz. “Edirne ili ağızları/EK/s.181/152”

Rağmen:

“-dığı halde, -la beraber, -a karşın” Arapçadır. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde çekim edatı olarak kullanılmıştır.¹⁰²

Arapça *rağman* sözcüğünden geçen bu sözcük bazı dillerde sontakı olarak verme durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmaktadır.¹⁰³

Kullanım alanı geniş olmayan bir edattır. Sadece Kütahya yöresinde görülmektedir. ğ harfi düşmekte *rāmen* şeklinde kullanılmaktadır.

Ona rāmen ben yalnız bi kıadın olduumdan “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s209/4”

¹⁰⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 69

¹⁰¹ Yong-Song Li Türk dillerinde Sontakılar s. 365

¹⁰² Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 77

¹⁰³ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.379

Sonra:

songra “-den sonra, -den itibaren” eski Anadolu Osmanlı ve Türkiye Türkçesinde songra şekil ve manasında kullanılmıştır. Ancak Latin alfabesinin kabulünden sonraki metinlerde sonra şeklindedir.¹⁰⁴

Aslen *son* “son” sözcüğünün *+ra*’lı yönelme durumu olan bu sözcük eski ve yeni Türk dil ve lehçelerinde bir sontakı olarak çıkma durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmış veya kullanılmaktadır.¹⁰⁵

Günümüz Türkçesinde yaygın olarak kullanıldığı gibi Anadolu ve Rumeli ağızlarında da yaygın olarak kullanılan *sonra* edatı ağızlarda *sora sura soyna* şekillerinde kullanılmaktadır.

Ondan sōrā, o güzelce jilātin kātlan jilātinlenir. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.136/40”

Ondan kerī Pazar günū halva düvünī yapārdıķ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s149/2”

Ondan kerisinē ekiyoñ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s174/7”

Ondan kereciime cumā günī de işēmizi yapādıķ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s149/12”

ğızı ğayrı ğına yaħdıħdan keli alī gelīrīz. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s168/13”

onnan kelli zabahsı ğayrı ğızı gelüllē alıllā. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s168/16”

ōnnan sōna nağışlı papılar terlikler yasiybız. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s102/5”

ōnnan sōra maramalar yasiybız ünnekli patikler yasiybız. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s102/6”

ınnan sıñ alarnıñ zōrlarına da birer bōçça bērebīz. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s102/12”

Annan sura bir kıız kildi. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s103/13”

Annan sōnra indi ol hāzır on yidi yaşınā kırdi. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s114/16”

Ondan sona gizi gerdeğe goyuylar. “Malatya ili ağızları/CG/s259/7”

¹⁰⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 84

¹⁰⁵ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.431

Aradan bir gün geçenden sonâ güzel damat geline bir taḥsi dutuyu.. “ Malatya ili ağızları/CG/s259/7”

Nadan soynâ söz kesildiği zaman da Kaḥardı kızın annesi bir saç kómbesi yapardı.. “ Malatya ili ağızları/CG/s359/2”

Ondan soyna “göre” yaparlar. “ Malatya ili ağızları/CG/s350/3”

Bu gad elleriñi öpenden soynâ gelini çıḥardıḥ pıḥarın başına. “ Malatya ili ağızları/CG/s334/18”

Yapanda soynâ diyiler dayı yolu olacak. “ Malatya ili ağızları/CG/s328/2”

Başını sarriḥ yıḥanandan sōḥa. “ Malatya ili ağızları/CG/s273/13”

Yemeği yiyenden sona háyırılı olsun deyip gēdiyōlar. “ Malatya ili ağızları/CG/s363/48”

Söz yūzzüğü kesilenden sōna bayramcalıḥ götürür.. “ Malatya ili ağızları/CG/s255/1”

Üç güden sōna getdih söz verdiler. “ Malatya ili ağızları/CG/s256/8”

Karpuz yetişenden sōra âriḥ baḥardıḥ.. “ Malatya ili ağızları/CG/s247/24”

âşık mâmitla elif anım undan sōna anası vârmış ĩtiyar benim gibi. “Edirne ili ağızları/EK/s.144/3”

Gidī ḩumaşçı gelir ōrdan undan sōra hadi ḩumaşçı geldi ḩumaşçı geldi bārımış. “Edirne ili ağızları/EK/s.144/19”

Hade bu şenígler gēttihtan soyra gene ğıjjj dedi. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.250/58”

Ondan sora anamız geldí. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.247/31”

Ondan sona buna benzer yaylalar falan var da yeni yapan yaylası derler. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/23”

İşde burda yerleşdikten soña bazı diyer yerlerde ...“Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/28”

Deve gittikten sona da bu tiren gelmiş vāsita ğamıyon “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.197/18”

Gelin inende sona tābi gelinne şīder āşam olurdu. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.455/159”

yāhut ta virecekse varırız bi hafta sora loḥum alırız. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.421/8”

bittikte sora bayrā ğaldırılılar hocayna. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.421/14”

az sorna gelmiş: barmaḥ nērdesen? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/41”

duzını atarsın ondan sorna da bişduḩten sōra soḥur “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.315/9”

sōra ilāni tandırn̄ üsdüne goruḡ, şaşmasını öne dokerik. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.119/4”

sōra arḡasura bēllenir ēḡgiri alın̄r ġazıl̄r.. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.143/9”

bizem köylüde nişan merese me yapıd̄ıhtan sora düḡun yapıncıya ġeder gate süretde ġedep nişanne görmez. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.6f1/4”

onnan sora bizim iki tene tiyarımız var idi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.167/32”

onnan sora Gürcü ükümeti ki buaralara gelecek diye o adam ġorḡusundan çıḡıȳyor. “Kars ili Ağızları/ABE/s.217/58”

sona bizim yüzbaşıya emir vermiş paşa, ileri. “Doḡu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/1”

ilkde senin çucun olur, sonra bakılmaz. “Doḡu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 35/2”

sora gel̄i tam içeri girecē sırada epsi okları birden üçüm ed̄iler. “Doḡu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 37/10”

Ta:

“-den ...-a kadar, -a kadar,- den beri” Farsçadır. Çaḡatay ve Anadolu sahalarında cümle veya kelimelerin başına gelerek beraber mana itibarı ile çekim edatı olarak kullanılmaktadır. Yalın sözlerle veya verme ve çıkma hali ile bir arada kullanılır.¹⁰⁶

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık olarak kullanılmadığı görülmektedir. Sadece Edirne ve Nevşehir illerinde görülmektedir.

Geçerken de dedik saptıḡ oraya ama tā kız oḡuyu. “Edirne ili ağızları/EK/s.125/6”

tā ezelden aded örnek gurmuşlar. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.170/19”

Üzere:

Aslen *üze* sözcüğüne *+re* yönelme durumu ekinin eklenmesiyle yapılmış olan bu sözcük eski yeni Türk dil ve lehçelerinde bir sontakı olarak kullanılmış veya kullanılmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOḖLU Türk Dilinde Edatlar s. 85

¹⁰⁷ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.535

Sadece Malatya ili ağızlarında kullanımına rastlanmaktadır.

Allah'ın emri peyhamberin gavli üzere giderler. “Malatya ili ağızları/CG/s364/1”

Üzerine:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın olmayan bir edattır.

Suyu o adamın üzerine döküyor. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s147/71”

Eyyüb pehemberin çoğ ‘ibadet yaptığına ihtirazi üzerine olı. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.247/44”

Onu üzerine İngilizler orden bahdiler ki bi şey yapemeyacağlar.. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/21”

Üzre:

Sadece Malatya ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Başım üzre gözüm üstüne derler. “Malatya ili ağızları/CG/s346/14”

Ayrı:

Sadece Malatya ili ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Kimse yanında yatmazdı, bennen ayrı. “Malatya ili ağızları/CG/s377/16”

Keri:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı olmayan, sadece Kırşehir ağızlarında kullanılan bir edattır.

Ana baba virdikten keri isderdi. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.280/52”

Ondan keri bi de anam didi: gediñ hadi yavrım. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.244/2”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA GÖSTERME EDATLARI:

Gösterme edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları veya eşyayı değil hareketleri işaret suretiyle gösteren sözlerdir. Onun için tek başlarına hiçbir mana ifade etmezler ancak bir cümlenin veya çekimli fiilin yanında vazifeleri belli olur. Bunlar umumiyetle gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler.¹⁰⁸

M. ERGİN “bunlar birini, bir şeyi göstermek için kullanılan, işaret sırasında başvuru edatlarıdır.”¹⁰⁹ Demektedir.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında gösterme edatları; a, aha, de, dey, ha, işte, ta/te, deyu, to.

A:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık kullanılan bir gösterme edatı değildir. Sadece ordu ili ağızlarında karşımıza çıkmaktadır.

Heçayesi de ne işde a halı a ğılī. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s194/50”

ã bu benim ğaşdım adam ömele gelirke, gidēkene işi bişirdik... “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s230/52”

Aha:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık kullanılan bir gösterme edatıdır. Bir çok ağızda *aha* şeklinde kullanılır. Bazı ağızlarda, Malatya, Erzurum gibi, *ahan* şeklinde kullanımlarına da rastlanmaktadır.

Vallahi ahan bi ğurcacıkdım. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s105/172”

Aħa burda bī baçça var. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s321/5”

Ahan böğün gidecük, ahan yarın gidecük bizi sövkediyle angarıya. “ Malatya ili ağızları/CG/s243/54”

¹⁰⁸ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 306

¹⁰⁹ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s.331

Ahan eñiřteniz. “Malatya ili ağızları/CG/s348/29”

Dumanı veriyoz, bi kapı açtik bal aħa beyle ahtı. “Malatya ili ağızları/CG/s323/5”

Aha şu galınlıħ şişi şurasına goydular bi karış bi karış garmırından.. “Malatya ili ağızları/CG/s269/13”

Kardaş aħa size bi pençe altın ne varsa alam. “Malatya ili ağızları/CG/s259/52”259

Aha! O heybeyi gör̄ersen? Oni getir. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Ahan ben de gel̄irem. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Ahan da inan inanm̄ırsan inanma. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Aradığın kitap işde burada ahan! “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Sorduğun ev ahandır. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Ahandır o ğeder iş ki cırlana ğeder çalış ki bitiresen. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Kor musan iki sahağdır arırsan ahandır daha. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Ambaħ gene devamsızlığa başladı. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

şişoni giyer aha bole düz biyaz. “Edirne ili ağızları/EK/s.237/9”

‘aħa saňa kim baħardı ne iđer ne yirdiñiz? “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.410/149”

Allah’a ğurban olım ekmişem ahan niye vermedi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.372/16”

ahā sinek napmış ki bi haftanıñ içinde sapsarı itmiş evi. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.120/54”

ahan da yede sekez yaşında ike üş tene çoceğe var. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.59/44”

aha bu sene bitmede. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.67/7”

“aha da geri geldim” dedi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.262/33”

Aha baħdılar bi ħana bir de elebir atdı ğel̄ir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.299/9”

Aha bölē olur. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s234/7”

De:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık olarak kullanılmayan bir gösterme edatıdır.

Dē tā mēmedāndan ařřā geliyodu. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s240/17”

Size ne di yişseniz güzel bekmez vr leğer var. “Malatya ili ağızları/CG/s332/10”

Dey:

Sadece Zonguldak, Bartın, Karabük ağızlarında rastladığımız *dey* gösterme edatı diğer ağızlarda kullanılmamaktadır.

Dy Şe atmiş ben yaşına giriya. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s153/3”

Ha:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yoktur. Sadece urfa ağzında gösterme edatı olarak kullanımına rastlıyoruz.

ha onın suratından zatan bu telefonu sattım. “Urfa Merkez Ağzı/S/s.152/4”

İşte:

Bir ęok ağızda kullanılan bir gösterme edatıdır. Bazı ağızlarda *işte* Őekinde kullanılırken bazı ağızlarda *işde* Őekinde de kullanılmaktadır.

işde ğonuşamadık der ğonuşmaa lüzum yoğ deriz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s218/20”

unnar Şindi işde oynama Őeyine başllar. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s253/6”

pancarı da işTe önce faslleyş bşrsn güzel. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s279/7”

u ğazuğları işTe ıyıp ble doğuyoğ. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s294/43”

bu da işte kızlar tiz kitsin anıñ artınnañ kibiK. . “Osmaniye tatar ağzı/F/s72/79”

dnyyu yihıyı yaz günüydü işte o sıralar artıñ endih. “Malatya ili ağızları/CG/s301/25”

işte ağalık golay mı olur ekmeğini yemeliler ki de saña hürmet edeler. “Malatya ili ağızları/CG/s347/13”

işte mektuplar dedi. İşte bu mendiller de ondan epsi ondan dedi. “Edirne İli ağızları/EK/s.157/18”

a işte aradığı adam budır. “Urfa Merkez Ağzı/S/s.131/56”

işte bibernen soğannan ezıldıhtan soyna onu birbirine yidırdıhtan soyna...“Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/69”

işte onun da yarışmasına girenler oldu, kıftenin de yarışmasına girenler oldu. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.131/75”

işde türkü ne bilirse herkeş çırırđı. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.194/1”

o da dirdi ki işte filanın ğızı “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.449/5”

işte ğız anası ālasın diyi birer türkü sölerdik. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.453/106”

babamın hayifini ‘ijde āhā biyle alırım ben. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.325/96”

işTe āmet ‘allāñ emri seniñ ğız çocūnu zeynebi ahmediñ ölu hasana allāñ emri peyğamberiñ ğavli birer ğişiniñ şādeti...“Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.198/33”

işde ğiñ dene anañdar ne isdeysen al şurayı bi adayı açmāysan. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/57”

Ta/Te:

Farsça *tā* sözcüğünden geçen Halasça *tā* “-e kadar” sontakısı verme durumundaki sözcüklerle birlikte kullanılmaktadır.¹¹⁰

Bütün ağızlarda olmasa da yine bir çok ağızda kullanımını gördüğümüz *ta/te* gösterme edatı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmaktadır.

Başladın Pazar günü āşamdan tēē son āşama ğadarı. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s149/8”

İçerdeki yanan kóz ta şu odaları ıldırdı. “Malatya ili ağızları/CG/s289/45”

Oturuşun yallah ğızahladıñ ta çaya indik. “Malatya ili ağızları/CG/s373/49”

Onlarından uğraşıyoduñ emme şimdi teo şimdi onlarda getti artıñ ne yapañ. “Malatya ili ağızları/CG/s327/54”

Ağa dedim ben bizi türkiye’ye götürüp te biz dedim, bañ burda bunca malımız vā. “Edirne İli ağızları/EK/s.183/3”

Bu çı kıfteleri te istabullara ğader ğetmiştr. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.203/4”

¹¹⁰ Yong-Song Li Türk Dillerinde Sontakılar s.441

Tê ünî istambullara qader yayılmıştır bu çi kıftênî. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.203/14”

Rusya'nın ta gömrü'lerini hep gezmiş, dolanmış gelmişim. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.232/(1-29)5”

Tê aşşağıda baħdım bi teke otlêyi. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.310/51”

Ta o zaman ğordüm ben. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.134/40”

tâ söküm zamanına ğeder. “Kars ili Ağızları/ABE/s.274/9”

evela cevizlik teslim oldu, biz ta nâyetinde teslim olduk. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s.40/5”

Deyu/Tö:

“te o anlamında Edirne ili ağızlarında görölür.”

Böran gene deyu ğavaqlân boyu ğadan yok mu ma sıdıqa? “Edirne İli ağızları/EK/s.205/48”

Tö bördan kırıldı. “Edirne İli ağızları/EK/s.207/48”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA KARŞILAŞTIRMA DENKLEŞTİRME EDATLARI:

Bağlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan grupları veya unsurları birbirine mukayese suretiyle bağlarlar. Bağladıkları unsurlardan genellikle önce gelirler. Mana bakımında dört çeşittirler. 1-karşılaştırılan unsurlardan birini kastedenler (ama...ama, ha...ha..) 2- karşılaştırılan unsurların hepsini kapsayanlar (da....da, eger....eger..) 3- karşılaştırılan unsurlardan hiçbirini kapsamına almayanlar (ne...ne) 4- karşılaştırılan unsurlardan birini denkleştirme suretiyle diğerinin yerine koyanlar (ya..ya) ¹¹¹

M. ERGİN “bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsur birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır. Bağladıkları iki unsurun, iki kelime, kelime grubu veya cümlenin arasına girerler.”¹¹² Demektedir.

¹¹¹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 261

¹¹² Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 333

Anadolu ve Rumeli ağızlarında karşılaştırma edatları; da...da, eğer...eğer, ha...ha, hem...hem, kimi...kimi, ne...ne, ya...ya, hı...hı, biryol....biryol.

Da....Da:

Ağızlarda yaygın bir kullanımı olmayan bir karşılaştırma edatıdır. Yine de Edirne, Erzurum, Erzincan, Nevşehir, Kırşehir ağızlarında görülür.

Benim fes de düşmüş ayakkaplā da aldı beni sırtına o kırların içine. “Edirne ili ağızları/EK/s.151/42”

Ğızı da bilirim olanı da. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.307/157”

Elhemdülillah çoğ şükür oğillarım da var gızlarım da var. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/45”

Daha çamaşırımız yunacağ_a nōrelim yatsam da düzenim yoğ ğağsam da. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.131/36”

Siz de biziñik biz de siziñik neğ_olacağ. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.136/57”

yane gız tarafe da oğlan tarafe da atlıların evlere dolanır geliller. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.133/12”

Eğer.....Eğer:

Ağızlarda çok sık olarak karşılaşmadığımız bir denkleştirme edatıdır. Erzurum ve Urfa ağızında kullanıldığı görülür.

Eğer göyun eğer sığır ne bulursağ alırdığ. “Erzurum Ağızı/SO/s79”

O zaman ben eğer de anam bir şey dāmedih. “Erzurum Ağızı/SO/s79”

Benim gözlerimin yaşına eğer de ağlamama anam şaşardı. “Erzurum Ağızı/SO/s79”

Eğer bahırsa uyır yoğ eğer gözleri yumuğusa ayığdır. “Erzurum Ağızı/SO/s79”

eğer az eğer çoğ. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.159/14”

Ha....Ha:

Ağızlarda yaygın olarak kullanılmasa da bazı ağızlarda kullanımına rastlanmaktadır.

ħa onuñ evinde ħa bizim ėmizde. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.../27”
ħa ulan uķarı vēr ħa ulan aŗŗā çek.. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s301/2”
birsini ķarı birisini kendi ha baķalım de baķalım yunanistan’dan Türkiye’ye geķiler.
“Edirne ili ağızları/EK/s.183/5”
hā dedeñ ha onnar ikisi de bir. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.441/37”

Hem....Hem:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın olan bir karşılaŗtırma edatıdır.

Hem reklamını yapıyoķ hem beŗ ğuruŗ isdifalanıyoķ. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s262/14”
Yigirmi iki sene hem amısine gelinlik etTi hem yüzünü örtTi. “ Malatya ili ağızları/CG/s266/8”
Hemi suçlu hemi ğüçlü olmuş adam. “ Malatya ili ağızları/CG/s276/9”
Em oynaylar hem taķı taķıylar. “Edirne ili ağızları/EK/s.139/38”
Hem kıreden alır hem oğlandan alır. “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.196/90”
Hem ħafızdır, hem ‘alımdır. “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.131/64”
Hem genç oldu hem de o ķurtlar ‘alaķ gölünde ķaldı. “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.247/29”
Hemi canım ğurban hem iki ğızım. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.340/25”
Hemi ğızını getirdim hemi kellesini. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.325/97”
Hem orda hem burda. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.224/10”
Vurulsun hem ireli hem geri. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.406/22”
Hem annımda hem ensemdede yara aldım. “Kırŗehir ve yöresi Ağızları/AG/s.432/42”
Onun babası duysa hem seni öldürür hem beni öldürür. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.178/32”
Ham aĝliyeller ham da diyiller ki “bu diŗi seyreglerin yanına san neķün ğetdin da sen bugüne ğaldın?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.210/20”
Kolliyī kendini amma hem atıyo hem kaķıyo. “Doĝu Trakya yerli Aĝzı/SO/s. 39/19”

Kimi....Kimi:

Bir çok Anadolu ve Rumeli ağzında kullanımına rastlanmaktadır. Bazı ağzlarda *kimisi* şeklinde kullanımı vardır.

Kimî evde düğünîni yaparlar kimî evde sessîz.. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.194/34”

Kimısı para kimîsi giyecak hediye eder. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.194/42”

Kimisi elli aliyi kimisi kırk aliyi. “Erzincan ve Yöresi Ağzları/MS/s.256/10”

Kimisi malımı meteder, kimisi davarını kimisi gündüni meteder. “Erzincan ve Yöresi Ağzları/MS/s.372/30”

Kimîsî fasulyadan pilav yapar, kimîsî türlüden pilav yapar kimîsî keşkek yapar. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.196/98”

Kimisini atar yerde vurursun kimisini atar havada vurursun. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.48/39”

Kimisini yığına wurmuşlar mesela kimisini daha biçerler. “Erzurum ili ağzları cilt II/EG/s.85/23”

Geldi geçdi hayal kimi diş kimi “Kars ili Ağzları/ABE/s.170/20”

O hot beyi mot beyi topladı getirdi ki kimisini çoban ede kimisini nahırcı ede. “Kars ili Ağzları/ABE/s.176/6”

Kimimizin miltanı var kimimizin pantolū yoḡ. “Kars ili Ağzları/ABE/s.186/3”

Kimisi davetiye bastırıyi kimisi de bardak dağıtıy. “Malatya ili Ağzları/CG/s.326/15”

Kimisi altı ayında yapıyo kimisi beş altı ayında yapıyō yaşına giriyo eyle yapıyo. “Malatya ili Ağzları/CG/s.327/31”

Ne...Ne:

Anadolu ve Rumeli ağzlarında kullanılan bir karşılaştırma ve denkleştirme edatıdır.

Ne esger ğalmış ne bi şey. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağzları/MEE/s128/33”

Ne ğarı biliya ne bi şî. “Ordu ili ve yöresi ağzları/ND/s219/23”

Köyümüzün ne misafiri biter ne de tazesı biter. “Malatya ili ağzları/CG/s337/9”

Ne kız oldum ne gelin. “Malatya ili ağızları/CG/s314/34”

İşte eşeğin guyruğu ne uzanıyı ne kısalıyı. “Malatya ili ağızları/CG/s281/4”

Ne teze cami ne ahpınar sanki malatyanın her tarafına ataş biraşmışlar. “Malatya ili ağızları/CG/s243/39”

Ne toz itsiydi ne soda ne de çamaşır suyu büyük kızına küllü su gordu. “Malatya ili ağızları/CG/s254/10”

e gelen var ne giden demiş. “Edirne ili ağızları/EK/s.178/60”

sen ne dilelem çengiği alabiliñ ne de getirebiliñ ne de varabiliñ “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.349/48”

ne günümüz günüz ne gicem gice. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.330/45”

o da ne inem ne cinem demiş, Allah’ın güluyim. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/62”

ne topinin ğmasını teslim etti ne silah mehanizmasını teslim etti. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.233/(1-29)15”

ne annem biraşdi ne de gardaşlarım biraşdi. bize de helil çawuşınan barabar düzüldü. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.130/45”

şinde elesine çayır düşmüş ahpın düşmüş haç ne ekir ne biçir. Başhasına icar verir. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.174/49”

sudiya buna ki sordiler de diyemediler ne havanın pusuni ne de saatını. “Kars ili Ağızları/ABE/s.233/85”

e şimdi ne ğarsda bişey var ne erzürümde bişey var ne ğarakösedede bişey var. “Kars ili Ağızları/ABE/s.235/67”

Ya...Ya:

Bir çok ağızda yaygın olarak kullanılan bir edattır. Osmaniye ağızında ye şeklinde kullanımı vardır.

Beş on arşın basma, ya bi olağ ya bi gullu aliverilēdi.. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s235/18”

Ya kesmesini bilemediñ ya çalmasıñı “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s121/115”

Ēndürī aşşā ya odun yapı ya aç yapı. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s176/20”

Ya sâde siyah veya sâde beyaz. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s257/10”

Ya malı ölse veyahud herhangî bi zarar gelse u adamı ürsuz dutallardı. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s/10”

Ye malay bolsa, bitini, közini boyıñ, ye herkezniñ kólunu öptüresin. “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s72/56”

..onlar vermeye karar verirler ya bilezük ya da bir altın.. “Malatya ili ağızları/CG/s311/2”

Ya üç lira ya iki lira odununa göre onūnan evin eskikini görürdü. “Malatya ili ağızları/CG/s333/44”

Onu eylecene ya kermise ya halburun üstüne gorduğ gurudurduğ. “Malatya ili ağızları/CG/s278/9”

Ya var ya yok. “Edirne ili ağızları/EK/s.214/35”

Bahısan ya merkeblen ya deveden ya başka.. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.176/62”

Ya derdî söyliyecahsan ya da ben seni başî vurdırram. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.248/12”

Ya dayısının arvadı ya ‘emísínin arvadı. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.193/14”

O zaman altındı. ya yirmi altın ya... “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.452/97”

Ya hacı emmi öldü ya onu gödü demiş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.304/88”

Ya onnar bizim arhamızı alacağ ki biz rahat edeg ya biz onnarın arhasini alacaylı ki rahat edeg. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.19/110”

Nöbetci ya yan değışmeye gelir ya da ermenidir, efendime söyliyim. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.142/75”

Ben eşitmişem kime yıhılırsan ya oğlumsan ya gardaşımsan diyer. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.169/51”

“ya yolum ya haşlığım” der. “Kars ili Ağızları/ABE/s.262/63”

Ya seni öldürëcîh ya da gidecih. “Kars ili Ağızları/ABE/s.299/7”

Hı..Hı:

Sadece Zonguldak Bartın Karabük illeri ağızlarında kullanımına rastlanmaktadır.

Hı..hı..! denüşük kóyden geldi. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s108/280”

Bir Yol...Biryol:

Sadece Malatya ili ağızlarında karşılaştığımız bir edattır.

Dağda uyurken birol o bekledi ben uyudum, birol ben bekledim. “ Malatya ili ağızları/CG/s287/47”²⁸⁷

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA KUVVETLENDİRME EDATLARI:

Türkçe’de bağlama seslenme, cevap, karşılaştırma vb. çeşitli edatlar cümle içinde asli vazifelerine ilave olarak te’kit vazifesi de görürler. Bunlar arasında da/de dahi/dakı/takı, bile, ma/me ok/ök ki/kim yeme/yime vb. kelimeler asli olarak kuvvetlendirme edatlarıdır. Diğerleri ise cümle içinde değişik durumlarda ve bazen te’kit vazifesi görürler.¹¹³

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kuvvetlendirme edatları; amma, asla, bile, da/de, daha, dahi, gene, hatta, hem, ise, ki, muhakkak, mutlaka, öyle.

Amma:

Bir çok Anadolu ve Rumeli ağzında kullanımı vardır. Bazı ağızlarda *emme* şeklinde kullanılmaktadır.

Esgēden emme ğızlā. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s214/5”

emme gine yemekler u yemek. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s170/8”

amma şindi buralarda ğacaduğ. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s273/4”

üsdüme yarişiyē emme yapamēyā. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s138/6”

bēyle bī faķirlik vardın ámmá şindik biraz sayğı yoķ. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s169/15”

.. indi iş işlep yeri y amma, tirildim, kıymeti yoķ “Osmaniye tatar ağzı/FÖ/s104/85”

Babam eyle anladırdı amma yüz, yüz elli senelik laf n’olucağ işte. “ Malatya ili ağızları/CG/s306/6”

¹¹³ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 218

İşte gine askerlik yapıyım amma yoğ göynüm yoğ. “Malatya ili ağızları/CG/s242/5”

Eme bazısıña bħama. “Malatya ili ağızları/CG/s338/4”

Torunlarım çoğ emme bir gün geliylër ikinci günü gelmiyeler. “Malatya ili ağızları/CG/s276/11”

Amma ħalalını ħaramını Allah bılır. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.130/39”

Amma bu sene ħelep rus dolmuş. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.214/15”

Eyvah dedı gız amma vërdiler bi dāfe. “Kırşehir ve yöresi Ağzıları/AG/s.385/247”

Amma dëzeleri òlanı giri geldi. “Kırşehir ve yöresi Ağzıları/AG/s.349/34”

Peki seni bıraħmağ ğolay amma padişah seni bıraħduğumuzu duyarsa bizi öldür.
“Erzincan ve Yöresi Ağzıları/MS/s.252/151”

O halde siz bizi bi ğorseñiz nebim töz toprāğ kir çalıırığ amma zor bizim geçimimiz
zor ğazanmaynan ğopmaynan. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.143/33”

āşığım amma saz çalmasını bilemem. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.163/65”

Söylemeyi söyledi amma ve lakin annamadığ. “Erzurum ili Ağzıları/EG/s. 305”

Dëdim wur amma dëdim acısı bir yerden çıħar dëdim wur. “Erzurum ili ağızları cilt
II/EG/s.23/13”

belkë bir on on beş pare köyün şenniği Sipğoron tepëye yığıldı çocuğım emme söyliller
işidirim. “Kars ili Ağzıları/ABE/s.198/15”

Olur mu yahu beş lirā amma yaptın hā yirmi lirā dedim bu sefer ne_āpıyorsun ba dedi.
“Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/14”

Asla:

Ağızlarda kullanım alanı sınırlıdır. Sadece Malatya ili ağızlarında görölmektedir.

O adamlar barışmasa görgüde koymayacağ görgüde asla küskün diye bi şey olmayacak.

“Malatya ili ağızları/CG/s297/11”

Bile:

Kullanımı sınırlıdır. Sadece Malatya ve Erzincan yöresi ağızlarında kullanılmaktadır.

Aynı köyün içinde olsağ bile gine gelip atnan götürürlerdi. “Malatya ili ağızları/CG/s320/7”
sâkinenin ben yüzini görmedim ğardağ. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.258/8”

Da/De:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır.

Sen şindi ğalkmıññ tek başıña köyünü kentini kütâyanıñ doleşceñ da. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s151/22”

O da tanıdını aqrabāni ve hısımlāni götürülē. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s139/179”

ArĶādeğ de yanımda olcek da. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s169/2”

Az dâ vurüyo çok da yok. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s139/179”

Bu iş de burdan biter. “Malatya ili ağızları/CG/s247/10”

Tóyde hep zenginler de onu giyerdi.. “Malatya ili ağızları/CG/s280/23”

Onlar da bize bi hafta möhlet veriñ oğlunuzu sorağ siz de bizi sorun. “Malatya ili ağızları/CG/s245/3”

O idare soyhayı da götürmüş. “Malatya ili ağızları/CG/s242/28”

Ahşam nahır gelsin de hangisini begenirsen elet dedi. “Malatya ili ağızları/CG/s242/4”

Da böyle koydun. “Edirne ili ağızları/EK/s.141/34”

Gece o zamannar da çok pıranlık. “Edirne ili ağızları/EK/s.181/61”

Ha bakalım de bakalım. “Edirne ili ağızları/EK/s.185/63”

Ērkekler de damada bi taht bezerler. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.196/77”

O da ondört yaşında bi kız olī. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.225/32”

Ama píssık te hēç gitmī gennilerden. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.231/146”

Ĝızı da bilirim olanı da. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.307/157”

āladılarsa ben de āladım. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.393/34”

Gelesēn dedim sen de dinleyesēn. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/29”

Bi de bi arħedaşımız var. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.259/16”

Nene ha bi de sen söyle de ben de bi belliye-durım. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/39”

Añğarada nirey gezeceñ sekiz guñ ölüde durdum, sekiz guñ de ðünde durdum. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.127/24”

Bu felaket başına geçdi burda su sat da kendini idare et. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.14/9”

Bir de baħir ki bi ğafile gelir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/21”

Onan sora da ortaluħ birez sanki düzeldi millet geldi yerleşdi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.233/101”

Bunnari da çoħ doladırdiler dutacağdılar. “Kars ili Ağızları/ABE/s.232/67”

sudiya buna ki sordiler de diyemediler ne havanın pusuni ne de saatini. “Kars ili Ağızları/ABE/s.233/85”

şimdi âmet â da dızgallı. “Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/21”

Daha:

Hepsinde olmasa da bir çok ağızda kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır. *dā* *daa* şeklinde kullanımları vardır.

Yarın demiş, a tā güzel olacak demiş. “Edirne ili ağızları/EK/s.127/29”

birāmadı u dili siz tā ĩ bilirsiniz. “Edirne ili ağızları/EK/s.155/28”

on metre haviya yükselĭ bi daha puşın içine düşĭ. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.250/70”

bi dene daha vardı, onnan barabar üçini de vurdılar. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.283/13”

ben de deha küçüğüm. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.300/12”

o yannın daha saħat yoħ. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.250/90”

bālm dā ne diyecāñ! “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/27”

ölum_mar yĭrm_iki yaşında asgerden daha yiñi_eldi. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.142/12”

atdım oaradan bir daa aħşam namazı zamannarıdı. “Kars ili Ağızları/ABE/s.217/36”

hele Gürcü ĩnmemiş Posofa daa. “Kars ili Ağızları/ABE/s.217/64”

ğahduħ bir daha ğaşduħ. “Kars ili Ağızları/ABE/s.232/35”

burā ayna bakaym bālarsın dā ne_āpársın sora, şimdi onlar vardı. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 31/2”

Dahi:

Sadece Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanımına rastladığımız bir edattır. Ben yatsam dahi o dúúnüñ içerisinde bulunuyum. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.215/88”

Gene:

Çok sık olmasa da bazı edatlarda kullanılmaktadır. Aynı köyün içinde olsağ bile gine gelip atnan götürürlerdi. “Malatya ili ağızları/CG/s320/7”
Gene su gelse benim dedim yer gene ıalkıcağ. “Edirne ili ağızları/EK/s.124/27”
Hade bu şenígler gèttihtan soyra gene gıjjj dedi. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.250/58”
Yimegí yere tökerler ki birez soyra gene yiyecağlar. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.229/93”
Gene yeğitden çoğ bir zeynet ediyö. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.190/57”
Gene qızı bir araya goyyo, gene bişî yoğ. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.190/58”
Gine size yüzer altın daa verecem. “Kars ili Ağızları/ABE/s.191/115”
O gene bêle atın üsdüne Celal Bek halit paşa geliller. “Kars ili Ağızları/ABE/s.242/8”

Hatta:

Ağızlarda kullanımına çok sık olarak rastlanmayan bir edattır. Hette ba’zısını bêle boyalı gördim. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.160/44”
Hattâ bir gún nevşeyirliler gelmiş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.267/52”
Yorğunnuğ hetda nefsem bele düşmeş uyumuşam. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.138/18”
Hetda maaş bile vererdi. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.138/24”

Hem:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Malatya ili ağızlarında kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır.

He yau diyo hemi de kereyi eritmiş oldık erinik yağ götürücek. “Malatya ili ağızları/CG/s359/28”

İse:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Malatya ili ağızlarında kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır.

Sahan ısa legen ise nese işte o kabı da verin. “ Malatya ili ağızları/CG/s258/21”

Ki:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında yaygın olarak kullanılan bir kuvvetlendirme edatıdır. Hemen hemen bütün ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. Ağızlarda *kin kını kı kun* şekillerinde kullanımlarına rastlanmaktadır.

Gelip varyola bağıyola kı hem bõmuşlâ hem ellēni arkasından bālamışlâ. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s229/128”

Biyõ lâf çıkādıykın oranıñ esgeri bizim buradan kimse yok ğālî. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s185/85”

Demiş kin onara siz burada duruñ ...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s197/1”

Paşa dediykin “kümürüye gidem kümrüden tirene binem batuma çıkam. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s191/73”

Sırf düyün evinden tēmin edilir kim u adamıñ şerefine gelennere unnar ağârlar. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s239/69”

Öteki deyo kıını “eleiñ kaçâ!” deyo. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s147/77”

Deyo kıu buna “çair eve una öldürem”. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s228/123”

Öne çağıryos kıun odanın içi şengildeyo. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s212/39”

Neyikin bu, nõlduyukun felan dēken meyēsem...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s192/121”

Eski yoğ uğun bilebilirmiyin. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s187/154”

Başka bi şē bilmüeyon kıum. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s219/43”

Bizim ülkeye gelince kemale deyo kum padişah var o günnēde...“Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s183/21”

Hinci mevlüdde mikine? “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s171/54”

Kitabı yazâkan aqlında tutamazkine hePsini. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s171/42”

Bu gafle derler ki gızıñızı begendik siz diyisiz. “Malatya ili ağızları/CG/s245/3”

Bıçağı başa ver ki ben yıram diyi. “Malatya ili ağızları/CG/s252/54”

Gettim ki bitmiş dizim gırıldı. “Malatya ili ağızları/CG/s242/28”

Bi avuç tuz atarılı gi bayatımasın diye. “Malatya ili ağızları/CG/s248/4”

Kóyde cuka şalvar giyer geçim deye bi şey yoğudu Ku. “Malatya ili ağızları/CG/s347/3”

Gölüyo hu getire. “Malatya ili ağızları/CG/s350/1”

Bahıyo hı ip şalvar çarığ ayağında. “Malatya ili ağızları/CG/s351/7”

Yimañnan bitmī ki. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.229/88”

İstemek ki falanıñ malında mülkünde gözümüz olmaz. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.215/96”

Arhadaşlarına dimiş kine: siz çiğdemneri ğazıñ da ben siziñ çentalarıñızı beklerim.

“Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.258/3”

Dimiş gi: fañı onu görünce dimiş gi fañı dimiş gidme. “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.364/3”

Dēyim ki ule Mısdafa aqğıllı dur ğalğar dögerem seni. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/30”

Çifde tol mu ki Şevketiñki? “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.127/28”

Muhakkak:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Kütahya yöresinde kullanılmaktadır. diğér ağızlarda kullanımı olmayan bir edattır.

...ğız tarafından bir sofrā iki sofrā alıkor muğāğgaÇ, güvē salma yapcaksa. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.139/146”

Mutlaka:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Erzincan ve yöresi ağızlarında kullanılmaktadır. Diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

Hemen hatırlıyı ki mutlağa budur, deliğanni geldi gine. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.252/99”

Hemen ğız anniyi ki mutlağa gine o oğlan yapdı. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.252/125”

Öyle:

Sadece Edirne Urfa Nevşehir ve kars illerinde kullanılmaktadır. diğer ağızlarda kullanımı görülmemektedir.

Undan sōra dūnūm ūle oldu. “Edirne ili ağızları/EK/s.132/5”

Bulğuru kaynadırız dīl kūsķusu ūle yaparız. “Edirne ili ağızları/EK/s.132/8”

O öyle bu büle bunu bayā şeyttik, o arada oynadıķ. “Edirne ili ağızları/EK/s.169/77”

Ēle bi sevī o pīssīgī hēç bi şe kīmīn degīl. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/40”

Alaca düşüncü üzüm yinmez öyle pek eşgi olur. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.122/40”

Titiriyor neğise efendim sağa söylüyüm ğardaş bu öyle bir zarbınan basdı ki dedi “Kars ili Ağızları/ABE/s.254/118”

Üle_ya bu olmıyaydı amma ē. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 33/9”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA SORU EDATLARI:

Tek başlarına manaları olmayıp ancak cümle içinde mana ve vazifeleri ortaya çıkan sözlere edat dediğimize göre Türkçede kelime, kelime grubu yahut cümlelerden önce veya sonra gelerek soru mefhumu ifade eden bütün sözlere de *soru edati* denilebilir. Yalnız bunlardan bir kısmı soru mefhumunu tek başlarına ifade ettikleri halde bir kısmı mu/mü/mı/mi veya ne/ni edatları ile birlikte kullanılırlar.¹¹⁴

¹¹⁴ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 269

M.ERGİN bu konuda “bunlar sorma ifade eden, soru için kullanılan edatlardır. Sorma edatları söz arasında başlı başına başka kelimelere bağlanmadan kullanılır ve soru ifade eder.”¹¹⁵ Şeklinde görüş bildirmektedir.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan soru edatları; acaba, ha, hangi, hani, kaç, nasıl, ne, nerde/nerede/nereden, niçin nedir, he mi, hı.

Acaba:

Bir çok ağızda kullanımına rastlanmaktadır. Bazı ağızlarda *aceba ecep* şekillerinde kullanımları da vardır.

Telëfon çıKmadı fırçaya, märebe olan yere aceba neyikin bu .. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s292/120”

Mesela kúyge kiliş tarihi acaba kaç tarihinde? “Osmaniye tatar ağızı/FÖ/s92/170”

Eh anasını ne yapayım acabā? “Edirne ili ağızları/EK/s.169/87”

È ula sen bu keder konuşisan ‘ecele ev sahibisinin müse’desi var mı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.155/87”

Yapamadığımız ‘acebe dürüstliğimizden mı yoħsa rızkımızın darlığından mı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.130/34”

Sizin ‘aceba bu kazandıġiz ĥalal mıdır ĥaram mıdır? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.130/43”

orda bizim sene bin doħuz üz ġāç_ıdı acaba? “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.283/16”

Acebá bunnardan zevk mi alırsıñ. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.428/84”

Ecep bu muydu ki başġa mı? “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.307/169”

Wula bu adamın derdi neyidi âcaba? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.251/35”

Bunu görmek aceba mümkün mü? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.251/49”

“aceb adımı mı bilemediler ola aceb nikâmı mı ġıyamadılar ola adım Habibê Habibê” demiş. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.146/5”

Hasan bey diyir ki ħoroġli bu gariyi alacaħ mi eceleba? “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.21/166”

¹¹⁵ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 331

biz acaba nasıl gidip de bunun üstünden köye çıkacayız. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.86/60”

ama ben bakamadım ki ecep atının rengi neydi gendi resmi neydi. “Kars ili Ağızları/ABE/s.167/29”

“ben buni acaba naynān ğandırırım da ğapiyi atım?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.210/5”

Ha:

Sadece Kütahya ve Erzincan illerinin ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

Şunuñ adın mı? Bunuñ adına hā? “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s203/6”

İkiz binsez götürmez hē? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.270/1”

Hangi:

Bütün Anadolu ve Rumeli ağızlarında olmasa da bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir.

Hangisi usta, angisi kalfa, angisi çırağ? “Edirne ili ağızları/EK/s.143/51”

Filan ev nerde fişmekan ev nêrde, hangi maħlede nêrelıĝa girecaĝı? “Urfa Merkez Aĝzı/SÖ/s.227/28”

Metel ney bilirim_a, nebim hañĝı biri zēnimde ĝalır. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.120/51”

hanĝısı bālım gelirse Ürgübün baracı ĝibi bizim de suyumuz çıĝarsa zarzavatlarımız iy olur. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.167/41”

hañĝı nekdebde oħuyor nebim dā bu sene çıĝdı dā. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.182/167”

e bir illac terkib etdirecey/sen ki hangi yara olursa olsun o yariya tøy/tüĝün zaman yarayı gaynadacağ.. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.15/61”

paşa başladı ki yüzbaşım dēdi bu hangi bölüg dēdi. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.24/46”

bir Cuma aḡşamı bir hange gæce münasep gelirse o gæce getædler gelene endereller.

“Erzurum ili aḡızları cilt II/EG/s.61/26”

hangisi, kimi vuruyoḡsun sen? “Kars ili Aḡızları/ABE/s.238/32”

Hani:

Hani edatı bir çok Anadolu ve Rumeli aḡzında kullanılmaktadır. bazı aḡızlarda *ani hani* şeklinde kullanımı vardır.

Ani bu aralık ayında aralıkniñ on bişinde.. “Osmaniye tatar aḡzı/FÖ/s133/133”

İski bir kuyı bar idi ani bilki siz bilmiysiz, bizniñ zamanıbizda. “Osmaniye tatar aḡzı/FÖ/s93/242”

Min hani bir kaç senedir mında Őetmim. . “Osmaniye tatar aḡzı/FÖ/s74/126”

Hani ḡocıya güvenī ya. “Urfa Merkez Aḡzı/SÖ/s.215/11”

Hani bizim dedelerimiz de Türkmen ya Türkmen aşireti geldi, gidelim onuñ hoş geldine varalım dimişler. “Kırşehir ve yöresi Aḡızları/AG/s.274/11”

Hani Şüle ḡıvraḡ olurdu. “Kırşehir ve yöresi Aḡızları/AG/s.450/35”

Hani otuz sekizde zelzēle oldu ya? “Kırşehir ve yöresi Aḡızları/AG/s.299/30”

Hani ya yaḡında toḡtur? “Nevşehir ve Yöresi aḡızları/ZK/s.131/15”

Hani ḡızı sınıyacaḡ biliyoñ ñu? “Nevşehir ve Yöresi Aḡızları/ZK/s.189/10”

Hani esgi hēkālار bunnar duyariḡ da. “Nevşehir ve Yöresi Aḡızları/ZK/s.189/35”

Allah belan vere hani ya? “Erzurum ili aḡızları/EG/s.12/37”

Hani denizde garadenizde. “Erzurum ili aḡızları cilt II/EG/s.32/87”

Orden biz ufaḡ çıḡde yaşımız hani tam ike sene asgerliyḡ yapıḡdan sona teyhral buraḡdular geri geldiḡ. “Erzurum ili aḡızları cilt II/EG/s.48/47”

Evvelden hane kafi gelmeş bizden almeş ya gætdiḡ gene gendi yerimizi aldıḡ. “Erzurum ili aḡızları cilt II/EG/s.135/68”

Hani ya onun eyi adami ben_ idim. “Kars ili Aḡızları/ABE/s.239/67”

Kaç:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında sadece Edirne ve Urfa illeri ağızlarında kullanımı vardır.

Dedim kaç paraya bunnar gidiye yav dedim. “Edirne ili ağızları/EK/s.148/28”

Otellerin üzerinde kaç kişi kalacağ.. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.159/8”

Ben giyerim kaç gişi dâ giyer. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 32/13”

Nasıl:

Yaygın olmasada bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. bazı ağızlarda *nası* şeklinde kullanılmaktadır.

Herkez üçü de birmiş nası bilsinler? “Edirne ili ağızları/EK/s.143/70”

“bacım sen yalavız nasıl gidisen?” “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.227/25”

Nası satılırdı esgiden gızlar hâ? “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.408/82”

El gader bālikte nası yatıyo? “Kırşehir ve Yöresi Ağızları/AG/s.406/21”

Ekmeğ h̄muri nasi yuğiriyle h̄muru? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.256/1”

Bulgur neşāl gaynadılır söyleyim saña. “Nevşehir ve yöresi ağızları/ZK/s.119/1”

Nasıl çāre bullım. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 37/6”

Ne:

Sadece edirne ve Kırşehir illerinin ağızlarında kullanılmaktadır.

Aba dūlar sen ne yaptın? “Edirne ili ağızları/EK/s.154/7”

Elinde ney olı’yō oñu hē? “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.445/17”

Ne tarafından tutsam bişe demiyo ki. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 31/4”

Nerde/Nerede/Nereden:

Bazı ağızlarda kullanıldığı görülse de yaygın olarak kullanılan bir edat değildir.

Annamış nērde be? Filan yerde bu. “Edirne ili ağızları/EK/s.145/36”

Be çöcüm dēyi kaç gecedir nerededin? “Edirne ili ağızları/EK/s.145/37”

“nerden gelisen?” dēyi. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.159/19”

Barmağ nerdesen? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/48”

Nerden geliyin? “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.252/251”

He nere? “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.139/66”

Paşa dedi ki ölüm nerē atarsınız. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 32/3”

Şimdi sen bana, nerden gelem ben sana demedim mi “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 31/5”

Nereyi mi sorma bana. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 38/11”

Yesirlikde nīrye gittīsek ekmēmizi aldık. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 41/3”

Niçin:

Sadece Edirne ilinde kullanımına rastlanmaktadır. Diğer ağızlarda kullanılmadığı görülmektedir.

Siz benim kızanımı öldürmüşsünüz, niçin yaptınız öldürdünüz? “Edirne ili ağızları/EK/s.146/90”

Şmide bana dese ki bu türün neyē otuz bu deyil. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 31/6”

Nedir:

Sadece Erzurum ilinin ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Ana! -nedir? –bene birez su ver. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Şah nedir! Oğlum dādi. “Erzurum Ağızı/SO/s85”

He Mi:

Sadece Erzurum ağızında kullanılmaktadır.

Buni bene verirsen he mi? Dedigimi duyīrsan he mi? “Erzurum Ağızı/SO/s85”

Hı:

Sadece Urfa ağızında kullanılmaktadır.

Bunu yüz on bine niye satısan hı? “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.179/14”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA TEKERRÜR EDATLARI:

Bunlar umumiyetle fiilden önce gelerek hareketin miktar ve tekerrür sayısını tayin eden edatlardır. Gramerler bunları miktar veya tarz olarak kabul ederler. Bizce edat sayılmaları daha uygundur. Çünkü tek başlarına oldukları zaman hiçbir manaları yoktur.¹¹⁶

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanılan tekerrür edatları; daha, defa, gene, kerre, kez, yine.

Daha:

Sadece Urfa ağızında kullanılan bir tekerrür edatıdır. Diğer ağızlarda kullanımı yaygın değildir.

Ay daha parlağ daha büyük “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.139/40”

Defa:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı kısıtlıdır. Sadece Malatya ve Erzincan yöresi ağızlarında kullanılmaktadır.

Ögülecek göze gider bu sefer. “Malatya ili ağızları/CG/s248/3”

Gétdüm benbi ğaş defa emma illaşlamadılar. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.259/17”

Gene:

Bir çok ağızda kullanıldığı görülmektedir. *gene* şeklindeki kullanımının yanında *gine* şeklinde kullanımı da vardır.

Gene bu gafla havalas sōğūh baryama iki gün var. “Malatya ili ağızları/CG/s264/15”

¹¹⁶ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 309

Bahđım perişan gene ki tiren var ıdı heç bir yerden aç kalan olmadı. “ Malatya ili ağızları/CG/s361/4”

İşte gine askerlik yapıyım amma yoğ göynüm yoğ. “ Malatya ili ağızları/CG/s242/5”

Gine mevlüd oğuduruğ misafir çağırırđ. “ Malatya ili ağızları/CG/s260/5”

Gelirdiđ gene bu soluğlar olurduğ yatar káđardıđ gene sabağına kağar ağşam oturuğ odalarca. “ Malatya ili ağızları/CG/s260/5”

Dönüşün gine hediye alıp gėdiyik eletirler. “ Malatya ili ağızları/CG/s246/20”

Bağardığ ki gen genne dımır dımır Kan çığardı. “ Malatya ili ağızları/CG/s279/33”

Örda soyunduğ orada giyindik, gene yerimize. “Edirne ili ağızları/EK/s.147/15”

Gine hergünki gıbı devrıdayım ėdi. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.139/45”

Pisigi elinde götürmiş hemen gene orda ekmėy yiyecik dėmiř İğci baba. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/53”

Uřađlar peg eziyetli ya, bađıyoñ gine de atacađ dāssiñ ya, nōrūñ. “Nevřehir ve Yöresi ađızları/ZK/s.120/57”

Sōna şide harman vağdı açarığ balı var ısa alırđ ōsa gine ğapa’dırığ. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.153/26”

Kerre:

Malatya ili ağzında kullanımı vardır. Diğer ağızlarda kullanımına rastlanmamıştır.

Bir kerem ırağmatlığ babam size ömür, benim adamım geliyi bağ dedi. “ Malatya ili ağızları/CG/s295/5”

Kez:

Malatya ili ağzında *kez* edatı yerine aynı anlamda *gala* edatı kullanılmaktadır.

Sabağdan geldiler başımı bağladılar bu ez düğünçü geldi. “ Malatya ili ağızları/CG/s256/9”

Bu kala kurban cem bitenden soynā herkeş teker teker çığan lokmasını alan gėder. “ Malatya ili ağızları/CG/s344/26”

Ezel başlığ vardı bu gala düğün olur. “ Malatya ili ağızları/CG/s271/5”

Gahıyıh gedyik gahıh bu gala mezerliklere gidiyik. “Malatya ili ağızları/CG/s246/15”

Bu gale óküzleri Koşarlardı. “Malatya ili ağızları/CG/s273/5”

Yine:

Kullanımı yaygın olmayan bir tekerrür edatıdır.

On gün araya geçiy yine bahıy kız orda. “Malatya ili ağızları/CG/s259/50”

Cebecide gine nöbetimizi teslim alduh. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.24/66”

ANADOLU VE RUMELİ AĞIZLARINDA ÜNLEM EDATLARI:

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle yahut da hislerin yorumlanarak “ses” şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak manalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşekkül ettikleri müstesna örnekler de vardır.¹¹⁷

M.ERGİN ünlem edatları konusunda “bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.”¹¹⁸ Demektedir.

Anadolu ve Rumeli ağılarında kullanılan ünlem edatları; a, abu, aferin, ah, aman, ana, anam, ay, ba, babo, barı, bo, daha, dey, di, ee, eh, Allah, ey gidi, eyvah, ha, haşa, hadi, hadi/haydi, hay, hey, hü, ih, keşke, ma, ma’alesef, o, of, oh, ola, oy, paşa, ta, tu, uş, uy, vallah/valahi, vay/vey, vıh/vış/vıy/vi, ya, yallah, yazık, vah.

A:

Kullanımı yaygın olmasa da bazı ağızlarda kullanılmaktadır.

Elek_alıñ_a! ğalbır_alıñ_ă! ğalbır_alıñ_a! “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.147/76”

ă! ben çap çalaylıycam “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.146/55”

¹¹⁷ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 293

¹¹⁸ Prof. Dr. Muharrem ERGİN Türk Dilbilgisi s. 329

ā dēya “ana būba” dēya. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s132/124”

Aāā... dēyala “bu güzel bi tēbiye ōlmuş” dēya. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s132/134”

Ē ardaşım a ben gidim organize alım. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.216/48”

Abu:

Bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. *abu* şeklinde kullanımının yanında *abo abov* şekillerinde kullanımları da mevcuttur.

Abō! Abō!.... yayan İşeynin altına, sopanın biri bi yanına biri bi yanında. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s203/17”

Ōbu, aradan bi hafta geçmiş... “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s156/8”

Gelir burda baña neler eder abov.. “Malatya ili ağızları/CG/s376/25”

Amō ... sākine gendimi yiñemedim. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.309/232”

Abō.. burda sizinnen miydi yo bayram inañ mı? “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.307/167”

Abō cırd oynama ne dimeg yāni! “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.387/43”

Aferin:

Edirne ve Erzincan yöresinde kullanıldığı görülen bir ünlem edatıdır.

Oudum böyle birinci sırayı āferim yeter dedi. “Edirne İli ağızları/EK/s.170/14”

Aferim ız sane İhyā oldun. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/56”

Ah:

Ordu Edirne ve Kırşehir illerinde kullanılan bir ünlem edatıdır. Yaygın olarak kullanılmamaktadır.

A Eminem Eminem aslan Eminem. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s246/43”

Ah be ferat dedi askeriye tatbāta ıkmıştı burayı dedi bi suvan düşürmüşler. “Edirne ili ağızları/EK/s.168/42”

A hālım saña mālīm ossun ar ōlum “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s./21”

Atatürk ah ölmeseydi yonanın goduydu, selâni de aldıydı. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.369/42”

Aman:

Bir çok ağızda kullanılmaktadır. bazı ağızlarda *amanın amandır* şeklinde kullanımları olsa da yaygın olarak *ama* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Benim filân günü düğünüm va, aman goñşu kimseye veme baña ve .. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.137/103”

Amanñ yayıyom, küsüyom, göcam bôle ayâ gırıldı. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.230/51”

Aman oğlum zinhar zina etme ha! “Malatya ili ağızları/CG/s369/13”

Aman yavrum ne diyem ben. “Malatya ili ağızları/CG/s314/19”

Kimi der amân ne gaddek cehiz vermişler. “Malatya ili ağızları/CG/s256/7”

Amanın gız yetiş dedi. “Malatya ili ağızları/CG/s373/52”

Aman oğul gŞt bir ayniya baĥ, senin neren güzel “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Aman hanım bu Çingen ğızı gene bize bir iş Şdeceh. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Aman hanım ğurbanın olim beni bir gizle. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Aman sen bülürsen buni bege deme. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Amandır hele baĥ ki ne Ştdi. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

E kayrı aman anne sen bilmez midin gelin alcâni da bunu İtiyar yaşında neden aldın sen? “Edirne ili ağızları/EK/s.125/22”

Aman dër baĥar ki píssígı de yanında. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.232/163”

Gelinin parmâna yâ çaldırırlar ğaynaniya, aman size yâ gibi bulaşsın. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.402/137”

Amanî! Tosgabanın suyu ğurbanın suyu ğurbanın! “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.283/30”

“aman bu deliler niy_âldiler benim başıma gine?” demiş. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.123/7”

Aman ya nâpim pek bilirdim Meteli ne’yi ‘ya vallâ zeynim dâlgın. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.149/18”

“aman” diyo “anam gelir seni yer” diyo. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.189/40”

Ana:

Sadece Ordu ilinde kullanımına rastladığımız *ana* edatının kullanım alanı dardır. anā gider bakarım ki cemile abla u gün aḥşama ğadar baḳ saat doḳuzdan... “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s169/6”

Anam:

Anam şeklindeki ünlem edatının kullanımına sadece Kütahya yöresinde rastlanmaktadır.

Anām dedim beni beni kesēlē. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.212/41”

Anam Allah yāndım dedi.. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.230/32”

Ay:

Bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. *ey* şeklindeki kullanımı yaygındır. Cayır cayır yaḳdılā āyy! “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s110/387”
 Ay oḒul gel bir baḫim gözen ne olmuş. “Erzurum Ağızı/SO/s84”
 Ey beg emice müsedden olursa artıḫ gidim. “Erzurum Ağızı/SO/s84”
 Yeter ey dil nice bir remz ile ma’na oḳıruz. “Urfa Merkez Ağızı/SÖ/s.136/97”
 Ey yañıl ali bā ben şāhiñ öluna ğız vermeyecām. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.377/39”
 Ey şemsi yastıman ümitli ğulsuñ. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.220/89”
 Êy he kölen olem ğurban olem saĒ olasan, “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/44”
 Ay allā iylikler versin Angarıyı bilirim ben. “DoĒu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 39/11”
 Ay divi divi gerdanı benni “DoĒu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 42/3”

Ba:

Sadece Kırşehir ve doĒu Trakya yerli ağızlarında kullanıldığı görülmektedir. bā! Unuddum tüm “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.334/143”

Olur mu yahu beş lirā amma yaptın hā yirmi lirā dedim bu sefer ne_āpıyorsun ba dedi.
 “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/14”

Babo:

Urfa ilinde kullanıldığı görülen bir ünlem edatıdır. Diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

Heppísíní da'vet ediler. Hepsı geliler ki babo.. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.234/235”

Barı:

Nevşehir ve yöresi ağızlarında kullanılan bir ünlem edatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Barı! Odanıñ içine yılışmışlar. “Nevşehir ve Yöresi Ağzıları/ZK/s. 198/6”

Barı! ilārşı türku çırılır mı? “Nevşehir ve Yöresi Ağzıları/ZK/s. 199/31”

Bo:

Sadece Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanımı dikkat çekmektedir. Diğer ağızlarda kullanılmamaktadır.

Bō misāvırlık gidilirdi, aynan şındiki gibi ya, gidilirdi. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.447/57”

Daha:

Erzurum ilinde kullanıldığı görülmektedir.

Deyme oğul daha! İşde çalışır. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Dey:

Sadece Erzurum ağzında kullanımına rastlanmaktadır.

Diya! Enişden cızmalari al gāt diyır ki hırhız dīa gelin ne ädersez ädin. “Erzurum Ağzı/SO/s85”

Top gätđi dey ğarşıya wurdı. “Erzurum Ağzı/SO/s85”

Di:

Sadece Erzurum ağzında kullanıldığı görülür.

Di dön eve gideh “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Di gel oğlum bu bizim harcımız değil başha iş tutağ. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Di haydının gideh olan olmuş biten bitmiş. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Ee:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında az da olsa kullanılmaktadır.

Ėee.. öyleyse seni bizi de at deñize ğardaşım. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s125/258”

E! Bu da olur mi? “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Ė ğardaşım a ben gidım organize alım. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.216/48”

Ė dër: “senın rebbın nasıl bir allahtır?” “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.140/70”

Ė dutma mıyğ! “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.127/48”

Üle_ya bu olmıyaydı amma ė. “Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 33/9”

Eh:

Kullanımı yaygın olmayan bir ünlem edatıdır.

Ėh! Mal az düşdü işde bu ğada oldu. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s125/254”

Eh artğ ğulturduğ şindi dorği eve gideh. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Eh on iki sene geçiyo üstünden bi çocū tā oluyo. “Edirne ili ağızları/EK/s.140/18”

Allah:

Sadece Urfa ilinde kullanılmaktadır. diğeri illerde kullanılmadığı görülür.

Alla halla ikkí gözden ma’zur. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.175/40”

“halla halla hoca dëyi: y arabbi yisem bi tırlı yimesem bi tırlı... “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.215/13”

Ey Gidi:

Sadece kullanım alanı olarak Zonguldak Bartın Karabük ağızları görülmektedir.

Ëy gidi uşakla ëy gidi ne yapalım? “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s154/49”

Eyvah:

Bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. *heyvah evva* şekillerinde kullanımları vardır.

Eyvah dedim, be bu işi yapamam, dedim yav. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s275/10”

Heyvâh benim anamın cigeri dile geldiler baa bele gör beni nasıl seviydi gëdiyi. “Malatya ili ağızları/CG/s348/45”

O zaman diyecağsın ki hayvah. “Malatya ili ağızları/CG/s384/16”

Evva dedim nası yamıym ben bunarı? “Edirne ili ağızları/EK/s.245/21”

Genşlik gider eyvah dërsin eniñde “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.427/64”

Eyvah eyvah sen anandan ayrıldım. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.419/49”

Ayvah dedi ğız amma vërdiler bi dâfe. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.385/248”

Eyvah dedim uşahları çığ aldı. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/38”

Heyvah dedi. Ocağım batdı! “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.14/14”

Ha:

Malatya, Urfa Nevşehir ve doğu Trakya yerli ağızlarında kullanılmaktadır.

O vañıt da Mustafa Kemal yeni çılmış işte ha. “Malatya ili ağızları/CG/s243/36”

Aman oğlum zinhar zina etme ha! “Malatya ili ağızları/CG/s369/13”

Yav bíz az çoğ yatmışlı ha! “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.159/14”

Bi türku ne çiriñ ıcıh ha! “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.200/1”

Olur mu yahu beş lirâ amma yaptın hâ yirmi lirâ dedim bu sefer ne_âpıyorsun ba dedi.

“Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/14”

Hâ üle desene “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/16”

Hâşâ:

“sakın, aman, tevbe” Arapçadır. Red ve sakınma duygusunu ifade için kullanılır. ¹¹⁹

¹¹⁹ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 298

Sadece Nevşehir ve Erzurum illerinde kullanımına rastlanmaktadır.

Esgiden sözüüm hâşâ kuffar oturr umuş. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.176/4”

Ermeni daha hafir haşa hüzürüzdenn. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.17/25”

Hadi/Haydi:

Bazı illerin ağızlarında kullanılmaktadır. kullanımı çok yaygın değildir.

İki kişi de çıkdı meydana oynēyo hadi ā’miş “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.212/40”

Durun siz baķam hade durduk biz. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.212/40”

Bırağın dedi, hād ıolum bırağdınnan gitdi hemen ik üş günnüne duruyōduķ hādē baķam yonana tāruza. “Kütahya ve yöresi ağızları/TG/s.185/96”

Haydi baķım buruya gelecân añaşıldı barabar gelin. “Malatya ili ağızları/CG/s375/1”

Di gel di sen de gel haydı. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Haydi sabah oldi, ğağ. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Gün kavuştu haydi... “Edirne ili ağızları/EK/s.162/27”

Hadē etegine artıķ bu bebeg oldıķı yere düşfı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.250/52”

Hadē nēdağ, nēdağ? Bız bunu çölde bırağağ gidağ. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.250/55”

Haydi gidek. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.285/22”

Türkan ye hēydi datlı bizim üzüm. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.128/52”

Bunnar dēdiler ki haydeyin gidin. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.32/106”

Unları dūru vapura aydi! “Doğru Trakya yerli Ağzı/SO/s. 39/5”

hadin büyürun içeri. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.301/1”

“hadi al sen gendi şeyin” diyor da “deve ğatarını da ğet buradan” diyir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.215/108”

Hay:

Sadece Edirne ilinde kullanıldığı tespit edilmiştir. diğer illerin ağızlarında kullanımına rastlanmamıştır.

İç suçum yok emin hay anasını “Edirne ili ağızları/EK/s.23/15”

Hey:

Erzurum ve Kırşehir illerinde kullanıldığı görülür. *Hay* şeklinde kullanımı mevcuttur.

Hey vah hey bacımız ölmüş. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Hey vah güğümü çeşmede unuğdum. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Hay vah dedi gene işiğlar söndi dersim ğaldi. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Hay vah hay gördün mi ätdigin gene içmiş gezîr. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Hey bene bağ çocuğlar nicoldi? “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Hëy ğadersiz duran.. “Kırşehir ve yöresi Ağzıları/AG/s.376/1”

Başımızdaki zabite dedik hey efendi şu karşıya ingilizin bi bülük askeri geli. “Doğu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 32/3”

Hü:

Kullanım alanı yaygın olmayan bir ünlem edatıdır. Sadece Kütahya yöresi ağzlarında kullanıldığını görmekteyiz.

Hü! Benim burdu canım sıkılır. “Kütahya ve yöresi ağzıları/TG/s159/38”

Ih:

Ağzılarda yaygın olarak kullanılan bir edat değildir. Sadece Zonguldak ve çevresinde kullanıldığı görülmektedir.

Iııhh... dedelēde yēmīyalā “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağzıları/MEE/s103/77”

Keşke:

Ağzılarda kullanımı yaygın değildir. Sadece Erzurum ili ağzlarında kullanıldığı görülmektedir.

Dünegin bir tükânda ey armit satılîrdi, keşgem bir ğaş kilo alsaydım. “Erzurum Ağzı/SO/s81”

Ma:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanımı yaygın olmayan bu edat sadece edirne ili ağızlarında kullanılmaktadır.

A mā çörek ekmekleri nas_ olurdu mā. “Edirne ili ağızları/EK/s.230/39”

Ma’alesef:

Kullanım alanı sınırlı olan bir edattır. Ağızlarda sadece Kırşehir ve yöresi ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Şindiki oyun havaları mâlesef çoğ nâdirmiş. “Kırşehir ve yöresi Ağızları/AG/s.213/33”

O:

Kullanım alanı yaygın olamayan bir ünlem edatıdır. Doğu Trakya yerli ağızında ve Zonguldak ve çevresinde kullanıldığı görülmektedir.

Oöo.. hasdalık zaTTı ğaç seneden beri çileyen uğraşiyöz. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s145/59”

Ben yaralandım, geri çıktım, ü herkez zevkinde sefasında. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 38/4”

Of:

Anadolu ve Rumeli ağızlarında çok sık kullanılan bir ünlem edatı değildir. Bazı ağızlarda kullanıldığı görülmektedir.

Böyük kız da beyle kölgelere yatırıyöm ben of demiyom. “Malatya ili ağızları/CG/s362/34”

Yıl_ oldu aylar_bana of “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 43/6”

Hij birinden ayıramadım of ben de göynümü. “Doğu Trakya yerli Ağızı/SO/s. 44/5”

Oh:

Kullanımı yaygın olmasa da bazı ağızlarda kullanılmaya devam etmektedir.

Sōra kelōlan der: “Oḥ yarabbi çoḥ şükür belala da başımdan gitdi. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s125/272”

ūh zengin olīya yē neynen zengin olīcaḥ? “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s153/6”

ḫoca ıdır köyüne oh ūrkŭtmē çalışırız. “Edirne ili ağızları/EK/s.208/5”

yŭzde ellisinden saḡlamını sen siye seçebılırsey oh! “Urfa Merkez Aḡzı/SÖ/s.173/13”

Ola:

Erzurum ve Kars illerinde kullanımına rastladığımız bir edattır. Diğer ağızlarda kullanılmamaktadır.

Ola! Bu bizim Ähmet dur bir seslim. “Erzurum Aḡzı/SO/s83”

“ola arḫadařlar gelin bu ğanala bařlıyaḥ.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.186/8”

Oy:

Malatya ve Erzurum illeri ağızlarında kullanımına rastladığımız *oy* ünlem edatının diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

Yaradan gurban olam oy ōy. “Malatya ili ağızları/CG/s356/18”

Oy! Sene ğurban her dädigimi yapmışsan. “Erzurum Aḡzı/SO/s84”

Paşa:

Sadece Erzurum ağızında kullanıldığını gördüğümüz *paşa* edatının diğer ağızlarda kullanımı yaygın değidir.

Ayten paşa yämeĝin bişirdinse bize gel “Erzurum Aḡzı/SO/s84”

Sema paşa anan evde mi? Ezemgil gelecehmiş. “Erzurum Aḡzı/SO/s84”

Ta:

Ta edat daha çok ağızlarda gösterme edatı olarak karşımıza çıkmakla birlikte Erzurum ağzında ünlem edatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ta! Diyir torpağ başan onlar gideli yıllar oldi. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

Tu:

Kullanımına sadece Erzurum ilinde rastladığımız *tu* edatı diğer ağızlarda kullanılmamaktadır.

Tu Allah belan vere buncuğaz çocuğa mi gücün yeğdi de döğürsen. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Uş:

Zonguldak ve çevresinde kullanıldığını gördüğümüz *uş* edatının kullanımı yaygın değildir. Yörede hayıflanma, hayret bildiren ve yaygın olarak kullanılan bir ünlemdir.

Uş ğardaşı kim onū. “Zonguldak-Bartın-Karabük illeri ağızları/MEE/s158/34”

Uy:

Bazı illerin ağızlarında kullanıldığı görülen *uy* edatının kullanımı yaygın değildir. Hayıflanma üzülmeye ifade eder.

Uy yavrum gözüm çıha gör nasıl argıdı. “Malatya ili ağızları/CG/s348/44”

Uy dedi nenen sene ğurban gel içeri su verim iç çoğ yorgunsan “Erzurum Ağzı/SO/s83”

ū diyir sene ğurban teşt hep altın dolmuş. “Erzurum Ağzı/SO/s84”

uy demiş evim yihıldı. “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.234/217”

uy anam diyi o yanna bu yanna ğaçar durudu. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.451/68”

Valah/Vallahi:

Bir çok ağızda kullanıldığı görülmektedir. *valla vallaha vallah* şekillerinde kullanımları vardır.

valā yarbayım dedim ben koyun güderim kendi koyunnāmızı. “Edirne ili ağızları/EK/s.170/2”

“valla nedim Allah kerimdir.” “Urfa Merkez Ağzı/SÖ/s.227/23”

vallā bilmeyim gonusur gonusamaz. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.306/3”

vallaha ne bülem. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.256/15”

wola cenezemiz var. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.375/80”

masal hêş bilmiyom vallā bissem ānadırım. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.120/42”

vallā inler *haggında* görmedik. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.177/7”

vallahi ben bu hêrgi sürirken bir gügüm çıhartım. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.11/24”

ula valla bu teres öldü. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.13/77”

vallaha bar oynadığım yoḥ. “Erzurum ili ağızları cilt II/EG/s.60/24”

“valla Ymene gidirim.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.161/23”

Vallaa odun bulamıyor, balıḥ bulamıyyór.

Dedi ki “vallah bunlar da èyi adam deḡil.” “Kars ili Ağızları/ABE/s.255/132”

Ben kavkasta idim, vallā büleyidi. “Doḡu Trakya yerli Ağzı/SO/s. 38/7”

Vay/Vey:

Anadolu ve Rumeli ağızlarının bazılarında kullanımına rastlanmaktadır.

Vay āzım gırılardı da siz buriye gelmez olaydız. “Ordu ili ve yöresi ağızları/ND/s252/66”

Vay bu hacım var ya üḡünüyo.. “Malatya ili ağızları/CG/s351/17”

Çıḡnanmış mi? He! Vay! O benim ḡardaşımıdı. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Vay gız sen ātdin ben ḡaldım yaḡında görürsen. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Ben mi āşamneyin gelēkene vay bey geliyo diyelim. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.234/25”

vāy bayılmış asmiş. “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.231/60”

ihālesi varmış vay bülmem neymiş “Erzincan ve Yöresi Ağızları/MS/s.249/74”

dutdu her bir yanım vay iħdiylerliħ. “Kars ili Ağızları/ABE/s.173/14”

“bavay” diyir iħdiyir adam “buradan oriya kpr olur mu?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.188/10”

Biri demiş ki “vay bu nedr?” “Kars ili Ağızları/ABE/s.236/22”

Vih/Viş/Vıy/Vi:

Genellikle Erzurum ve Urfa illerinin ağızlarında kullanıldığı grlmektedir. zellikle Erzurum ağzında değişik kullanımları vardır.

Oni grende vih! Diyir padişahın oğli buna mi vuruldi? “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Vış! Yağmır başladı dama aşma sermişidim neyedim şindi. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Vış aman! Bu ne bahallıħ nasıl gçineceyih? “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Sene ne olir? Vi! “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Vi! Hele buna baħ nasi da isgemliye ğurulmuş. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Anası viyyy diyir torpaħ benim oğlanın başına buni mi sevdi? “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Vihh o nasıl sz helbet borcumi verecegem. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

Tavvv! Gelmesee gelmesin ben gendim giderem. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

V v bi bebeg oldı.. vışşş.. oğlan terefı yanı. “Urfa Merkez Ağzı/S/s.250/53”

Hade bu şeniğler gttıhtan soyra gene ğıjjj dedı. “Urfa Merkez Ağzı/S/s.250/58”

Ya:

şaşırma, hayret etme anlamı taşır. Bazı ağızlarda kullanıldığı grlen bir nlem edatıdır.

y dmek ki beni ona sebep buralara gtirdin. “Erzurum Ağzı/SO/s83”

buni bene sorsaz ya! “Erzurum Ağzı/SO/s84”

y! ğuru yirde yatacaħlar y! geğmimiz kepzelik a nrelim oņsuz olmyrr. “Nevşehir ve Yresi ağızları/ZK/s.144/47”

“y fazla ğonuşma” diyir. “Kars ili Ağızları/ABE/s.162/46”

Yallah:

Bu ünlem edatının kullanımına sadece Malatya ili ağızlarında rastlanmaktadır. Diğer ağızlarda kullanılmadığı görülür.

Oturuşun yallah gızaıladıı ta çaya indik. “Malatya ili ağızları/CG/s373/49”

Yazık:

acıma ve pişmanlık ifade eder.¹²⁰ sadece Nevşehir ili ağızlarında kullanımı görülür. Diğer ağızlarda kullanımı yoktur.

gız git yazzılıı ğozel_āsiĝ imiş. “Nevşehir ve Yöresi Ağızları/ZK/s.197/21”

Yatmayı neyi nêrde ğorecāñ ha nebim yazzılıı şu ğozelim gelinnere ğızlara. “Nevşehir ve Yöresi ağızları/ZK/s.131/29”

Vah:

Kullanımına sadece Kırşehir ili ağızında rastlanmaktadır. Üzüntü, üzüme, hayıflanma anlamı taşır.

Vah üzüümü orda yidim. “Kırşehir ve yöresi ağızları/AG/s.309/232”

¹²⁰ Prof. Dr. Necmettin HACIEMİNOĞLU Türk Dilinde Edatlar s. 304

KAYNAKÇA

1. Aydın Mehmet: *Aybastı Ağzı* (İnceleme-Metin-Sözlük). 2002.
2. *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I.*
3. *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler II.*
4. Buran Ahmet- Gülensoy Tuncer: *Tunceli yöresi ağzlarından derlemeler*
Boğaziçi yayınları
5. Buran Ahmet: *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. 1996.
6. Buran Ahmet: *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları*. 1997.
7. Caferoğlu Ahmet : *Kuzeydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar* . 1994.
8. Caferoğlu Ahmet: *Anadolu Ağzlarından Toplamalar*. 1994.
9. Caferoğlu Ahmet: *Anadolu İlleri Ağzlarından Derlemeler*. 1995.
10. Caferoğlu Ahmet: *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar* . 1995.
11. Caferoğlu Ahmet: *Güneydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar* . 1995.
12. Caferoğlu Ahmet: *Orta Anadolu Ağzlarından Derlemeler*. 1995.
13. Caferoğlu Ahmet: *Sivas ve Tokat İlleri Ağzlarından Toplamalar* . 1994.
14. Dalı Hüseyin: *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzları Üzerine Araştırmalar*. 1991.
15. Demir Necati: *Ordu İli ve Yöresi Ağzları* (İnceleme-Metin-Sözlük). 2001.
16. Ercilasun Ahmet B.: *Kars İli Ağzları (Ses Bilgisi)*. 2002.
17. Eren Emin: *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzları*. 1997.
18. Erten Münir: *Diyarbakır Ağzı*. 1994.
19. Gemalmaz Efrasiyap. *Erzurum İli Ağzları II*. 1995.
20. Gemalmaz Efrasiyap: *Erzurum İli Ağzları I*. 1995.
21. Gemalmaz Efrasiyap: *Erzurum İli Ağzları III*. 1995..
22. Gülensoy Tuncer - Buran Ahmet: *Elazığ Yöresi Ağzlarından Derlemeler I*.
1994.
23. Gülensoy Tuncer *Rumeli ağzlarının ses bilgisi üzerine bir deneme* Erciyes
üniv. Yay.
24. Gülensoy Tuncer: *Kütahya Yöresi Ağzları*. 1988.
25. Gülseren Cemil: *Malatya İli Ağzları*. 2000.
26. Günay Turgut: *Rize İli Ağzları*. 2002
27. Günşen Ahmet: *Kırşehir ve Yöresi Ağzları* (İnceleme-Metinler-Sözlük). 2000

28. Gürsevin Gürer: *Uşak İli Ağzları* (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük). 2002.
29. HACIEMİNOĞLU Necmettin *Türk dilinde edatlar* 1992.
30. Kalay Emin: *Edirne İli Ağzları*. 1998.
31. Karahan Leylâ: *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. 1996.
32. Korkmaz Zeynep: *Bartın ve Yöresi Ağzları*. 1994.
33. Korkmaz Zeynep: *Güney-Batı Anadolu Ağzları*. 1994.
34. Korkmaz Zeynep: *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*. 1994.
35. Mukim Sağır: *Erzincan ve Yöresi Ağzları* (İnceleme-Metinler-Sözlük). 1995.
36. Olcay Selâhattin - Ercilasun A. Bican - Aslan Ensar: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*. 1988.
37. Olcay Selâhattin: *Doğu Trakya Yerli Ağzı* (İnceleme-Derleme-Dizin). 1995.
38. Olcay Selâhattin: *Erzurum Ağzı* (İnceleme-Derleme-Sözlük). 1995.
39. Özçelik Sadettin: *Urfa Merkez Ağzı*. 1997.
40. Özkan Fatma: *Osmaniye-Tatar Ağzı*. 1997.
41. Tiken Kamil: *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar ve Zarf-Fiiller*. 2004
42. Urfalı Edip Kemal: *Urfa Ağzı* . 1991.
43. Üstüner Ahad: *Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. 2000.
44. Yıldız Osman *Isparta Merkez Ağzı: İnceleme, Metinler, Sözlük* Fakülte Kitab